

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Східнослов'янська філологія

Збірник наукових праць

Випуск 33

Бахмут, 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Східнослов'янська філологія

Збірник наукових праць

Випуск 33

Бахмут
2021

ISSN 1992-9196

УДК 81+801+882+82

C92

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ 23065-12905Р.

Друкується за рішенням вченої ради
Горлівського інституту іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Протокол № 4 від 11 листопада 2021 р.

Рецензенти: д. філол. н., проф. О. С. Киченко
д. філол. н., проф. О. С. Силаєв

Редакційна колегія:

д. філол. н. А. Р. Габідулліна – головний редактор
д. філол. н. С. А. Комаров – заст. головного редактора
к. філол. н. І. М. Архіпова – відповідальний редактор
д. філол. н. В. А. Глущенко, д. філол. н. Я. Ю. Голобородько, д. філол. н.
Н. В. Дьячок, д. філол. н. Т. М. Жужгіна-Аллахвердян, д. філол. н.
Т. М. Марченко, к. філол. н. Є. М. Беліцька, к. філол. н. Л. В. Боброва,
к. філол. н. О. В. Круть, к. філол. н. Н. П. Пожидаєва, к. філол. н.
Т. М. Радіонова, к. філол. н. І. О. Скляр, провідний фахівець Т. Ф. Русакевич.

C92 **Східнослов'янська філологія:** зб. наук. пр. / Горлівський інститут
іноземних мов; Донбаський державний педагогічний університет. Редкол.:
А. Р. Габідулліна та ін. Вип. 33. Бахмут: ГІМ ДВНЗ «ДДПУ», 2021. 188 с.

Збірник присвячено дослідженню актуальних проблем філології. Для наукових
співробітників, спеціалістів-філологів, аспірантів, студентів-філологів,
викладачів літератури і мов у школі.

ISSN 1992-9196

УДК 81+801+882+82

УДК 821.111(71)-31

**СВОЄРІДНІСТЬ ВТІЛЕННЯ АРХЕТИПІВ ГЕРИ І ДЕМЕТРИ
В ОПОВІДАННЯХ ЗБІРКИ Е. МАНРО «ЗАБАГАТО ЩАСТЯ»**

Алексєєва О. М.

старший викладач кафедри світової літератури
Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»
<https://orcid.org/0000-0003-2331-1795>
lenariver68@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Алексєєва О. М. Своєрідність втілення архетипів Гери і Деметри в оповіданнях збірки Е. Манро «Забагато щастя».

В статті пропонується спроба дослідження жіночих образів збірки Е. Манро «Забагато щастя» у ракурсі теорії архетипів. Розглядаються жіночі характери оповідань «Вільні радикали», «Глибокі-западни», «Обличчя» у зв'язку з психологічними характеристиками архетипів грецьких богинь Гери і Деметри, що корелюють, передусім, з соціальними ролями дружини та матері. У якості інструменту для аналізу залучена концепція Дж. Ш. Болен. Проведена розвідка показала, що центральні жіночі персонажі вказаних оповідань втілюють психологічні властивості Гери і Деметри не завжди в чистому вигляді, збагачені рисами архетипів інших богинь (Афіни, Гекати).

Ключові слова: архетип, грецька богиня, Гера, Деметра, жіночий образ, психологічна характеристика.

SUMMARY

Aleksieieva O. M. Peculiarities of Representation of Archetypes Hera and Demeter in E. Munro's Collection «Too Much Happiness».

The article examines the female characters in E. Munro's collection «Too Much Happiness» from the perspective of the theory of archetypes. The female characters in the short stories «Free Radicals», «Deep-Holes», «Face» are studied in connection with the psychological characteristics of the archetypes of the Greek

goddesses Hera and Demeter, which correlate primarily with the social roles of wife and mother, respectively. The concept of J. Sh. Bolen is used as a tool for analysis.

The research showed that the central female characters of these stories embody the psychological properties of Hera and Demeter not always in their pure form. The dominant archetype, which was realized in the image of Nita, the central character of «Free Radicals», – Hera. This type is enriched by the characteristics of «rationalist» Athena and the insidious and mysterious Hecate: the woman, in order to keep her husband, decides to physically remove the rival.

The female characters in the short stories «Deep-Holes» and «Face» are connected with the archetype of Demeter. The heroine of the first story, Sally, is a good mother who loves and cares for her children, guards their interests, is defeated in the upbringing of the elder – Kent, who consciously chose a marginal lifestyle. Reflecting on whether she could change her life for the sake of her son, she concludes that she is incapable of such a sacrifice. The rationalism inherent in Sally's character is stronger than the sincere desire to be near the child – so Demeter is defeated by Athena. The mother of the narrator in «Face» sacrificed family harmony for the sake of a son who was born with a birthmark on the half-face. The features of Demeter are stated: devotion to the son, caring, understanding of the need for austerity in education, mercy and generosity.

Key words: archetype, Greek goddess, Hera, Demeter, female character, psychological characteristic.

Постановка проблеми. Визначну сторінку сучасної канадської літератури становить творчість Еліс Манро (народ. 1931 р.), чий внесок у розвиток жанру оповідання у 2013 році був оцінений Нобелівською премією. В своїх численних збірках 1970-х – 2000-х років авторка дуже тонко й глибоко розкриває психологічні стани людини своєї доби, особливу увагу звертаючи на нюанси внутрішнього світу жінки. Образи жінок у малій прозі письменниці відзначаються складністю та різноманітністю. Спираючись на концепцію гендерних архетипів, яка базується на грецьких міфах, можна констатувати

наявність багатьох жіночих архетипних образів в оповіданнях Е. Манро. Матеріалом для аналізу особливостей відображення архетипів грецьких богинь нами була обрана одна з останніх збірок авторки – «Забагато щастя» («Too Much Happiness», 2009), на даний момент, єдина перекладена українською.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнє десятиліття творчість Е. Манро досліджується широко і продуктивно, що пов'язано, перш за все, із світовим читацьким визнанням письменниці. Численні англomовні публікації представлені як окремими статтями, так і монографіями. Дослідники торкаються і особливостей форми оповідань Е. Манро (наприклад, книга І. Дункан «Alice Munro's Narrative Art» (2011) [11]), і проблемного шару її прози. Особливу увагу учені приділяють вивченню гендерних аспектів творчості авторки. Так, М. Прабхакар і К. Венхат Сатіш розглядають естетику фемінізму в її оповіданнях [12]. У вітчизняній науці спроби дослідження прози Е. Манро доволі поодинокі. Можна виокремити дві тенденції у підході до аналізу творів авторки в українському літературознавстві: висвітлення загальних характеристик її творчості (статті Я. Ю. Голобородька [7], Б. Антоняк [1]) та звернення до розгляду окремих оповідань (О. В. Бабенко аналізує «To Reach Japan» [2], М. В. Борисенко зосереджується на поетиці оповідання «The Bear Came Over the Mountain» [5] та ін.). Розвідок прози Е. Манро у ракурсі архетипів ще не здійснювалося.

Метою пропонованої статті є дослідження архетипів грецьких богинь (зокрема, Гери і Деметри) в оповіданнях збірки Е. Манро «Забагато щастя». У якості інструменту для аналізу функціонування психологічних якостей вказаних архетипів залучені концепції, розкриті у працях Дж. Ш. Болен «Богині в кожній жінці» [4] та Г. Б. Бедненко «Грецькі богині. Архетипи жіночності» [3]. Розглядаючи систему жіночих образів в оповіданнях «Вільні радикали», «Глибокі-западини» та «Обличчя» у зв'язку з теорією жіночих архетипів, ми спиралися, перш за все, на художні тексти, у деяких аспектах брали до уваги напрацювання літературознавців.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній науці існують різні класифікації та підходи до аналізу архетипів. Засновник цієї ідеї Карл Густав Юнг поняттям архетипу «означив успадковані від попередніх поколінь прототипи – фундаментальні символічні уявлення, які є трансісторичними і транссуб'єктивними: відтворювані колективним несвідомим безнастанно, в кожному нову епоху і в кожній людській душі» [6, с. 153]. Учені, представники різних галузей гуманітарного знання, вже давно застосовують цей термін у вивченні не тільки психологічних аспектів людської натури, але й філософських, антропологічних, індивідуальних та суспільних основ буття.

Вже К. Юнг вважав, що архетипів може бути дуже багато. Найбільш відома класифікація архетипів, запропонована швейцарським психоаналітиком, охоплює п'ять головних: Самість, Тінь, Персону, Аніму, Анімуса. Два останніх співвідносяться з проблемою гендеру: Аніма є втіленням жіночих рис у характері чоловіка, Анімус – навпаки: чоловічих властивостей у жінки.

У літературознавстві одна з перших спроб класифікації літературних архетипів була представлена у роботі історика культури, дослідника міфології Є. М. Мелетинського. Розглядаючи міфологію різних народів, архаїчні мотиви й образи літератури, він акцентував подібність текстів різних культур та пояснював це архетипами, властивими людській психології взагалі [9]. Учений розробляв проблему сюжетних архетипів, описати які у строгій системі, на його думку, неможливо.

Виокремити всі мотиви і образи, які відображаються у міфах, що виступають проєкціями архетипів, не менш складно. У багатьох працях К. Юнга певні ідеї та поняття розглядаються у зв'язку з міфологічним матеріалом. Зокрема, у книгах «Вступ у сутність міфології» (1941, спільно з К. Керенї) й «Архетипіка міфу» (1951) представлений аналіз міфологічних мотивів та архетипів за допомогою аналітичного методу: у першій – вивчається міфологія давніх греків та римлян (зокрема, в контексті нашого дослідження інтерес викликає запропонований розгляд архетипу Деметри), у другій –

залучений матеріал міфології американських індіанців і казок різних європейських народів [10].

Послідовники К. Юнга розвили його напрацювання за проблемою архетипів, прив'язаних до конкретного божества. Зокрема, найбільш продуктивно вони реалізувалися у працях Джин Ш. Болен, Кріса Волдгерра, Дженніфер та Роджера Вулджерів. Американський психіатр Дж. Ш. Болен у книзі «Богині в кожній жінці: нова психологія жінок» («*Goddesses in Everywoman: A New Psychology of Women*», 1984) пропонує аналіз жіночих архетипів на основі грецької міфології, виокремлює та докладно висвітлює рольові моделі Артеміди, Афін, Гестії, Гери, Деметри, Персефони, Афродіти [4]. Таке цілеспрямована увага до античної міфології, звісно, не випадкова і зумовлена фактором впливу культури Давніх Греції та Риму на європейську. Пантеон грецьких богів представляється універсальним для сучасного європейця. У книзі Г. В. Бедненко «Грецькі богині. Архетипи жіночності» [3] концепція Дж. Ш. Болен більшою мірою переповідається, хоча й доповнюється деякими ілюстративними прикладами, а також – додається розгляд архетипу Гекати. Наведемо основні психологічні характеристики окремих архетипів грецьких богинь (Гери і Деметри) згідно цих двох книг.

Дж. Ш. Болен ділить архетипи грецьких богинь на дві категорії: богині-дівки (Артеміда, Афіна, Гестія) та «уразливі» богині (Гера, Деметра, Кора-Персефона). Останні втілюють архетипи традиційних жіночих ролей: дружини, матері та доньки. Визначення «уразливі» стосується історій цих богинь у міфах: їх «гвалтували, викрадали, пригнічували або принижували боги-чоловіки. Кожна страждала через руйнування уподобань, кожна відчувала безсилля» [4].

Г. В. Бедненко зауважує, що кожна жінка протягом свого життя переживає в собі поступово всі зазначені архетипи (вони названі «жіночими рольовими»). «Першою у дівчинці виокремлюється Кора – дочка своєї матері; дівчина у підлітковому віці часто робить вибір меж Корою-Персефоною та Артемідою, потім приходять час Афродіти та (або) Гери; далі настає черга Деметри, а згодом з'являються Гестія та (або) Геката. Це природня для жінки

послідовність, що пов'язана і з фізіологічним циклом, і з етапами життя жінки та вічною тріадою Діва – Жінка – Стара» [3]. Втім, ці архетипи віддзеркалюють особистісний розвиток жінки, і тому можуть виявитися у любому віці залежно від певних ситуацій. З іншого боку, той чи інший з наведених архетипів може домінувати у характері жінки протягом всього життя.

У книзі Дж. Ш. Болен зазначено, що коли в жінці переважають архетипи Гери, Деметри чи Персефони, стосунки з іншими людьми для неї важливіші за власні досягнення та переживання. «Увага концентрується на інших, а не на зовнішній меті або внутрішньому стані. Тому жінки, які відповідають цим богиням, уважніші та більш сприйнятливі по відношенню до інших. Їх мотивує винагорода за близькі стосунки – любов, схвалення, увага» [4].

Соціальними ролями Гери є дружина, господиня, «зла сварлива баба», вдова. Життєва мета жінки, в якій домінує цей архетип, – шлюб, любов та заміжжя, які тісно поєднуються. Їй властиві вірність, усвідомлена відповідальність, відчуття важливості соціального статусу; вона може бути прихильницею ідеї перегляду ролі чоловіків у родині й суспільстві. З іншого боку, в ній виявляються схильність до ревнощів, конкуренція з іншими жінками, постійна незадоволеність, нудьга та обмеженість.

Деметра являє собою архетип матері. Серед її психологічних якостей зазвичай називають великодушність, турботливість, милосердя, терплячість, нездатність до відмови, гостинність. В ній може виявлятися строгість у вихованні дітей заради їх блага, наполегливість у досягненні своєї мети.

Отже, звернемося до аналізу своєрідності втілення описаних психологічних характеристик Гери та Деметри в оповіданнях збірки Е. Манро «Забагато щастя».

Цікавий симбіоз властивостей різних жіночих архетипів представляє собою образ Ніти з оповідання «Вільні радикали» («Free Radicals»). Вже на початку твору ми дізнаємося, що героїня, важко хвора жінка шістдесяти двох років, раптово стає вдовою – її чоловік Річ, з яким вона вже багато років у шлюбі, ніколи не скаржився і не хворів нічим серйозним: «Річ видавався їй

твердинею дієвості та розуму – такою міцною й надійною, аж вона завжди була переконана, ...ніби він неодмінно її переживе» [8, с. 141]. Далі авторка показує знайомство майбутнього подружжя. З'ясовується, що Ніта колись стала розлучницею – Річ заради неї кинув свою дружину Бетт. Але сама жінка ніяковіла, розмірковуючи, «як охоче зіграла роль ...такої спритної, сміхотливої грішної коханки» [8, с. 140], адже, як напряду описується характер героїні, «Насправді Ніта була серйозна, досить таки сором'язлива, свідомо своїх вчинків жінка» [8, с. 140].

Домінуючий архетип, який знайшов реалізацію в образі центрального персонажа «Вільних радикалів», – Гера. Змістовне наповнення цього архетипу синкретичне, адже об'єднує шлюб, кохання та заміжжя. Ніта по-справжньому кохала чоловіка. Це зайвий раз підтверджує її чуттєвість і пристрасність, риси, які більшою мірою корелюють з типом Афродіти, хоча є й у Гери. В оповіданні згадуються два епізоди інтимної близькості героїв: вперше – «серед тирси й уламків дерева» [8, с. 139], і, вже після багатьох років подружнього життя, – біля занедбаної залізничної колії, «на траві, на валу, з якого вони злізли, страшенно задоволені собою» [8, с. 140]. Вона завжди була йому вірною, адже розуміла, що тільки чоловік спроможний надати їй життю осмисленості. Показово, що Ніта подумки постійно підкреслює відсутність Річа у всіх приміщеннях будинку. Особливо болісно вона це відчуває стосовно його кабінету, найбільш особистого, відокремленого від інших, простору. Тому жінка не наважується туди увійти, хоча визнає, що одного разу їй доведеться це зробити, але це буде як «вороже вторгнення», все одно, що «вдертися у свідомість покійного чоловіка» [8, с. 141].

Пропонуючи фрагментарну картину подружнього життя Ніти, письменниця неодноразово вказує на її інтелект. Героїня, зокрема, обізнана в історії Європи, захоплюється серйозною літературою (серед її улюблених книг названі романи Ф. М. Достоєвського, Дж. Еліот, Г. Джеймса, Т. Манна). Вона переконана у важливості літератури для життя, більш того – «Ненавиділа, коли читання називали втечею від реальності. Вона могла відповісти, що саме

реальність і є втеча» [8, с. 142-143]. Але після того, як їй поставили страшний діагноз, відчуваючи порожнечу, яка посилилася через втрату чоловіка, Ніта відмовляється від книжок і все більше демонструє схильність до рефлексії та самоаналізу. Вона сама підкреслює свою «заклопотаність» думками. Так виявляється збагачення архетипу Гери властивостями «раціоналістичної» Афіни.

Подієвим центром оповідання стає вторгнення у будинок Ніти чужинця, який, як поступово з'ясовується (він розповідає Ніті свою історію), напередодні вбив свою родину: матір, батька і каліку сестру. Страх за власне життя (всупереч тому, що вона вже змірилася із невідворотністю швидкої смерті через хворобу) та, напевно, приховане бажання з ким-небудь поділитися жахливою таємницею підштовхують героїню до зізнання: вона й сама колись стала вбивцею – отруїла дівчину, до якої хотів піти чоловік, і у такий спосіб зберегла свій шлюб. Цей вчинок зайвий раз підкреслює одну з рольових моделей, характерних для Гери, – постійну конкуренцію з жінками. І водночас тут варто казати про риси Гекати: жінка, заради прагнення утримати чоловіка і, таким чином, зберегти свою владу над ним, зважується на фізичне видалення суперниці.

В книзі Г. В. Бедненко підкреслюється, що риси Гекати можуть виявлятися в жіночому характері після сорока років, і виростають з архетипів Гери або Персефони [3]. Серед її якостей – багата уява, заглиблення в себе, обмеження контактів з людьми, чудакуватість. Такі риси, як «естетика містицизму», посередництво, схильність до збирання історій слугують засобом вираження спроб Гекати утримати або встановити владу у певній ситуації чи над якоюсь людиною. На користь думки про наявність типових властивостей Гекати в характері Ніти говорить і її поведінка після смерті Річа – «занурення» у себе, усамітнення, обмеження контактів з людьми. Звертає на себе увагу і той факт, що вона тепер спілкувалася лише з двома «своїми найближчими подругами», які були «цинічними пліткарками» [8, с. 137], хоча сама ще не стала подібною до них. Зізнання незнайомій людині допомагає їй усвідомити,

як вона сумує за Річем: «Наче в неї забрали повітря, а лишили небо» [8, с. 140]. Містичного відтінку образу героїні (знову ж таки, у контексті його співвіднесення з Гекатою) додає фінал історії: поліція повідомляє Ніті, що чоловік, який викрав її автомобіль, – той самий вбивця, загинув у дорожній аварії. Можливо (цього не можна стверджувати з впевненістю), героїня отруїла і цю людину, підсипавши йому щось у чай, тому він і не впорався з керуванням.

У зв'язку з психологічним портретом Ніти стає зрозумілим символічний зміст назви оповідання. Термінологічно «вільні радикали» – це частки, які завдають шкоди клітинам живих організмів, вони задіяні у процесах старіння, запалення та розвитку онкологічних захворювань – так авторка пояснює фізіологічний стан героїні. Це ж поняття стає символом прихованих бажань та психологічних властивостей жінки, які виявляються в критичні ситуації її життя, які кривдять іншим, але допомагають затвердитися або навіть вижити їй самій. «Вільні радикали... Це про червоне вино. Воно або руйнує їх, бо вони шкідливі, або утворює, бо вони корисні. Не пригадую» [8, с. 153], – ця обмовка Ніти під час її спілкування з божевільним злочинцем не випадкова.

Своєрідністю відзначаються жіночі образи в оповіданнях «Глибокі-западини» («Deep-Holes») та «Обличчя» («Face»). В обох випадках втілено архетипові риси Деметри, яка асоціюється, передусім, з материнським началом. Цікаво, що в цих творах на першому плані знаходяться чоловічі персонажі – сини. В оповіданні «Обличчя» навіть оповідь ведеться від особи героя (не героїні), що є доволі рідким випадком у прозі Е. Манро.

В центрі оповідання «Глибокі-западини» історія однієї звичайної родини: Саллі, Алекса та їх дітей Кента, Пітера і Саванни. Ключовим епізодом твору є сімейна подорож, ще з малими дітьми, у доломітовий каньйон, де Кент впав в ущелину і зламав обидві ноги. Ця травма, як з'ясовується у процесі розповіді, змінила його ставлення до життя, родини, батьків. Маючи неабиякі інтелектуальні здібності, він кидає університет вже на першому курсі і стає мандрівником, бродягою, згодом обриває усі зв'язки з сім'єю. Пройшло багато років, перш ніж відбувається його зустріч з сестрою, яка його і знайшла, а потім

– з матір'ю. Саме Саллі він пояснює вибір свого життєвого шляху, свою філософію, згідно з якою людина не повинна замикати себе у якомусь роді діяльності, а вивчати «світ внутрішньої чи ще якоїсь реальності й переживати в ній і духовне, і фізичне, і весь спектр хорошого і жахливого, доступного людству, де є біль, а також радість і сум'яття» [8, с. 119]. Стверджуючи категоричну відмову від «інтелектуальної гордині», «тупого самолюбства» [8, с. 133], свою життєву місію Кент вбачає у допомозі іншим, знедоленим людям. Він кидає виклик власності, жебракуючи, ведучи маргінальний спосіб життя і при цьому відчуваючи себе щасливим.

Саллі намагається зрозуміти свого сина, але Кент це її прагнення одразу відкидає: «Ти цього не зрозумієш – я не з твого світу, а ти не з мого» [8, с. 131]. Авторка підкреслює, що навіть гарна мати, яка піклується про свою дитину, знаходиться на сторожі її інтересів, добре знає її натуру, не заважає, а тільки сприяє розвитку її задатків (а Саллі саме така), – може щось пропустити у вихованні. Спілкуючись з дорослим сином, який свідомо обрав інший, несхожий на загальноприйнятний, життєвий шлях, вона виявляє терплячість і великодушність. Вона вислуховує його постійні нарікання, демонстрації байдужості до її думки, звинувачення у надмірній розумності, констатації фальші буття більшості сучасних людей тощо. Саллі розмірковує над тим, чи змогла б вона поступитися звичним комфортом, спілкуванням з близькими, терпіти синівські нотації та порівняння, не на свою користь, з подібними до нього маргіналами – і все «заради того, щоб бути корисною в житті ...Кента» [8, с. 134], допомагати в його справі і всіляко підтримувати. Лише у фіналі оповідання Саллі, після холодного розставання вже повернувшись додому, усвідомлює, що не здатна на такі жертви, та відчуває гнів від безсилля щось змінити у житті сина на краще, але не відкидає надію, що вони коли-небудь ще зустрінуться. Можна стверджувати, що раціоналізм, притаманний характеру героїні, виявляється сильнішим за щире бажання бути поруч з дитиною, яку вона дійсно любить. Так Деметру перемагає Афіна з її розумом і тверезим ставленням до життя.

Зовсім інша сімейна колізія та несхожа трактовка архетипу Деметри представлені в оповіданні «Обличчя». Мати героя твору фактично пожертвувала сімейною злагодою заради сина, який народився з родимою плямою на пів-обличчя, – батько, хоча й не пішов з сім'ї та юридично не відмовився від хлопчика, виказував лише «ненависть і зневагу» [8, с. 163] до жінки та дитини. Як зауважує оповідач, «сама лише моя поява, саме існування призвели до страшного розладу в стосунках батьків» [8, с. 162], але робить обмовку про те, що взагалі важко представити їх щасливими, без «принаймні холодної досади» [12, с. 162], настільки, в його сприйнятті, вони були різними. Жінка віддала всі свої сили піклуванню про сина і робила все можливе, щоб він ріс щасливим хлопчиком, мав повноцінне дитинство. Герой оповідання називає матір «своєю рятівницею й захисницею» [8, с. 166] та підкреслює, що в такій оцінці немає й краплі суб'єктивності. Констатується її «відданість» сину («гадаю, я вжив точне слово» [8, с. 165]) і, в той самий час, відсутність «фальшивого благочестя» [8, с. 165]. Материнська любов і виховання почуття власної гідності, ймовірно, можна назвати серед причин того, що хлопчику «не було аж так погано» [8, с. 165] і після того, як у дев'ять років його віддали до школи. Звісно, було глузування однолітків (він отримав прізвисько «Виноградний Мокрець»), але кожний міг бути об'єктом зневажливого ставлення через ту чи іншу особливість. «Мені було не гірше за інших» [8, с. 166], – пише оповідач. Закладене матір'ю оптимістичне сприйняття життя, почуття гумору допомогло йому досягти успіху у житті.

Оповідач зізнається, що в молодшому дитячому віці він не надавав своїй ваді особливого значення, не комплексував перед іншими з цього приводу. І це теж заслуга матері. З іншого боку, тим боліснішим було усвідомлення потворності цього недоліку в очах інших, яке прийшло раптово завдяки дитячій подрузі Ненсі. Під час гри дівчинка, зовсім не бажаючи образити, вимастила своє обличчя червоною фарбою зі словами: «Тепер я така ж, як і ти». «Ненсі промовляла це збуджено, і я подумав, глузує з мене, та насправді її голос аж

бринів від задоволення, ніби це було метою всього її життя» [8, с. 178], – згадує герой своє враження вже з часової дистанції. Але тоді, в дитинстві, він сприйняв це інакше – як знак своєї неповноцінності. Фактично, в цій ситуації хлопчик вперше стикається з жорстокістю життя [7]. Матір теж зрозуміла це як кепкування і заборонила дітям спілкуватися. Більше герой не зустрічався з Ненсі. Лише через багато років мати розповіла йому, що в тій історії було продовження: дівчинка через деякий час порізала собі щоку лезом бритви; подальша її доля невідома.

Саме в контексті розповіді матері про цю подію герой доповнює картину своїх стосунків з нею, намагаючись уникнути однобокості в коментарях щодо її особистості: «Мати ніколи не скаржилася на життя, але в її оповідях було стільки невинних людей, доля до яких була несправедлива, що вона, напевно, хотіла, щоб я повертався до своїх друзів і до свого успішного життя з тяжким серцем»; «Вона ...прагнула, лише вияву співчуття або фізичної ніжності» [8, с. 182-183]. Оповідач підкреслює самотність матері та її потребу в увазі, душевному теплі від інших людей. Також, за зізнанням героя, йому здавалося, що мати сама доволі часто натякала на його фізичний недолік, немов плекаючи його, що, в її уявленні, посилювало їх «кровний зв'язок». Можливо, розповіддю про вчинок Ненсі мати хотіла вибачитися перед сином, вказати на те, що свого часу помилилася, невірно зрозумівши почуття дівчинки.

Зазначимо, що образ матері в оповіданні «Обличчя» включає у себе багато рис, характерних для архетипу Деметри: турботливість (іноді – надмірну), а з іншого боку – розуміння необхідності строгості у вихованні; намагання зробити все можливе для щастя своєї дитини, милосердя, великодушність.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. В жіночих образах з оповідань «Вільні радикали», «Глибокі-западини», «Обличчя», які входять у збірку «Забагато щастя», якщо слідувати концепції Дж. Ш. Болен, знайшли відображення архетипи «уразливих» грецьких богинь – Гери і

Деметри. Вони корелюють, передусім, з соціальними ролями дружини і матері, відповідно. Проведений аналіз показав, що центральні жіночі персонажі вказаних оповідань втілюють психологічні характеристики Гери і Деметри не завжди в чистому вигляді. В обох випадках вони ускладнені властивостями архетипів інших богинь. Так, в образі Ніти з «Вільних радикалів» тип Гери збагачений рисами «раціоналістичної» Афіни та підступної й таємничої Гекати. Дбайлива матір Саллі («Глибокі-западини») у спілкуванні зі старшим сином виявляє надмірний раціоналізм – так Деметру перемагає Афіна з її розумом і тверезим ставленням до життя. Лише образ матері в оповіданні «Обличчя» максимально наближений до усталеного уявлення про архетип Деметри.

Поза межами нашого дослідження залишилися архетипи богинь-дів (Артеміди, Афіни, Гестії), а також Афродіти і Персефони. Оповідання збірки Е. Манро «Забагато щастя», які не стали об'єктом розвідки (зокрема, «Інший вимір», «Узвишся Венлока»), пропонують жіночі образи, які дають можливість для аналізу з вказаними архетипами. В інших оповіданнях книги («Художній твір», «Такі жінки», «Дитячі розваги», «Ліс») жіночі образи відрізняються більшою складністю в аспекті втілення рис архетипів грецьких богинь. В характерах героїнь цих оповідань психологічні властивості різних архетипів утворюють доволі суперечливий і неоднорідний синтез. Цілісне вивчення їх своєрідності, з урахуванням як гендерного, так і архетипного ракурсів, складає перспективу розробки теми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоняк Б. Скромна привабливість нобелівської лауреатки. *ЛітАкцент*. URL: <http://litakcent.com/2013/11/05/skromna-pryvablyvist-nobelivskoji-laureatky/> (дата звернення 05. 11. 2013)
2. Бабенко О. В. Unknown World Literature: a Short Story «To Reach Japan» by Alice Munro». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 52. С. 3–4.

3. Бедненко Г. Греческие богини. Архетипы женственности. Москва: Класс, 2005. 320 с. URL: <http://maxima-library.org/mob/b/47098?format=read>
4. Болен Дж. Ш. Богини в каждой женщине. Новая психология женщины. Архетипы богинь. Москва: ИД «София», 2005. 209 с. URL: <http://psylib.org.ua/books/bolen01/index.htm>
5. Борисенко М. В. «Две стороны горы». Поэтика рассказа Элис Манро «The Bear Came Over the Mountain». *Від бароко до постмодернізму: збірник наукових праць / редкол.: Т. М. Потніцева (відп. редактор) та ін. Дніпро: Ліра, 2017. Вип. XXI. С. 176–181.*
6. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
7. Голобородько Я. Невідома література... зі світовим іменем. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/nevidoma-literatura-zi-svitovim-imenem>
8. Манро Е. Забагато щастя. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 352 с.
9. Мелетинский Е. М. О литературных архетипах. Москва: РГГУ, 1994. 136 с.
10. Юнг К.-Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Киев: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. 384 с.
11. Duncan I. Alice Munro's Narrative Art. London: Palgrave Macmillan, 2011. 184 p.
12. Prabhakar M., K. Venkat Satish K. Alice Munro's Stories and Feminisim. *Cyber Literature: The International Online Journal – Literature, Humanities & Communication Technologies*. 2011. June. Vol. 4. Issue 1. P. 57–61.

УДК 821.161.2

**ЗАСОБИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «МИТЕЦЬ»
У ЦИКЛІ ЛІНИ КОСТЕНКО «СИЛУЕТИ»**

Власова Г. О.

викладач-стажист кафедри української філології
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
<https://orcid.org/0000-0003-2855-3144>
g.vlasova@forlan.org.ua

АНОТАЦІЯ

Власова Г. О. Засоби інтерпретації концепту митець у циклі Ліни Костенко «Силуети».

У статті подається характеристика образної своєрідності творчості Ліни Костенко та результати аналізу структури циклу поезій «Силуети», виявлено певні закономірності інтертекстуальності поезій циклу та здійснено спробу визначити її роль у формуванні концепту митець. Автори статті проводять детальний аналіз ряду поетичних творів циклу. Завдяки цьому було встановлено, що кожна з поезій існує в кількох вимірах: історико-культурному відображенні певної епохи, творчості митця, про якого йдеться мова, та читацькій свідомості. Рефлексія над долями видатних митців допомагає поетові осмислити власний творчий шлях та визначити пріоритети. Поетеса створює «силуети» митців на тлі сучасної їм епохи, тим самим бужуючи стійкі міжкультурні зв'язки та звертаючи інтерес читачів до духовності та культури як провідних рушіїв прогресу людства.

Ключові слова: концепт, вірш, ремінісценції, алюзії, лірика.

SUMMARY

Vlasova H. O. Means of Interpretation of the Concept "Artist" in Lina Kostenko's Cycle "Silhouettes".

The works of Ukrainian writer Lina Kostenko have been a phenomenon of Ukrainian literature for a long time and still have a great influence on the

development of modern national culture. One of the leading places among the semantic centers of her poetry is the image of the artist, their role in society and the place of their heritage in the cultural and historical process. Despite the large number of works, the issues of distinguishing the concept of 'the artist' in the creative discourse of Lina Kostenko are still relevant, as well as defining the means of creating images and identifying complex intercultural connections in poetry. That is why the authors of the article chose this topic for their research.

The article describes the figurative originality of Lina Kostenko's works and the results of the analysis of the structure of her cycle of poems "Silhouettes". It also reveals some patterns of intertextuality of poems from the cycle and attempts to determine its role in shaping the concept of 'the artist'.

The authors of the article conduct a detailed analysis of a number of works from the cycle. Thereby, they established that each poem exists in several dimensions: the historical and cultural reflection of a certain era, the work of the artist in question and the reader's consciousness. Reflection on the fate of outstanding artists helps the poet to comprehend their own creative path and set priorities. Lina creates "silhouettes" of artists against the background of their era, thus building strong intercultural ties and drawing readers' interest in spirituality and culture as leading drivers of human progress.

Key words: artistic concept, non-traditional meaning, Ukrainian poetry, reminiscences, allusions.

Постановка проблеми. Серед активних центрів, що виділяються у творчості української письменниці Ліни Костенко, важливе місце займає концепт «митець», який є метафоричним втіленням мотиву пошуку себе в культурно-стилістичному просторі. У роздумах про долю поета, які представлені у вигляді міркувань ліричного «я», відбиваються життєві орієнтири самої письменниці. Осмисленням долі митця у творчості письменниці особливо вирізняється цикл «Силуети», у якому концепт «митець» виступає одним із наскрізних. Незважаючи на значну кількість праць,

присвячених осмисленню феномену творчості Ліни Костенко, залишається актуальними питання визначення засобів творення образів та виявлення міжкультурних зав'язків у поезіях, які формують концепт «митець» у творчому дискурсі письменниці.

Аналіз попередніх досліджень. Художня своєрідність Ліни Костенко викликає зацікавлення у колах науковців. Особливості лірики та ліро-епосу поетеси стали матеріалом досліджень В. Шелеста, В. Брюховецького, Д. Козія, В. Саєнка, Д. Дроздовського, К. Дюжевої, Г. Кошарської та інших. Літературознавці наголошують, що прояви загальнолюдської культури у поєднанні з національними особливостями становлять центр естетичних пошуків письменниці. Зокрема В. П. Саєнко дослідив концепт «культура» в естетичному просторі поезії Ліни Костенко [18], а поетична інтерпретація музи та образу поета стала предметом наукового інтересу К. Дюжевої [7]. Ряд вітчизняних науковців у своїх роботах звертались до циклу «Силуети». До концептуальної інтерпретації образу митця звертається у своїй статті Л. А. Чередник, аналізуючи окремі вірші зазначеного циклу [21].

Мета статті полягає в тому, щоб вивчити концептуальну інтерпретацію образу митця у творах Ліни Костенко і визначити художні засоби, що зіграли провідну роль у формуванні концепту «митець» на матеріалі циклу «Силуети».

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами В. П. Саєнка, мистецький феномен цього циклу «Силуети» – пластичне втілення конкретних діячів світової культури й інтертекстуальний зв'язок з їх творчими досягненнями у художній практиці вираження продуктивних ідей, які не піддаються корозії часу та є вічними атрибутами пошуку людиною свого покликання і місця у світі [18, с. 164]. Ліна Костенко розмірковує не лише над власними творчими пошуками. Нерідко предметом зображення в її ліриці постає життєвий та творчий шлях відомих діячів культури та мистецтва. В центрі поезики таких віршів – неоромантична особистість, що не була визнана сучасниками і прийдешніми поколіннями.

Цикл «Силуети» складається з двадцяти восьми поезій, кожна з яких – своєрідний діалог з постатями минулого у формі рольової лірики та віршованих історичних реконструкцій. Центральними образами кожної одиниці циклу виступають неоромантичні особистості, які не були належним чином оцінені сучасниками [7, с. 76]. У творах української поетеси ці особистості вивищуються над натовпом, вирізняються своєю унікальністю. Протогероями циклу стали видатні постаті різних галузей культури та науки. Більше половини віршів циклу присвячено поетам, белетристам та художникам. Серед них 9 класиків світової поезії (Лідія Койдула, Гійом Аполлінер, Т. Шевченко, О. Пушкін, Данте Аліг'єрі та інші), 4 прозаїки (Толстой, Кнут Гамсун, Етель Ліліан Войнич, Інгеборг Бахман) та 5 живописців (Ораст Верне, Ван-Гог, Мікеланджело, Дега, Сошенко).

Важливу роль у зображенні ліричних героїв відіграє метафорична характеристика. Поезія «Діалог у паризькому салоні», у центрі якої зображено художника Дега, побудована у вигляді розмови без участі самого художника. Учасники діалогу сперечаються щодо складності та неоднозначності новаторських пошуків митця: оцінки критиків та споживачів мистецтва неоднозначні, адже його роботи виокремлюються серед витворів його сучасників, адже імпресіонізм [18, с. 165], в якому творив художник, ламаючи канони попередньої манери, змінюючи фактуру та колорит: *«Дега бояться, як епідемії», З таким талантом міг стати Атлантом», «Він уже викинув танечниць. Він уже пише безконечність», «Для лаврів сучасності треба чавунні скроні»* [12, с. 230].

Письменниця будує композицію вірша за правилами діалогу, таким чином зображуючи розбіжності у поглядах критиків та глядачів мистецтва. Короткі, синтаксично необтяжені речення, переважно односкладні, слугують не лише для передачі розмовного стилю тексту, а й відтворюють творчу манеру художника, нагадуючи швидкі мазки пензля на полотні.

Афористичність, властива для всього циклу, вирізняється глибиною семантичних варіацій. Так, у рядку *«Кров у мистецтва сьогодні венозна»* [12,

с. 230] використано медичний термін, через який втілюється образ застарілих течій живопису, що панували до появи імпресіоністів з їх свіжим баченням.

Окрім епітетів, метафор і порівнянь провідними художніми засобами стають алюзії та ремінісценції [20]. Саме тому для розуміння віршів читачу слід активізувати свої культурно-історичні знання, познайомитись із життєписом та творчістю письменника. Цікавою з цієї точки зору є поезія «На чужині», присвячена видатній естонській поетесі Лідії Койдулі. Ліна Костенко виступає тут не лише як досвідчений літературознавець, а як і психолог, який глибоко розуміє страждання Койдулі. Літературний псевдонім письменниці-естонки походить від ест. «koit», тобто «ранкова зірка» [14]. Поетеса та основоположниця естонської драматургії понад 10 років свого життя провела далеко від рідної землі, і мотив туги за батьківщиною наскрізно проходить через всю її творчість.

Ліна Костенко використовує градацію і тавтологію, передаючи душевний стан жінки, наростання її відчаю: «*Я руки свої ламаю, я руки свої ламаю – я крила зламани маю*» [12, с. 222]. Українська поетеса залишає назву країни естонською: «Еесті моя» (Eesti -Естонія), що додає ніжності і щирості словам ліричної героїні. Говорячи про красу ліричної героїні, в рядках «І кажуть, що я вродлива, ти знаєш, чому я вродлива?» Ліна Костенко втілює алюзію на вірш «Счастье Койдулы»:

*«Где легкий шаг ни ступит мой,
Там красота идет со мной...»* [10, с. 62].

Локація, в якій змальовано Лідію – «*Стояла самотня жінка, на березі моря стояла*» [12, с. 222] – алюзія на одну з перших збірок Койдулі, «Соловей з берегів Емайигі» (1867), в якій яскраво виражено любов поетеси до свого народу, рідної землі, бажання допомогти співвітчизникам. Її уособлення з солов'єм відображається в метафоричних згадках про крила: «*я крила зламани маю*», «*крилами птиці шуміли*». Образ птаха зі зламаними крилами можна вважати символічним втіленням поетеси.

Ліна Костенко звертається до форми рольової лірики. Будуючи внутрішній діалог з постатями минулого, вона змінює кут зору, з якого читач бачить образ митця. В одних віршах поетеса ніби спостерігає за епізодами з життя діячів мистецтва та науки, в інших – вступає в розмову з ними. До таких належить і поезія, присвячена «Письменнику далекої Півночі» Кнуту Гамсуну. Зробивши кілька епітетами нарис його зовнішності та таланту – «Високий норвежець, фіорди чистого розуму» [12, с. 253], письменниця ставить основне риторичне запитання, стосовно нього: «*Великий чи двуликий?*» [12, с. 253]. Ні за життя Гамсуна, ні після його смерті однозначної відповіді на це питання не було. До 40-х років ХХ століття письменника поважили в усьому світі та захоплювались його талантом. О. Купрін, аналізуючи своєрідний творчий метод Гамсуна, зазначав, що він «*не создаст школы. Он слишком оригинален, а подражатели его творчества всегда будут смешны. Он пишет так же как говорит, как думает, как мечтает, как поет птица, как растет дерево*» [13].

Кнут Гамсун захоплювався Ніцше, а згодом гітлерівський націонал-соціалізм здався йому втіленням мрії про ідеальну державу. Але з початком другої світової Гамсун перестає писати [6]. Цей епізод його життя не залишається поза увагою Ліни Костенко:

*«І дихає вже на ладан
Талант Ваш, втиснутий Вами
В личину, йому чужу»* [12, с. 253].

Після окупації Норвегії, письменник на власні очі переконався в помилковості своїх суджень, але не відмовився від них. Під час слідства він однаково пояснював свої дії: «хотів служити Германії, щоб захищати інтереси Норвегії». Як згадує його син, лише після виголошення вироку суду, письменник знову починає творити [6].

Зважаючи на нацистські симпатії Гамсуна, його шалена популярність вщухає на довгий час як в Норвегії, так і за її межами. Глибину забуття, якого зазнав письменник, Ліна Костенко передає за допомогою паралелізму в останніх рядках:

«А люди проходять, проходять, і просто кидають книги.

Так просто, як у могилу кидають грудки землі» [12, с. 254].

У вірші також слід відзначити тяжіння до імпресіонізму, риси якого були притаманні творчій манері Гамсуна: поетеса використовує низку риторичних питань та окликів:

«Після якого фатального роздуму

Ви пішли на такий компроміс?

Вам фашизм усміхнувся?

Показав свої ікла і мускули?

Рятували перо? Заморочила Вас чума?» [12, с. 253]

Між риторичними фігурами, які підкреслюють загадковість і неординарність особистості норвезького письменника, додається персоніфікація природи: *«Чи це вам тільки здається? Це осінь так шелестить» [12, с. 253].* Таким чином життєва драма письменника розгортається у вигляді протиставлення монолога автора-оповідача та бажання недосяжного спокою норвезьким письменником.

О. Купрін порівняв К. Гамсуна з головним героєм роману «Пан», відмітивши, що у письменника такий самий «звірячий погляд» [13]. Ліна Костенко також порівнює образ «письменника далекої півночі» з Томасом Гланом, але для цього зіставляє алюзію на твір з життєвою ситуацією письменника:

«Все дуже просто і ясно. Люди проходили мимо

і кидали Ваші книги просто через паркан.

Вже й пес не гарчить.

І осінь

захрипла шерехом криги» [12, с. 254].

У наведених рядках авторка знову проводить паралель між душевним станом письменника та почуттями його героя в останніх епізодах роману: лейтенант Глан застрелив свого собаку та восени покинув берег.

Поезія «Тінь Марії», присвячена французькому письменнику Гійому Аполлінеру, є ще одним прикладом інтертекстуального композиційного підходу Ліни Костенко, тому тлумачення твору без залучення біографії та творчої спадщини поета буде неповним. Поетеса глибоко проникає в почуття авангардиста. Вступні рядки *«Вночі скрипів і осипався клен. А вдень був бій. Було не до пленера»* [12, с. 233] є ремінісценцією на період життя поета, коли він пішов на війну, а також втілюють образ «поверженого клёна» з його роману «Убиенный поэт». Роман був написаний після розриву Аполлінера з художницею Марі Лорансен, що стало важким випробуванням для поета [22]. Творчість Аполлінера відзначається схильністю до використання автором алюзій, і в зазначеному вище романі письменник поєднує міф та автобіографію. У долі головного героя, поета Кроніаманталя, упізнається символічно узагальнена біографія автора, а образ Тристуз Балеринетт уособлює Марі Лорансен [1]. Ліна Костенко з майстерністю психоаналітика відтворює *«мігрень душі»* письменника, зобразивши все це у вірші. Наскрізним образом поезії є «тінь Марії», відголосок кохання Аполлінера, що не полишає його до останніх хвилин життя. Як і в романі «Убиенный поэт», у вірші української письменниці не залишаються без уваги інші «музи» французького авангардиста:

«І навіть тінню не стане ота всесильна Мадлен.

Згадається Анна. Майне Бланшет, Женев'єва.

Обпалить жагою блискуча зрадлива Лу» [12, с. 234].

Збірка Аполлінера «Листи з фронту до Мадлен Паже», видана після повернення поета з війни, була написана ним під час бойових дій. Українська письменниця передає процес написання поезій в контексті буденного життя звичайного солдата, який «між двох атак» встигає *«...поголитись і написати листівку до Мадлен»*.

Алюзія на творчу манеру письменника (Аполлінер віддав перевагу віршам без розділових знаків) втілена у філософському афоризмі поетеси, побудованому на зіставленні його поезії та насиченого життя, що несподівано обірвалось: *«Було життя як віри без пунктуації, а смерть поставить крапку і*

тире» [12, с. 234]. Ліна Костенко відтворює пристрасті, що вирують в душі митця: хоча обставини вимагають бути серйозним та зосередженим, його не полишають мрії та спогади. Контрастного ефекту між мрією та дійсністю письменниця досягає за допомогою антитез: *«це фронт, а не кафе», «затишний дім, не все ж і кабаре», «одна Єва»* проти *«стонадцяти»*. Та попри все, єдине, що завжди залишається поруч із ліричним героєм – *«тінь Марії»*. Таким чином поетеса зображує в ліричному образі французького письменника невизначеність поривів душі та пристрасті, де мінливість його життя поєднується зі сталим образом недосяжної Марії та постійним бажанням творити.

Самотність стає провідним мотивом й іншого віршу циклу. У центрі *«Балади про дим»*, написаній на честь австрійської письменниці Інгеборг Бахман, зображено смерть мисткині. У біографії самої письменниці обставини цієї події так і залишились невизначеними: в її квартирі сталася пожежа, жінка померла в лікарні через три тижні [19, с. 9]. Відомо, що Інгеборг зумисне залишалась наодинці з собою, переїхала в Рим заради *«відчуття свободи»*. У світогляді письменниці важливе місце займають екзистенціальні риси, що знаходять відображення в її поезії та прозі [23]. Ліна Костенко створює містичний, загадковий настрій вірша. На морфологічному рівні це виявляється у великій кількості неозначених займенників:

*«У центрі міста, в людному будинку,
такий-то поверх, скількись там годин,
знайшли якусь обвуглену блондинку,
і то тому, що вже дошкулив дим»* [12, с. 246].

Костенко підкреслює відлюдницький спосіб життя героїні, протиставляючи її самотності бурхливе життя всього світу: мешкаючи в *«перенаселеній Європі»*, в *«людному будинку»*, жінка *«грала в шахи сама з собою. Виграла слона»*. У такому контексті фігура слона здається нам символічною. За *«Словником символів»* Керлота, слон має доволі складну символічну значущість, але в широкому розумінні він *«є символом сили та*

влади лібідо», а також використовувався як «емблема мудрості, спокою, вічності» [9, с. 473]. У цьому образі знаходять відображення філософські погляди І. Бахман на життя. Інший символічний образ введений у вигляді алузії на творчість Марселя Пруста та його роман «Віднайдений час»:

*«Чи Пруст, Марсель, був більше самотній
в слоновій башті, схожій на ладдю?!»* [21, с. 247].

Герой твору Марселя Пруста, як справжній митець, був самотником, який жив у «вежі зі слонової кістки», де ніхто не заважав йому творити [17]. Саме так зробила й І. Бахман, оселившись в Римі, віддалившись від усього світу. Оскільки Ліна Костенко згадує ім'я автора циклу «У пошуках утраченого часу», є підстави вважати, що в наведеному контексті образи «Мікро-Садом, зашторена Гоморра» не лише біблійні, а й усвоюють зв'язок і з іншим романом того ж циклу – «Содом і Гоморра» (1921–1922).

Метафорично зображує Костенко гибель ліричної героїні: *«Вона ж згоріла у тому багатті із власних віршів...»*. Йдеться не лише про фізичну смерть, а смерть, тісно переплетену з творчістю. Долю І. Бахман порівнюють з долею головної героїні її роману «Маліна» з циклу «Види смерті», слова з якого: *«У вогонь любов мене кинула, у любові вогонь мене кинув... Ніхто не спішить на поміч»* [2] стали віщими і для авторки твору, хоч об'єктом її любові була сама творчість.

Прикметною вдається і композиція вірша. *«Кошмарний, як з Агати Крісті»* персоніфікований образ диму виступає центральним ліричним героєм, і лише останні два рядки написано від першої особи, в яких Костенко у формі рольової лірики іронічно звертається до байдужого суспільства вже від особи самої Бахман. У своїй смерті письменниця залишилась самотньою:

*«...І от вам, люди, жменька мого попелу.
Спасибі за компанію. Адью»* [12, с. 247].

Образи музикантів у віршах Ліни Костенко вирізняються метафоричністю. Так, у поезії «Іма Сумак» дивовижний тембр та ритм співачки, яка настільки володіла своїм голосом, що могла переходити від

низького баритону до найвищих тонів, Костенко передає через ототожнення голосу волелюбною твариною:

*«...ячав, метався диким барсом
і нот ні в кого не питав!»* [12, с. 242].

Силу та багатогранність голосу Іми Сумак поетеса відтворює низкою музичних термінів, звукових образів: *«сопрано, меццо, басом усіх немислимих октав»*, *«Йому під силу велич опер, врочистий гімн чужих молитв»*. Своєрідні образи, які створені шляхом зооморфної метафоризації: *«на скелі дикій, як бізон»*, *«гібрид валторни і kota»* – вказують на тісний зв'язок співачки з природою та народом, нащадком котрого вона є. Ремінісценції на історичні події – перемогу конкістадорів над інками, чужої цивілізації над аборигенами – зображують фатальні наслідки подібних катастроф, винищення цілого народу. Завдяки узагальненням, до яких вдається поетеса, трагедія винищення древніх цивілізацій та племен унаслідок відкритих війн, «крадькома» чи навіть мирним шляхом показана на світовому рівні [4, с. 141], адже такі події траплялися в різні епохи: *«Асфальтами залите вухо не знає імені: Народ»* [12, с. 242]. Іма Сумак показана як відлуння давньої дивовижної культури, зникнення якої стало великою втратою для всього людства. У поезії звучить засторога проти нищення національної суті будь-якого народу, проти того зла, що несе в собі денационалізація. Крім того Ліна Костенко демонструє, що діяч мистецтва – невід'ємна частка народу, з якого він походить, підкреслює етно-культурні підстави творчості.

Характерною рисою наступного вірша – «Концерт Ліста» – є моделі рольової лірики і зображення внутрішнього монологу героя. В основі – гастролі Ференца Ліста в Україні у 1847 [8]. Ліна Костенко зображує найбільшу пристрасть Ліста – гру в карти: *«Я знаю: їде з Відня шулер. О, так, рулетки тут хороші»*. Письменниця будує хід його думок як людини напруженої, яка звикла грати не лише за гральним столом, а й у житті, до якого ставиться з ноткам цинізму: *«Я буду грати на Подолі. Ну, що ж, я згоден... Я їх презирством покараю», «Я те, що виграю, програю»* [12, с. 231]. У вірші

яскраво протиставляється образ талановитого Ліста, що «грав уже перед царями» та капіталістичного суспільства, єдина мета членів якого – якнайшвидше збагатитися: *«площа Контрактова. Вони торгують... підписують контракти... товар лицем, лице – товаром... ці торгаші та їхні кралі»* [12, с. 231].

Саме тут, в Києві, сталася визначна в житті Ліста зустріч – знайомство з Кароліною Витгенштейн, з якою музикант прожив до самої смерті. Ремінісценція на цю доленосну подію відтворюється в поезії Ліни Костенко та є його кульмінацією: *«Хто ви? ... Ви прийшли не для контрактів. Я граю вам, а не тій решті»* [12, с. 236]. У своєму заповіті митець зазначав, що своїми кращими вчинками він зобов'язаний тільки тій, яку більш за все хотів би назвати дружиною, але людська злість та підступність йому завадили [8]. Тому у контексті біографії митця риторичний оклик *«Спасибі долі!»* виявляє щирі почуття музиканта, життя якого наповнилось новим сенсом кохання.

Ліна Костенко включає до циклу вірші про людей творчого покликання не лише мистецтва, а й науки та історії. Поезія «Любов Нансена» присвячена відомому норвезькому науковцю Фрїтьйофу Нансену. Авторка знову використовує прийом діалогу, зображуючи розмову мандрівника зі своєю майбутньою дружиною Євою Сарс. На перший план письменниця ставить душевні вагання ліричного героя, що реалізується у низці риторичних питань:

*«Ви зумієте, Єво, простити це і збагнуть?
Ви не будете плакати? Не поставите душу на якір?
Не зіткнуться в мені два начала – Ви і воно?
Чи зуміємо жити – від розлуки і знов до розлуки?
А якщо доведеться чекати мене роки?»* [12, с. 251].

У протиставленні «ви і воно» втілюється боротьба між двома найбільшими пристрастями науковця – коханням та покликанням, – втративши будь-яку з них митець втрачає себе:

*«Я без Вас нещасливий. А без нього буду ніякий.
Я без Вас збожеволю. А без нього піду на дно»* [12, с. 251].

У цьому вірші циклу Ліна Костенко знову звертається до біблійних символів: *«Моя Пісне Пісень! Золоте пташеня мого саду... Вічний саде мій без листопаду»*. Пісня Пісень – книга старого заповіту, автором якої вважається Соломон. В ній оспівується щира подружня любов, а аплікація образу «вічного саду» уособлює люблячу дружину, про яку там йдеться: *«наречена моя – замкнєний садок, джерело запечатане»* [3].

Речення *«Фрам» - це значить «Вперед»* утворює поетичне кільце. Повторюючи його на початку та наприкінці твору, Ліна Костенко не лише подає переклад назви корабля Нансена, а й вказує на життєве кредо науковця: *«Столь хвалена «линия отступления» есть только ловушка для людей, стремящихся достичь своей цели. Поступайте так, как дерзал я: сжигайте за собой корабли, разрушайте позади себя мосты. Только в таком случае для тебя и твоих спутников не останется иного выхода, как только идти вперед»* [11].

Образ дружини займає провідне місце у вірші. Через метафоричні образи поетеса зображує складнощі наукового шляху Нансена: *«вічний пошук у вічних снігах», «Фрам» застряне в льодах», «відморожені руки»,* але поруч із ним була сильна жінка, яка здатна витримати багато випробувань заради коханого та підтримати його в творчих пошуках:

«Я люблю Тебе, Нансен! І чекатиму все життя...

...Я сама розіб'ю об «Фрамові» груди шампанське,

як покличе Тебе вічний пошук у вічних снігах» [12, с. 251].

У наведених рядках поетеса використовує алюзію на реальний випадок: Єва дала назву кораблю перед першою полярною експедицією чоловіка. Вона розбила об судно пляшку шампанського зі словами: *«Фрам» буде твоє ім'я!»* [5].

Єва чекала повернення чоловіка понад три роки, не отримуючи жодної звістки від нього. Після повернення Нансен написав книгу *«Фрам» у полянному морі»,* яку присвятив коханій: *«Той, которая дала имя коряблю и имела мужество ожидать»* [15, с. 3]. За допомогою образної аналогії Ліна Костенко

завуальовано проводить паралель з міфологічними героями Одисеєм та його вірною дружиною Пенелопоєю, яка чекала чоловіка двадцять років:

«Світла мрія про Вас співає мені, як сирена.

Прив'яжуся до щогли і вуха воском заллю» [12, с. 251].

Хоч подружнє життя Нансенів було сповнене перешкод, після смерті дружини Нансен написав у своєму щоденнику «Я знал одну единственную» [5], а за словами старшої доньки Нансена, він стверджував: «Жизнь началась с Евы» [16].

У вірші Ліна Костенко порушує проблему життєвої місії дослідника: ліричний герой повинен обирати між коханням та покликанням. Поєднавши в поезії образи Нансена і його дружини, поетеса утверджує думку, що можливі випадки, коли в такому виборі немає необхідності, якщо обидва закоханих – митці. За спогадами їхньої доньки, вони були саме такими: «...были очень разные – и внешне, и внутренне, Но они оба были художниками, личностями прямолинейными и сильными ...любили друг друга» [5]. Таким чином, Ліна Костенко уславлює не стільки наукові досягнення Нансена, скільки роль жінки, що стояла за ним.

Висновки. Для творів циклу «Силуети» характерна інтермедіальність, афористичність, яскрава образність та метафоричність. Кожен із віршів існує в кількох вимірах: історико-культурному відображенні певної епохи, творчості зображеного митця та читацькій свідомості. Нерідко поетеса вдається до філософських рефлексій над долею поета та його місцем у суспільстві й історії. Концепт «митець» є наскрізним для усього циклу. Важливу роль у його побудові відіграють художні засоби, представлені передусім алюзіями та ремінісценціями, а також зв'язки з різними галузями мистецтва та історією. Алюзії та ремінісценції на життя і творчість видатних митців створюють багатозначний простір символів, що дозволяють глибше осягнути долю справжнього митця. Завдяки використанню широкого спектра художніх засобів образи митців і сам концепт сприймаються читачами опосередковано, дозволяючи відтворити його згідно з власним досвідом та обізнаністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аполлинер Г. Убиенный поэт. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2005. URL: <https://www.rulit.me/author/apolliner-gijom/ubiennyj-poet-download-free-61838.html>
2. Бахман І. Маліна. Львів: ВНТЛ-класика, 2003. URL: <https://www.rulit.me/author/bahman-ingeborg/m-download-free-437628.html>
3. Біблія. Книги Старого Заповіту: Пісня над піснями / Огієнко І. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_\(Огієнко\)/Книги_Старого_Заповіту/Пісня_над_піснями](https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_(Огієнко)/Книги_Старого_Заповіту/Пісня_над_піснями)
4. Брюховецький В. С. Ліна Костенко: нарис творчості. Київ: Дніпро, 1990. 262 с.
5. Будур Н. Нансен. Человек или миф. Москва: Игра слов, 2011. 440 с. URL: <https://www.rulit.me/books/nansen-chelovek-i-mif-download-free-454323.html>
6. Гамсун Т. Спустя вечность. Москва: Б. С.Г.-Пресс, 2006. URL: <https://e-libra.ru/read/396506-spustya-vechnost.html>
7. Дюжева К. Поетична інтерпретація музи та образу поета у ліриці Ліни Костенко. *Літературознавчі студії*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2010. № 4. С. 76-84.
8. Залеская М. Ференц Лист. Москва: Молодая гвардия, 2016. 528 с. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=68411&p=1
9. Керлот Х. Є. Словарь Символов. Москва: REFL-book, 1994. 608 с.
10. Койдула Л. Стихи. Москва: госуд. издательство худ. лит, 1950. 117 с.
11. Корабль «Фрам». URL: <http://www.randewy.ru/pam/fram.html>
12. Костенко Л. В. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.
13. Куприн А.И. О Кнуде Гамсуне. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/О_Кнуде_Гамсуне_\(Куприн\)](https://ru.wikisource.org/wiki/О_Кнуде_Гамсуне_(Куприн))
14. Ладонина С. Помни край любимій свій: стаття. Meie Leht. Jaanuar, 2019.

15. Нансен Ф. «Фрам в полярном море». Москва: Эксмо 2009. 512 с.
16. Нансен-Хейер Л. Книга об отце. Гидрометиздат, 1986. URL: <https://www.libfox.ru/197946-liv-nansen-heyer-kniga-ob-ottse-eva-i-fritof.html>
17. Пруст М. Обретенное время. Санкт-Петербург: Пальмира, 2016. 476 с.
18. Саєнко В. П. Концепт «культура» в естетичному просторі поезії Ліни Костенко і продуктивні моделі активних художніх центрів у сучасній українській літературі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. № 16. С. 164-168.
19. Соколова Е. В. Взаимосвязь «пола» и «языка» в творчестве Ингеборг Бахман и Эльфриды Елинек: Аналит. обзор. Москва: РАН. ИНИОН, 2012. 130 с.
20. Ференц Н. С. Основы литературоведения: учебник. Київ: Знання, 2011. 431 с. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=68411&p=1 https://pidruchniki.com/1584072017004/literatura/osnovi_literaturoznavstva
21. Чередник Л.А. Концептуальна інтерпретація образу митця у циклі поезій Ліни Костенко «Силуети». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету філологія. Серія: філологія*. 2017. № 30. Т. 1. С. 54-57.
22. Яковлева Е. Гийом Аполлинер – человек, вдохнувший в поэзию все формы красоты. URL: <http://2queens.ru/Articles/Biblioteka-Pisateli/Gijom-Apolliner--chelovek-vdohnuvshij-v-poeziyu-vse-formy-krasoty.aspx?ID=2889>
23. Made for minds. Портрет: Ингеборг Бахман URL: <https://www.dw.com/ru/портрет-ингеборг-бахман/a-776343>

УДК 811.161

ТЕРМИНОЛОГИЯ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ КАК ЛИНГВАЛЬНАЯ МИКРОСИСТЕМА

Вэй Вэй

старший преподаватель
Ланьчжоуский городской государственной университет (Китай)
аспирант, Бишкекский государственный университет
имени академика К. Карасаева (Киргизская Республика)
<https://orcid.org/0000-0002-5299-3273>
625374350@qq.com

АНОТАЦІЯ

Вей Вей. Термінологія торгівельно-економічної галузі як лінгвальна мікросистема.

Активне зростання кількості термінів, що відбувається внаслідок науково-технічного прогресу, з одного боку, та актуальні дослідження торгівельно-економічного простору, з іншого, провокує виникнення нових термінів, які утворюються різноманітними способами. Метою статті є визначення критеріїв системності щодо термінології торгівельно-економічної галузі. Для її досягнення необхідно вирішити такі завдання: 1) виділити підходи до систематизації термінології на основі підходів, запропонованих Ф. де Соссюром; 2) класифікувати терміни з позицій принципів організації системи. Термінологія торгівельно-економічної галузі становить певну систему, що виражається комплексом лексико-семантичних зв'язків між її одиницями. За їх систематизації враховуються також відношення між термінами: це відношення підпорядкування (між термінами на позначення родових та видових понять), що дають послідовну – ієрархічну – класифікацію, або відношення взаємного підпорядкування (між термінами на позначення понять, виділених на базі різних рівноправних ознак), які дають паралельну класифікацію. Сучасна російськомовна торгівельно-економічна термінологія є особливою системою у складі лексичної системи сучасної російської. Це

означає, що термінолексика галузі підпорядковується загальномовним законам її організації.

Ключові слова: системність, терміносистема, термінологія, терміни торгівельно-економічної галузі.

SUMMARY

Wei Wei. Terminology of the Trade and Economic Branch as a Lingual Microsystem.

The active growth in the number of terms, which occurs as a result of scientific and technological progress, on the one hand, and the current research of the trade and economic space, on the other, provokes the emergence of new terms formed in various ways. The purpose of the article is to determine the criteria of consistency in relation to the terminology of the trade and economic industry. To achieve it, it is necessary to solve the following tasks: 1) pick out the approaches to the systematization of terminology based on the approaches proposed by F. de Saussure; 2) classify terms from the standpoint of the principles of the organization of the system. For the selection of factual material corresponding to the research topic, the method of continuous sampling was used. To create system classifications, we used the technique of classification within the descriptive method. The terminology of the trade and economic branch constitutes a certain system, which is expressed by a complex of lexical and semantic links between its constituent units. Modern Russian-language trade and economic terminology is a special system in the lexical system of the modern Russian language. This means that the terminology of the branch is the subject to the general linguistic laws of its organization.

Key words: consistency, terminology, terms of the trade and economic sector.

Постановка проблемы. Активный рост количества терминов, происходящий вследствие научно-технического прогресса, с одной стороны, и актуальные исследования торгово-экономического пространства, с другой, провоцирует возникновение новых терминов, образуемых разнообразными способами, многозначных терминов, синонимических терминов и т.п. Вместе с тем наблюдается отсутствие единых принципов упорядочения существующих

терминологий. Приведенные факты указывают на необходимость изучения, в частности, торгово-экономической терминологии как системы (субсистемы, микросистемы, системы в системе), обуславливая актуальность нашего исследования.

Терминология вообще – «это соотнесенная с профессиональной сферой деятельности (отраслью знаний, техники, управления, культуры) совокупность терминов, связанных друг с другом на понятийном, лексико-семантическом и грамматическом уровнях» [1, с. 21].

Анализ фундаментальных исследований и публикаций. Идея системности языка была выдвинута швейцарским ученым рубежа XIX–XX вв. Ф. де Соссюром. Его подход положил начало новому направлению в лингвистике – структурализму, которое, помимо языкознания, интегрировалось в другие области знаний: литературоведение, социологию и т.д. Результаты исследований Ф. де Соссюра оказали существенное влияние также на психологию как на отрасль гуманитарного цикла.

В своем фундаментальном труде «Курс общей лингвистики», изданном в Женеве (1916), Ф. де Соссюр предлагает два типа дихотомий:

- 1) языка и речи;
- 2) синхронии и диахронии.

Ученый разграничил язык и речь, трактуя язык как сверхиндивидуальное, общее явление, социальное по своей природе; речь – как инструмент, заключающийся в использовании языка; оно представляет собой переменную, непостоянную величину. Язык признан предметом изучения лингвистики, речь же является предметом изучения психологии.

Но в контексте понимания системности языка более интересной представляется дихотомия второго типа. В ее пределах синхронию лингвист предлагает представлять в виде горизонтальной оси, где рассматриваются отношения между сосуществующими явлениями, где исключено любое вмешательство времени; диахронию – посредством вертикальной оси, «на которой никогда нельзя рассматривать более одной вещи сразу и за которой располагаются все явления первой оси со всеми их изменениями» [3]. Ученый

убежден, что синхронический аспект превалирует над диахроническим, поскольку для говорящих только он составляет единую реальность. Ф. де Соссюр также отмечает системность синхронии в отличие от диахронии, которая не имеет системы, поскольку изменения происходят не во всей системе в целом, а лишь в отдельных ее сегментах, хотя потом и отражаются в системе.

К двум указанным дихотомиям лингвист добавляет еще дихотомию внешней и внутренней лингвистики. Для нашего исследования это также является необходимым постулатом определения системности терминологии торгово-экономической отрасли. Следовательно, к внешней лингвистике будет относиться изучение условий, в которых развивается и функционирует тот или иной язык (в контексте нашего исследования – терминосистема): исторических, географических, этнологических, общенаучных и т.п., к внутренней – исследование непосредственно языка (в нашем случае – комплекса терминов) как системы, подчиненной собственным внутренним правилам и законам.

Одним из важнейших компонентов концепции Ф. де Соссюра, особенно существенным в контексте нашего исследования, является учение о языковом знаке, разработанное в «Курсе общей лингвистики». Лингвистом определено, что знак – это «двусторонняя психическая сущность», связывающая не вещь с ее названием, а понятие и акустический образ (последний является «психическим отражением звука») [3]. Предлагая называть их означаемым и означающим, ученый определяет два основных свойства, присущие языковому знаку: произвольность и линейность. Произвольность должна пониматься как отсутствие естественной связи между означаемым и означающим (немотивированность). Иными словами, любое означаемое в принципе может быть выражено любым сочетанием звуков, что доказывается самим фактом существования разных языков. Линейность свойственна означающему. Ее сущность состоит в том, что последнее в процессе воспроизведения во времени, имеет протяженность только в одном измерении – линии: элементы означающего «следуют один за другим, образуя цепь» [3].

Характеризуя языковой знак как компонент соответствующей системы, Ф. де Соссюр уделяет особое внимание противоречию, имеющему место между

такими его свойствами, как неизменность и изменчивость. Подчеркивая в этой связи социальную природу языка, лингвист останавливается на основных причинах, обуславливающих указанную особенность. Сама произвольность знака нивелирует вопрос о сознательном его изменении, поскольку нет никаких оснований отдавать предпочтение одному означаемому по сравнению с другим. «Именно потому, что знак произвольный, он не знает иного закона, кроме закона традиции, и наоборот, он может быть произволен только потому, что опирается на традицию» [3].

Одним из главных тезисов, декларируемых Ф. де Соссюром в «Курсе общей лингвистики», представляется следующий: «Язык является системой знаков, выражающих понятие». Отмечая, что язык – одна из важнейших систем, лингвист подчеркивает, что желающий «выяснить истинную природу языка должен прежде всего обратить внимание на то, что в нем общего с другими системами того же порядка». Следовательно, языкознание нужно рассматривать как часть более общей науки – семиологии, которая изучает функционирование знаков в рамках жизни общества.

Системный характер языка, по мнению Ф. де Соссюра, очень важен для понимания подлинной природы языковых знаков, поскольку с ним связан ряд характеристик последних. Решающую роль играет противопоставленность знака другим знакам в рамках конкретной системы. Ученый отмечает: «В языке нет ничего, кроме отличий: в языке есть только отличия без положительных членов системы. И понятия и звуковой материал, заключенные в знаке, имеют меньшее значение, чем то, что есть вокруг него в других знаках. Отличительные свойства единицы сливаются с самой единицей: язык есть форма, а не субстанция» [3].

Знаки, образующие языковую систему, представляют два типа отношений между собой. С одной стороны, они сочетаются друг с другом, выстраиваясь друг за другом в потоке речи и образуя сочетания, имеющие протяженность (синтагмы). С другой – вне процесса речи слова могут ассоциироваться в памяти, образуя разные группы.

Первый тип именно Ф. де Соссюр назвал синтагматическими (гипотактическими), второй тип – ассоциативными (парадигматическими, паратактическими). Эти две группы отношений взаимосвязаны и обуславливают друг друга. Это означает, что элементы, составляющие синтагмы, могут выделяться благодаря соответствующим ассоциативным связям, а координация в пространстве, в свою очередь, способствует их созданию. Вхождение в систему ограничивает произвольность знаков: если одна их часть абсолютно произвольна, то другая имеет относительную мотивированность.

Системность языка вообще и его подсистем в частности подразумевает дифференциацию понятий значения и значимости. Как справедливо отмечал Ф. де Соссюр, «входя в состав системы, слово имеет не только значение, но и значимость, а это совсем другое» [3]. Если первое является соответствием между понятием и акустическим образом внутри знака, то второе определяется его отношением к другим знакам.

Целью статьи является определение критериев системности по отношению к терминологии торгово-экономической отрасли. Для ее достижения необходимо решить такие задачи: 1) выделить подходы к систематизации терминологии на основе подходов, предложенных Ф. де Соссюром; 2) классифицировать термины с позиций принципов организации системы.

Методы и методики исследования. Для подбора фактического материала, соответствующего тематике исследования, использован метод сплошной выборки. Для создания системных классификаций – прием классифицирования в пределах описательного метода.

Изложение основного материала. Системность терминологии торгово-экономической отрасли демонстрируют такие ее черты, как наличие явлений синонимии, антонимии, особой – терминологической – полисемии. К. А. Рябова считает, что именно «синонимия и синонимы являются стимулом к развитию и наименованию новых терминов» [2, с. 8], отмечая универсальный характер этого системного явления, ведь оно встречается в терминосистемах различных

отраслей. Однако развитие синонимии не является достаточно активным в русскоязычном терминологическом дискурсе, что закономерно, если учитывать одну из ключевых черт терминов – однозначности. Синонимия проявляется чаще среди комплексных терминов – терминов-словосочетаний. Термины-синонимы торгово-экономической сферы делятся на

1) абсолютные, или полные: *цена – рента, договорная цена – контрактная цена, листинг – биржевой список, зарплата – заработная плата, ломбардная ставка – ломбард-ставка, денежная масса – денежное предложение, куртаж – комиссия, дисконт – вычет – разница – скидка, клиринг – безналичный расчет – безнал, мегарегулятор – интегрированная модель надзора за финансовым сектором, соломенная покупка – номинальная покупка, обратный выкуп – бай-бэк, тариф – такса, роялти – вознаграждение, финансовый год – фискальный год, ноу-хау – секрет производства* и пр.;

2) условные, или неполные: *жалование – зарплата – стипендия – пенсия – пособие, финансовый сектор – экономический сектор, интерналии – издержки, казна – бюджет – средства бюджета, стагфляция – инфляция, рассрочка – кредит, синдикат – объединение* и пр.

Исследуемая терминологическая система представлена в большей степени абсолютными синонимами по сравнению с условными. Наиболее полное представление о функционировании синонимов можно получить, наблюдая их в контексте, например:

На начальном этапе формируется договорная цена ремфонда, его остаточного ресурса, которая определяется с учетом комплектности машин и их технического состояния (Лизинг восстановленной техники для АПК. Аграрный журнал. 2002. 02. 15; НКРЯ) – Средняя контрактная цена на импортную рыбу и морепродукты в первом квартале 2010 года выросла на 19, 4% по сравнению с тем же периодом 2009 года, что незамедлительно отразилось на розничных ценах (Алексей Кузьменко. На импортном безрыбье. РБК Daily. 2010. 04. 07; НКРЯ);

Первый синдикат для него в июле 2004 г. организовали DEPFA Investment Bank Ltd. И DONAU-Bank AG (Банк привлек 400 млн долларов // РБК Daily,

2006.04.28; НКРЯ) – *Первый появился чуть позже как чисто экономическое объединение – вначале угля и стали, позже других отраслей народного хозяйства, потом всей экономики и финансов, затем в сочетании со сферами безопасности и законодательства* (Борис Межуев. Смена цивилизационных приоритетов. *Известия*. 2013. 11. 08; НКРЯ).

Явление антонимии также демонстрирует системные особенности единиц торгово-экономической терминологии, например: *инфляция – дефляция, женский труд – мужской труд, инвестиция – дивестиция, монополизация – демонаполизация,*

Образование антонимов осуществляется путем аффиксации, если термины представлены синтетическими образованиями – простыми словами, посредством замены одного слова другим с противоположным значением либо посредством антонимичных по значению слов в составе комплексных – аналитических – терминов. Функционирование терминов-антонимов также целесообразно наблюдать в контексте:

Во втором случае – все то же самое только вместо гиперинфляции дефляция, денег ни у кого не будет, безработица, а дальше все то же самое (коллективный. Форум: Новая волна или продолжение старой?! (2010); НКРЯ) – Во-первых, это происходит в том случае, если инфляция превышает за календарный период 6% (Оксана Карпова. Александр Починок: Концепция льготного государства бессмысленна. «Время МН». 2003. 07. 31; НКРЯ);

В столкновении этих противоречивых тенденций происходят загрязнение информационного пространства и монополизация информации, а это ведет к кризису экологии духа (Леонид Лесков. Универсальный эволюционизм // «Наука и религия», 2007; НКРЯ) – Это демонаполизация по глубинной своей сути «сервисного», а значит, конкурентного рынка ЖКХ и оплата населением большей части коммунальных услуг с перераспределением финансовой загрузки на бога тую и бедную части населения (Андрей Колесников. Концерт для трубы. «Время МН». 2003. 05. 26; НКРЯ).

Несмотря на то, что одна из важнейших характеристик термина – моносемантическая, встречаются и многозначные термины.

Терминологическая полисемия – особое явление, которое определяется только в пределах конкретной терминологической системы, например: *дефицит* «1. превышение совокупного спроса над совокупным предложением, 2. превышение расходов бюджета над его доходами, 3. превышение расходов денежных средств над их поступлением на баланс: пассивный платёжный баланс»; *дотация* «1. межбюджетные трансферты, предоставляемые на безвозмездной и безвозвратной основе 2. денежные средства, выделяемые из государственного и местных бюджетов для оказания финансовой поддержки убыточным предприятиям, у которых денежная выручка от продажи производимого продукта меньше издержек на производство и продажу данного продукта, нижестоящим бюджетам для покрытия разрыва между их доходами и расходами; 3. дополнительные выплаты работнику, оговоренные трудовым договором или законодательным актом, например, дотация на питание, на проезд к месту работы, выплаты на несовершеннолетних детей» и т. д.

К. О. Рябова, например, видит решение проблемы терминологической полисемии «за счет вытеснения полисемантического термина в одном из значений синонимом, также путем превращения их в термины с большим количеством элементов для уточнения значения или путем заимствования» [2, с. 10].

Среди исследуемых терминов можно выделить лексико-семантические группы, в пределах которых наблюдаются родовидовые (гиперон-гипонимические) отношения между их составляющими (*карта – банковская карта, кредитная карта, дебетная карта, карта системы мастеркард* и т. п.), что демонстрирует признаки системности терминологического материала торгово-экономической отрасли.

Выводы. Системность терминологии обусловлена двумя типами связей, которые, в свою очередь, придают множествам терминов системного характера:

1) логическими связями (если между понятиями определенной науки существуют системные логические связи – а они есть в каждой науке, – то

термины, которые называют эти понятия, должны тоже быть системно связанными);

2) языковыми связями (хотя термины обозначают научные понятия, они остаются единицами естественного языка, а это означает, что им свойственны все те связи, которые характерны для общеупотребительных слов – синонимичные, антонимические, словообразовательные, полисемические, грамматические, гиперо-гипонимические и т. д.).

Терминология торгово-экономической отрасли, безусловно, составляет определенную систему, выражающуюся комплексом лексико-семантических связей между составляющими ее единицами. При их систематизации учитываются также отношения между терминами: это отношения подчинения (между терминами, обозначающими родовые и видовые понятия), которые дают последовательную – иерархическую – классификацию, или отношения соподчинения (между терминами, обозначающими понятия, выделенные на основе различных равноправных признаков), которые дают параллельную классификацию.

Следовательно, современная русскоязычная торгово-экономическая терминология является особой системой в составе лексической системы современного русского языка. Это означает, что терминологическая лексика отрасли подчиняется общеязыковым законам ее организации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ліпінська А. В. Науково-технічна термінологія. Київ: Україна, 2007. 219 с.

2. Рябова Е. А. Проблемы и принципы систематизации терминологии (на материале сопоставительного анализа ракетно-космической лексики английского и русского языков): автореф. дисс. ...к. филол. наук. Москва, 2010. 28 с.

3. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. Извлечения. *Звегинцев В. А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. Часть 1.* Москва: Просвещение, 1960. URL: <http://philologos.narod.ru/ling/saussure.htm>

УДК 811.161.1: 81'373.611

**СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТА ЮКСТАПОЗИТ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ
НОМІНАТЕМ КОМПЛЕКСНОГО ЗРАЗКА
(НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ)**

Дьячок Н. В.

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри загального та слов'янського мовознавства
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3949-3423>
dyachok74natalya@gmail.com

Бондарєва О. О.

аспірантка кафедри світової літератури та російського мовознавства
ДЗ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Полтава, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8114-1099>
bondarevaolya@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Дьячок Н. В., Бондарєва О. О. Словосполучення та юкстапозит як репрезентанти номінатом комплексного зразка (на матеріалі російської мови).

Статтю присвячено розгляду мовних інваріантів комплексного зразка. Метою є аналіз особливостей юкстапозитів як однієї з мовленнєвих реалізацій номінатом комплексного зразка. У дослідженні використано низку методів, які відповідають його проблематиці: метод суцільної вибірки для накопичення фактичного матеріалу; методика дистрибутивного аналізу для диференціювання понять; описовий метод для опису та узагальнення статусу досліджуваних одиниць. Юкстапозити як одиниці, у яких мовленнєво втілено номінатому з домінантою-словосполученням комплексного зразка, складають

один тип, а саме: словосполучення + словосполучення юкстапозитно-абревіатурного зразка + еліптичний універб.

Ключові слова: номінатема комплексного зразка, юкстапозит, словосполучення, тотожність.

SUMMARY

Diachok N. V., Bondareva O. O. A Word Combination and a Jukstaposite as the Representants of Complex-type Nominathemes (on the Russian Language Material).

A nominative unit of any language should be considered as a certain invariant capable of containing characteristics of a word and its forms or characteristics of a word combination and its forms respectively. The purpose of the paper is to analyze features of jukstaposites as one of speech implementations of the complex-type nominathemes. The purpose has stipulated following tasks: 1) to consider motivational relations established between a word combination and its equivalent; 2) to describe criteria of identity of a nominatheme with its modifications – word combinations and jukstaposites. The research has involved a series of methods according to its topic: a method of continuous sampling to accumulate factual material; a method of distributive analysis to differentiate the concepts; a descriptive method to describe and generalize the status of the units under consideration. A nominatheme, being capable of containing characteristics of both word combination and its forms, is the basic linguistic unit under consideration. Eight structural varieties of complex-type nominathemes have been singled out; they are a part of 14 varieties of such kind. Composites of different types, as the units where nominathemes with a complex-type dominant-word combination are implemented linguistically, make up just one of structural varieties of those invariants, i.e.: word combination + jukstaposite word combination + elliptic univverb.

Key words: complex-type nominatheme, jukstaposite, word combination, identity.

Постановка проблеми. В будь-якій мові не лише слово правомірно вважати основною номінативною одиницею. Це, звичайно, заперечує думку прихильників словоцентризму та аж ніяк не суперечить реальній лінгвальній

ситуації. Мовну номінативну одиницю слід розглядати як певний інваріант, у якому наявні характеристики слова та його форм або характеристики словосполучення та, відповідно, його форм. Головними критеріями визначення мовного інваріанта постають його номінативність – здатність називати той чи інший об'єкт реальної дійсності – та семантико-граматична тотожність всіх його репрезентацій, різних за формою та структурою.

Отже, інваріант – це абстрактна одиниця, яка є відволіченою від всіх своїх реалізацій, постає чимось загальним, що в тій чи іншій мірі присутнє в низці однорідних конкретних одиниць, що мають статус її варіантів чи дублетів. Вона завжди представлена в мовленні чи тексті своїми модифікаціями – дублетами, репрезентантами, варіантами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як ми вже зазначали у наших попередніх студіях, Н. В. Дьячок [1; 2] виокремила шість структурних типів мовних інваріантів, що комплексно зреалізовуються в усному та писемному мовленні: 1) словосполучення + аббревіатура + еліптичний універб; 2) словосполучення + композит + еліптичний універб; 3) словосполучення + словосполучення юстапозитно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб; 4) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + композит; 5) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (залежне слово); 6) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + аббревіатура + еліптичний універб.

Додавши до наявного переліку ще вісім класів комплексного втілення в мовленні чи в тексті мовного інваріанта з домінантою-словосполученням, ми отримали загалом чотирнадцять типів модифікування номінативи комплексного зразка: 1) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + аббревіатура; 2) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + еліптема (головне слово); 3) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + компресивний універб; 4) словосполучення + композит + еліптема (головне слово); 5) словосполучення + еліптичний універб + композит аббревіатурного зразка + еліптема (головне слово); 6) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + еліптема (залежне слово); 7) словосполучення + словосполучення

юкстапозитно-абрєвіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово); 8) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово).

Отже, юкстапозити як одиниці, у яких зреалізовуються номінатами досліджуваного зразка, складають лише одну групу структурних різновидів цих номінативних одиниць. Утім, і вони вимагають певного аналізу.

Метою статті постає аналіз особливостей юкстапозитів як однієї з мовленевих реалізацій номінатом комплексного зразка. Мета зумовила такі завдання: 1) прослідкувати мотиваційні відношення, що встановлюються між словосполученням та його композитним еквівалентом; 2) описати критерії тотожності номінатами зі своїми модифікаціями – словосполученнями та юкстапозитами.

Методи та методики дослідження. Як і в наших попередніх студіях, в цьому дослідженні використано низку методів, які відповідають його проблематиці: метод суцільної вибірки для накопичення фактичного матеріалу; методика дистрибутивного аналізу для диференціювання понять; описовий метод для опису та узагальнення статусу досліджуваних одиниць.

Виклад основного матеріалу. В межах новітньої теорії номінації виокремлюють 1) структурні різновиди номінатами з домінантою-словом представлені всіма семантично тотожними одиницями, які ототожнюються на рівні слова; 2) структурні різновиди номінатами з домінантою-словосполученням, в свою чергу, представлені всіма семантично тотожними одиницями, які ототожнюються на рівні словосполучення, а саме:

а) ідіоматизоване словосполучення, тобто колокація, яку розглядають як «лексико-семантичний тип словосполучення, за своєю внутрішньою семантичною структурою стоїть між вільним і фразеологічним поєднанням» [9, с. 97];

б) фразеологізоване словосполучення, виникнення якого зумовило ідіоматизоване словосполучення і яке є «постійним і повторювальним вживанням вільного сполучення слів не в прямому, а в узагальненому, образно-переносному значенні» [9, с. 92];

в) поєднання зі службовим словом і аналітичні лексико-семантичні варіанти;

г) універбалізований (вербальний) еквівалент словосполучення – слово, що виникло внаслідок вербальної модифікації словосполучення, тотожне словосполученню в лексико-граматичному аспекті, тобто демонструє тотожність лексичного, граматичного значень і синтаксичної функції.

Останній структурний різновид номінативи, в свою чергу, представлений так:

1. Словесна модифікація номінативи з домінантою-словосполученням «створюється шляхом еліпсиса, скорочення поєднання слів в слово, яке за своєю природою є його компонентом» [9, с. 135]: а) еліпсис (залежне слово); б) еліпсис (головне слово); в) еліптична універбація, наслідками якої можуть бути іменники, прикметники, дієслова, дієприкметники, дієприслівники, прислівники та вигуки.

2. Словесна модифікація номінативи з домінантою-словосполученням створюється внаслідок композитної компресії словосполучення: а) абрєвіація; б) власне формальна компресія, за якої спостерігається просте інтерпретирування колокації як слова (те, що в традиційній лінгвістиці називають стягненням); в) компресійна універбація, за якої компресія супроводжується імітацією словотворення.

Також номінативи з домінантою-словосполученням можуть бути представлені одночасно кількома своїми структурними різновидами, чому і кваліфікуються як номінативи комплексного зразка. Втіленнями цих одиниць у мовленні чи тексті також стають юкстапозити. Саме тому ці особливі одиниці, на нашу думку, вимагають особливої уваги.

Серед виокремлених чотирнадцяти видів номінативом комплексного зразка інваріант, що містить юкстапозити як одне з його втілень, репрезентований лише одноразово: словосполучення + словосполучення юкстапозитно-абрєвіатурного зразка + еліптичний універб, наприклад, *микроволновая печь – МВ-печь – микроволнушка: К наиболее опасным бытовым приборам относятся: телевизор, кондиционер, микроволновая печь, мобильный и радиотелефон (при этом практически нет разницы между дорогостоящими и самыми простыми моделями), Wi-Fi, персональный компьютер* (Эмма Шкурко. Экология... мозга // «Бельские просторы», 2013; НКРЯ) – *Зато в*

*приставочных, сложных словах и составных наименованиях, характеризующихся слитным или дефисным написанием, буквенные и звуковые аббревиатуры сохраняют прописные буквы, напр. : суперЭВМ, микроГЭС, УКВ-передатчик, **МВ-печь**, ДНК-содержащий* (В. Лопатин. О новом академическом справочнике по русскому языку // «Наука и жизнь», 2008; НКРЯ) – *Продам самовывозом и самовыносом (помочь не смогу – спина) вот такие **микроволнушку** и **холодильник...*** (<https://guns.allzip.org/topic/9/2456200.html>).

Особливістю структури цієї номінативи є один із складників, а саме – словосполучення юкстапозитно-аббревіатурного зразка. Ми дотримуємося думки, що юкстапозитні одиниці постають не композитами, а, навпаки, словосполученнями та належать до номінативи з домінантою-словом. Адже вони мають всі характерні ознаки останніх. Тому номінативу цього зразка ми не відносимо до групи таких, що містять композит у своєму складі. Утім, не всі науковці, що досліджували юкстапозитні одиниці, дотримуються цієї думки, що викликано впливом словоцентризму, як ми й зазначали раніше.

Термин «юкстапозит» в контексті слов'янського лінгвального простору вперше використали О. О. Білецький, Н. Ф. Клименко на позначення «складного слова» (лапки наші – Н. Д., О. Б.) з декількома основами, що з'явилося внаслідок складання слів чи словоформ.

Дехто з мовознавців визначав іменники-юкстапозити як одиниці різних рівнів мови, зауважуючи, що в системі сучасної російської мови функціонують схожі за структурою одиниці, а саме: «**складено-складні іменники** (*хлеб-соль, ракета-носитель*), **аппозитивні словосполучення** (*земля-кормилица, осетин-извозчик, девица-красавица*) та **одиниці перехідного типу** (*горе-охотник*)» [3]. З позицій синтаксичної деривації, розглядаючи юкстапозити як одиниці синтаксичного рівня, деякі сучасні мовознавці (О. С. Малахов, І. В. Величко) послуговуються терміном **прикладка**. Також зазначають, що «за розгляду аппозитивних словосполучень виникає проблема відмінності словосполучення від складного слова» [4, с. 36]. Це ж питання постає і за визначення статусу «композитів», побудованих на базі прилягання. Наприклад, В. М. Нікітевич уважає, що в юкстапозитних одиницях зекономлений лише «пропуск між

словами» [6, с. 15-16]. О. М. Нелюба також дійшов висновку про те, що одиниці досліджуваного зразка «не належать до словотвірної номінації (принаймні, до словотвірних процесів)» [5].

Зважаючи на висловлені думки, констатуємо, що в сучасній славистиці наявні підходи щодо особливостей визначення юкстапозитних одиниць, на тлі яких ці одиниці розглядаються як 1) певна категорія складних слів; 2) словосполучення певного зразка; 3) втілення перехідного явища на межі лексики й синтаксису.

Лінгвісти, які порушували питання юкстапозиції як дериваційного явища, мали спільну, хоча й невиправдану думку про мовний, системний характер юкстапозитів. Утім, Л. С. Сухобрус зазначає: «обговорюючи сучасний стан тієї чи тієї мови, слід розмежувати питання власне мовні і питання мовленнєвої практики, оскільки саме мовлення є джерелом безлічі мовних змін. Це також стосується сполучень юкстапозитного зразка» [7, с. 35]. Саме вона запропонувала інший шлях дослідження цих одиниць, з чим ми не можемо не погодитися. Отже, кожен окремий юкстапозит, на думку Л. С. Сухобрус, слід кваліфікувати «як поширений повнозначною лексевою еквівалент слова, тобто як словосполучення, що функціонує в мові в результаті певної інтерпретації слова, розширюючи його лексичне значення. Загалом же кожна конкретна одиниця, яку ми досліджуємо, має назву номінатема типу «слово, поширене залежною повнозначною лексевою, що виконує роль семного конкретизатора», входить до розряду структурних різновидів номінатемами з домінантою-словом (словесною домінантою), тобто є семантично тотожною одиницею на рівні слова» [7, с. 56].

Вважають, що істотним чинником, що сприяє зростанню активності процесів юкстапозиції, є прагнення до економії засобів відбиття й полегшення в такий спосіб процесу принаймні писемного спілкування, або передачі більшої кількості інформації в одиницю часу. Утім, «в нашому випадку маємо синтагматичну псевдоекономію, яка уможливорює скорочення розгорнутої лінійної структури найменувань і заміщення їх зручнішими в процесі спілкування позначеннями» [7, с. 57].

Аналіз історичних матеріалів і теоретичних досліджень показав, що поєднання з додатком, що в сучасній лінгвістиці визначають як юкстапозити, трапляються вкрай рідко, і їх кваліфікують як словосполучення, а не як складні (або складені) слова. Це є підставою для розвитку нашої гіпотези про явище псевдоекономії мовних зусиль, зумовлене прагненням мови до «словності», а також про явище псевдокомпозиції, що спостерігається зараз у східнослов'янських мовах.

Висновки. Отже, доцільно вважати, що між словосполученням та його вербальним еквівалентом зреалізовано словотвірні, але не зовнішні – дериваційні, а внутрішні – міжгосові – мотивувальні відношення.

Тому й було необхідним запропонувати єдиний термінологічний еквівалент зазначеному процесу і тим одиницям, які внаслідок цього процесу з'явилися. Одиниці, що мають семантичну тотожність у всіх різновидах, що підкріплено формальною вмотивованістю, тобто виводимістю однієї одиниці з іншої на рівні форми, і вважатимуться нами структурними різновидами номінатемами. Критерії її тотожності можна представити так: 1) номінатема як одиниця мови здатна містити безліч диференційних ознак, що не порушує уявлення про її єдність; 2) номінатема реально функціонує в мові в одній або декількох зі своїх модифікацій (дублетів), тому модифікування номінатемами – це форма її існування; 3) тотожність номінатемами передбачає дублетне модифікування, яке полягає в повній семантичній ідентичності дублетів; за дублетного модифікування ці дублети завжди збігаються як в плані лексичної, так і в плані граматичної семантики; 4) семантико-граматична цільнооформленність номінатемами, тобто сукупність текстово-мовленнєвих реалізацій конкретної номінатемами, потенційно їй властивих. Ми виокремили вісім структурних різновидів номінатем комплексного зразка, разом з якими загалом наявні чотирнадцять таких різновидів.

Юкстапозити як одиниці, у яких мовленнєво втілено номінатемі з домінантою-словосполученням комплексного зразка, складають лише один тип структурних різновидів цих інваріантів, а саме: словосполучення + словосполучення юкстапозитивно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб.

Модифікаціями досліджуваних номінатем, окрім композитів, юкстапозитів, універбів, абревіатур та словосполучень, постають також еліптими. Остання з цих модифікацій теж вимагає аналізу, що й постане матеріалом наших подальших розвідок у перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьячок Н. В. Принципы определения номинатемы комплексного типа. *Мова*. 2017. № 28. Одесса. С. 93–98.
2. Дьячок Н. В., Ивко А. С. Материалы к словарю универбов современного русского языка. Издание дополненное. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 491 с.
3. Кочеткова Т. И. Проблема словосложения в современной русистике. *Вестник Оренбургского государственного педагогического университета*. Гуманитарные науки. № 1 (43). Оренбург: Издательство ОГПУ, 2006. 204 с.
4. Молошная Т. Н. Субстантивные словосочетания в славянских языках. Москва: Наука, 1975. 240 с.
5. Нелюба А. М. Осново- і словоскладання в контексті словотвірної номінації [Електронний ресурс]. URL: http://www.philology.univer.kharkov.ua/Nauka_files/naukovi_konferencii/naukovi_konferencii.files/dopovidi/neluba.htm. – Заголовок с экрана.
6. Никитевич В. М. Основы номинативной деривации. Минск: Вышэйшая школа, 1985. 158 с.
7. Сухобрус Л. С. Сполучення юкстапозитного типу в російській мові: принципи опису: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.02 – російська мова. Дніпро, 2017. 19 с.
8. Сухобрус Л. С. Сочетания юкстапозитного типа в русском языке: принципы описания: дисс. ...канд. филол. наук: 10.02.02 – русский язык. Днепр: ДНУ имени Олеся Гончара, 2017. 218 с.
9. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономаσιологическом аспекте: дисс. ...доктора филол. наук: 10.02.02 – русский язык. Горловка, 2008. 472 с.

УДК 811.162

ВОПЛОЩЕНИЕ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕНСАТОРНОСТИ ФОРМ ПРИЧАСТИЙ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Колесниченко Е. Л.

кандидат филологических наук, доцент

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

<https://orcid.org/0000-0001-7426-8577>

el.ko14777@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Колесніченко О. Л. Втілення морфологічної компенсаторності форм дієприкметників в російській та українській мовах.

Статтю присвячено аналізу проблеми міжмовної компенсаторності, що з'явилася внаслідок випадкового чи закономірного вибору носіями мови найбільш зручних у мовленнєвому аспекті форм слів та словосполучень. Основними методами постали зіставний та порівняльно-історичний, що сприяють найповнішому опису як диференційних, так й інтегральних міжмовних особливостей дієприкметникових форм. Побудова теорії ґрунтується на генетичному методі. В індоєвропейській прамові виділено гіпотетичні форми активних і пасивних дієприкметників, які розвивалися в подальшому в усіх споріднених мовах. Утім, не всі форми збереглися однаково, наприклад, у російській та українській мовах внаслідок цілої низки історичних інтралінгвістичних та екстралінгвістичних трансформуваль. Порівняно з морфологічною системою російської мови в українській спостерігається менший за кількісним складом арсенал дієприкметників.

Ключові слова: міжмовна / міжлінгвальна морфологічна компенсаторність, дієприкметник, гіпотетична форма, аналітична форма.

SUMMARY

Kolesnichenko O. L. The Embodiment of Morphological Compensatory Forms of Participles in Russian and Ukrainian Languages.

The article is devoted to the analysis of the interlingual compensatoryness problem arising as a result of random or natural choice, used by native speakers, of certain forms of words and phrases that are the most convenient in the process of speech. The aim of the study is to establish differential morphological signs of the participles in the Russian and Ukrainian languages, which appeared, among the others, as a result of the action of the tendency of interlinguistic and interlingual compensatory behavior. To achieve the goal, the following tasks have been realized: 1) to make a comparative analysis of the participial forms of the Russian and Ukrainian languages; 2) to determine the factors influencing the choice of participle forms in both language systems. The main methods are comparative and comparative-historical ones, contributing to the most complete description of both differential and integral interlingual features of participial forms. The theory is based on the genetic method. Etymologization techniques were also used. In the Indo-European proto-language, hypothetical forms of active and passive participles are highlighted, which developed subsequently in all related languages. However, not all forms have survived in the same way, for example, in Russian and Ukrainian as a result of a number of historical intralinguistic and extralinguistic transformations. Compared to the morphological system of Russian, in the Ukrainian language, we observe a smaller morpheme arsenal of participles in the quantitative composition. This is due to the greater analyticity of the grammatical structures of the Ukrainian language, which is due to the action of the tendency of interlingual compensatoryness.

Key words: translingual / interlingual morphological compensatory, participle, hypothetical form, analytical form.

Постановка проблеми. Стаття посвящена аналізу проблеми міжязикової компенсаторності, що виникає в результаті випадкового або

закономерного выбора носителями языка тех или иных наиболее удобных в речевом плане форм слов и словосочетаний. Как отмечал А. А. Потебня, «облекая свою мысль в языковую форму, говорящий делает выбор, в силу своего знания языка, из многообразных средств, предоставляемых ему языком. Этим самым говорящий участвует в общем движении языковых процессов, подчиняясь одновременно норме, узусу либо выходя за пределы того или другого в своем индивидуальном речеобразовании» [6].

Анализ публикаций. Считается, что тенденция межлингвальной компенсаторности реализуется, во-первых, в образованиях, которые могут полностью заменять «аналитические первичные наименования объектов, признаков и действий реальной действительности» [2, с. 76], во-вторых, – в более простых грамматических системах, где могут быть представлены «соответствующие грамматические категории, способные заменить более сложные по своему компонентному составу» [там же]. Явление межлингвальной, или межъязыковой, компенсаторности вообще направлено на уравнивание количества лингвальных единиц, имплементирующих конкретные языковые, в том числе грамматические, категории, в близкородственных языках. Поскольку русский и украинский языки относятся к общему праязыку, можно считать, что указанная тенденция берет начало в праславянский период.

Изучение данного явления возможно в контексте синхронного сопоставительного анализа грамматических форм слов той или иной части речи русского и украинского языков, выделенных и описанных исследователями морфологических систем этих славянских языков, такими как Н. М. Шанский, Г. Д. Басова, К. Г. Городенская, И. Р. Выхованец и др.

Вместе с тем, вопрос о самостоятельности причастия как части речи до сих пор остается открытым: одни считают, что это самостоятельная часть речи (М. В. Ломоносов, А. А. Потебня, Ф. Ф. Фортунатов, Д. Н. Ушаков, В. А. Богородицкий и др.), другие говорят о причастии как о форме глагола (А. Х. Востоков, Ф. И. Буслаев, А. М. Пешковский, А. А. Шахматов,

Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик, К. Г. Городенская, И. Р. Выхованец и др.). Однако такое разнообразие мнений принципиально не влияет на выбранный аспект нашего исследования.

Таким образом, **целью** исследования является установление дифференциальных морфологических признаков причастий русского и украинского языков, появившихся, в том числе, в результате действия тенденции интерлингвальной и межлингвальной компенсаторности. Для достижения цели необходимо реализовать следующие задачи: 1) произвести сопоставительный анализ причастных форм русского и украинского языков; 2) определить факторы влияния на выбор форм причастий в обоих языковых системах.

Методы и приемы исследования. Основными методами являются сопоставительный и сравнительно-исторический, способствующие наиболее полному описанию как дифференциальных, так и интегральных межязыковых особенностей причастных форм. Построение теории основывается на генетическом методе, при котором точкой отсчета считаются некоторые данные объекты и некоторая система «допустимых действий над объектами» [4, с. 7]. Были использованы также приемы этимологизирования.

Изложение основного материала. Как мы отмечали ранее, «межлингвальная компенсаторность – это свойство того или иного языка возмещать недостаточность (отсутствие) либо уравнивать избыточность, в данном случае, морфологических характеристик (категорий, парадигм) определенной части речи в процессе интерлингвального взаимодействия. Её, частично обусловленную экономией речевых усилий, формально реализуют те или иные слово- и / или формообразовательные средства, появившиеся в том или ином языке на определенных этапах его развития» [2, с. 77]. Это проявляется в том числе при сопоставлении форм причастий русского и украинского языков.

Как отмечал О. Семереньи, «праиндоевропейский язык не располагал формами инфинитива, зато в нём уже имелись причастия. Также в праязыке

могли образовываться от глагольные существительные, различные падежные формы которых легли в основу форм инфинитивов отдельных индоевропейских языков» [8, с. 330-331].

Доказано, что «активные причастия настоящего времени образовывались при помощи суффикса **-nt-*, активные прошедшего времени – **-wos-*, среднего залога – **-mHno-*. Кроме того, в отдельных языках причастиями стали индоевропейские отглагольные прилагательные, образовывавшиеся при помощи суффиксов **-no-* и **-to-*» [Там же]. Более конкретно это можно продемонстрировать следующими формулами.

1. Активные причастия настоящего времени образовывались от глагольных основ презенса посредством присоединения к ним суффикса причастия **-nt-*, именного суффикса **-jǝ / jǎ* и флексии имени существительного первого либо второго склонения:

$$\text{АПчНвр} = \text{основаPr} + \text{*}nt\text{-} + \text{*}j\check{\text{y}} / j\check{\text{a}} + \text{Фи I/II}.$$

2. Активные причастия прошедшего времени образовывались от глагольных основ инфинитива посредством присоединения к ним суффикса причастия **-ǝs / ǝs*, именного суффикса **-jǝ / jǎ* и флексии имени существительного первого либо второго склонения:

$$\text{АПчПвр} = \text{основаInf} + \text{*}ǝs / \check{\text{y}}s + \text{*}j\check{\text{y}} / j\check{\text{a}} + \text{Фи I/II}.$$

3. Активные причастия прошедшего времени на **-l-* образовывались от глагольных основ инфинитива посредством присоединения к ним суффикса причастия **-l-*, именного суффикса **-jǝ / jǎ* и флексии имени существительного первого либо второго склонения:

$$\text{АПчПвр(-l-)} = \text{основаInf} + \text{*}l\text{-} + \text{*}j\check{\text{y}} / j\check{\text{a}} + \text{Фи I/II}.$$

4. Пассивные причастия настоящего времени образовывались от глагольных основ презенса посредством присоединения к ним суффикса причастия **-m-*, именного суффикса **-ǝ / ā* и флексии имени существительного первого либо второго склонения:

$$\text{АПпчНвр} = \text{основаPr} + \text{*}m\text{-, -} + \text{*}ǝ / \check{\text{a}} + \text{Фи I/II}.$$

5. Пассивные причастия настоящего времени образовывались от глагольных основ инфинитива посредством присоединения к ним суффикса причастия *-n/ĕn/t- (суффикс *-n- прибавлялся к основам на *ĕ, ā, суффикс *-ĕn- – к основам на согласный и *ī, суффикс *-t- – ко всем остальным основам), именного суффикса *-ǫ / ā и флексии имени существительного первого либо второго склонения:

ППчПвр = основаInf + *-n/ĕn/t- + *-ǫ / ā + Фи I/II.

Гипотетические формы причастий показывают, что в праиндоевропейской системе диалектов слова данной части речи представляли собой все известные русскому и украинскому языкам воплощения. Но историческая грамматика обоих славянских лингвальных систем демонстрирует ряд изменений, результатами которых пользуются современные их носители.

Г. Д. Басова отмечает, что «формообразующие аффиксы причастий современных русского и украинского языков унаследованы от древнерусского языка, но круг унаследованных аффиксов и их мощность не одинаковы по языкам» [1]. См. результаты в таблице 1.

Таблица 1

Сопоставительная таблица грамматических характеристик причастий

	Русский язык	Украинский язык
1.	суффиксы с древнерусской огласовкой были вытеснены старославянскими продуктивными -ущ-, -ющ-, -ащ-, -ящ-	сохранились древнерусские суффиксы -ач-, -яч-, -уч-, -юч-, где они малопродуктивны, а образованные формы часто адъективируются
2.	древнерусские суффиксы -вѣш-, -ѣш-, -л- распределились между языками: -вш-, -ш- продуктивны в русском языке	употребляется -л-, и то достаточно ограниченно; суффикс -ш- фиксируется в отдельных образованиях: <i>перемігший</i>
3.	древнерусский суффикс -ом- (-ем-, -им-) используется в образовании причастий в русском языке	в украинском он сохранился в составе отдельных имен прилагательных: <i>видимий, знайомий</i>
4.	совпадения набора суффиксов наблюдаются в формообразовании только страдательных причастий прошедшего времени: -т-, -ен-, -нн- (-и-) // -т-, -н-, -ен-	

5.	<p>глаголы, не ставшие производящими для причастий в украинском языке, являются таковыми в русском: <i>дававший, бывавший, пускавший, смеявшийся, бравшийся, хотевший, любивший, кричавший, бежавший</i></p>	<p>из 12 глагольных классов только 4 дают формы действительных причастий прошедшего времени</p>
6.	<p>и в русском, и в украинском языках причастия синтаксически реализуются в предикативных (в составе сказуемого) и атрибутивных (определение) конструкциях; причастные обороты (в функции определения) являются полупредикативной конструкцией; в обоих языках в атрибутивной функции выступают полные формы: русск. <i>ученик, читающий книгу - книга, читаемая учеником; художник, нарисовавший картину - картина, нарисованная художником</i>; укр. <i>книга, подарована автором; посивіле від болю волосся</i></p>	
7.	<p>действительное причастие в роли сказуемого употребляется в полной форме: <i>публика здесь читающая; день был волнующим</i>; в некоторых случаях возможно употребление краткого действительного причастия, что является результатом адъективации: <i>день волнующ</i></p>	<p>в предикативной конструкции выступают полные формы (кратких нет): <i>книга була надрукована вчасно</i></p>
8.	<p>в русском языке возможно образование от переходных глаголов как страдательных, так и действительных причастий, в связи с чем образуются обратимые в плане пассива/непассива конструкции: <i>рабочие, построившие дом - дом, построенный рабочими; ветер, открывший окно - окно, открытое ветром.</i></p>	<p>в украинском языке такая обратимость, как в русском, невозможна, поскольку действительные причастия образуются от непереходных глаголов, а страдательные – от переходных; при необходимости замены пассивной формы на активную используют атрибутивную подчинительную конструкцию: <i>дім, збудований роботниками - дім, який будували роботники; книга, набрана на комп'ютері - книга, яку набрали на комп'ютері.</i></p>
9.	<p>и в русском, и в украинском языке образуются далеко не все теоретически возможные причастия. Основные ограничения в русском языке касаются страдательных причастий настоящего и прошедшего времени. Редко образуются причастия страдательные прошедшего времени несовершенного вида типа: <i>груженный, варенный</i>; также глаголы, от которых не образуются причастия настоящего времени: <i>беречь, вить, крыть, косить, мерить, мести, серебрить, мылить</i> и др.; прошедшего времени – глаголы с суффиксами <i>-ыва-, -ва-, -ану-, -ну-</i> на ударные <i>-ать, -ять</i> (поснимать), а также отдельные глаголы: <i>гнать, гасить, любить, колебать, молодить, чтить</i> и др.</p>	

Выбор суффиксов причастий старославянского или исконно-русского происхождения каждым конкретным языком обусловлен тенденцией частых заимствований из старославянского / церковнославянского в русский, что, в свою очередь, связано со стилистическими требованиями и особенностями определенной эпохи заимствований. В результате это привело к формальной дифференциации между языками.

Распределение между языками древнерусских суффиксов причастий - *вши-*, *-ши-*, *-л-*, а также их достаточно неравномерная продуктивность обусловлены действием тенденций: а) межлингвальной компенсаторности, б) просодическими предпочтениями носителей того или иного языка.

Ярким примером действия закона копенсаторности является глаголы, которые не производящие для причастий в украинском языке, но являются таковыми в русском. Этим также объясняются случаи особенностей употребления полных и кратких форм причастий в определенных синтаксических функциях в обоих языках. И наконец, тенденция межлингвальной компенсаторности регламентировала образование и употребление действительных и страдательных причастий, а также аналитических конструкций, способных их заменить в тексте.

Выводы. Итак, в индоевропейском языке выделены гипотетические формы активных и пассивных причастий, которые развивались в дальнейшем во всех родственных языках. Однако не все формы сохранились одинаково, например, в русском и украинском в результате ряда исторических интралингвистических и экстралингвистических трансформаций.

Тем не менее, в обеих исследуемых морфологических системах образуются далеко не все теоретически возможные причастия. Основные ограничения в русском языке касаются страдательных причастий настоящего и прошедшего времени. Редко образуются причастия страдательные прошедшего времени несовершенного вида; прошедшего времени – глаголы с суффиксами *-ыва-*, *-ва-*, *-ану-*, *-ну-* на ударные *-ать*, *-ять* (поснимать), отдельные глаголы. Кроме того, в украинском языке наблюдаем меньший в количественном составе

морфемный арсенал причастий. Это связано с большей аналитичностью (в данном грамматическом контексте) структур украинского языка, что обусловлено действием тенденции межъязыковой компенсаторности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Басова Г. Д., Качура А. В., Кихно А. В., Мусиенко В. П. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков. Киев: Наукова думка, 2003. 536 с.
2. Колесниченко Е. Л. Морфологическая компенсаторность в русскоми украинском языках (на примере морфологических характеристик имен). *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках*. Материалы X Международной научной конференции. Днепр, 2021. С. 76–79.
3. Красухин К. Г. Введение в индоевропейское языкознание. Москва: Академия, 2004. С. 158-220.
4. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва Смысл, 1997. 287 с.
5. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. Москва: Издательство ЛКИ, 2007. С. 211-263.
6. Потебня А. А. Мысль и язык. Москва: Директ-Медиа, 2012. 395 с. URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=83909> (дата обращения: 25.10.2020).
7. Савченко А. Н. Древнейшие грамматические категории глагола в индоевропейском языке. *Вопросы языкознания*. № 4. 1955. С. 111-120.
8. Семереньи О. Введение в сравнительное языкознание. Москва: УРСС, 2002. 400 с.
9. Meier-Brügger M. *Indo-European Linguistics*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2003. 384 p.

УДК 821.133.1

**ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ
М. УЕЛЬБЕКА «КАРТА І ТЕРИТОРІЯ»**

Комаров С. А.

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач, професор кафедри світової літератури
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
<https://orcid.org/0000-0003-4577-3106>
kamis2007SA@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Комаров С. А. Проблематика роману М. Уельбека «Карта і територія».

У статті запропонований аналіз роману М. Уельбека «Карта і територія» у ракурсі проблематики. Французький письменник торкається філософських, морально-етичних та естетичних питань, адже зосереджений на вічних питаннях людського буття (життя, смерть, самотність, нездатність людини ХХІ століття до налагодження стосунків з іншими), висуваючи на перший план проблему митця у сучасному світі та співвідношення реальності і мистецтва. Важливим представляється у романі і соціальний аспект: прозаїк критично відображає реальний стан суспільства, де визначальну роль відіграє культ споживання, робить проєкцію у майбутнє. У ході аналізу проблематики роману розкривається алегоричний зміст назви книги.

Ключові слова: проблематика, самотність, смерть, мистецтво, суспільство споживання, карта, територія.

SUMMARY

Komarov S. A. Problems of M. Houellebecq's «La carte et le territoire».

The article offers an analysis of M. Houellebecq's «La carte et le territoire» from the point of view of problematics. The French writer touches on philosophical, moral and ethical issues, he focuses on the eternal issues of human existence (life,

death, loneliness, alienation, the inability of man of the XXI century to establish relationships with others). M. Houellebecq shows the feelings of the protagonist of the novel – artist and photographer Jed Martin, who misses the past – especially lost feelings and opportunities. He loses his beloved woman and does nothing to get her back; communication with his father always seemed to him a test. After achieving fame and success, the artist closed himself in, distanced himself from people, lived and died in complete solitude. Another character in the novel, Michel Houellebecq, concludes that life is a difficult path to death.

The novel highlights the problem of the artist in the modern world and the relationship between reality and art, which is revealed by the example of Jed Martin and Michel Houellebecq. By killing the latter, the writer materialized R. Barthes's idea «the death of the author». This event correlates with the content of the title of the novel «The Map and the Territory». M. Houellebecq emphasizes the idea that art is more interesting than reality.

The social aspect is important in the novel: the prose writer critically reflects the real state of society, where the cult of consumption plays a decisive role; the author, also, makes a projection into the future. The writer believes that people have become victims of fashion, they are in search of goods all their lives. Depression and loneliness are further exacerbated by total consumption. M. Houellebecq conveys the atmosphere of moral and social crisis of modern world.

Key words: problems, loneliness, death, art, consumer society, map, territory.

Постановка проблеми. Французького письменника Мішеля Уельбека (народ. 1958 р.) вже давно визнано сучасним класиком європейської літератури, однією з найцікавіших і певною мірою «культовою» фігурою літературного процесу XXI століття. Серед основних тем творчості автора називають: самотність сучасної людини, роздуми щодо кризи західної цивілізації, суспільство споживання, людську сексуальність [3], [4], [6]. У своїх романах і поезіях митець прагне не тільки висвітити ці теми на матеріалі сучасного життя, часто роблячи проєкції у майбутнє, але й критично осмислити їх.

Незмінність центрального персонажа (як правило, це відсторонений від соціуму чоловік 30-40 років, який знаходиться у стані депресії), загальний песимістичний пафос, проблемно-тематична і, певною мірою, поетикальна єдність книг, письменника дозволяє дослідникам казати про творчість автора як про гіпертекст [14]. «Карта і територія» (La carte et le territoire, 2010), роман який був відзначений Гонкурівською премією, теж виступає характерним зразком уельбеківського «канону», хоча має певні ідейно-художні особливості. На перший план М. Уельбек висуває проблему мистецтва, ставлення художника до творчості і суспільства – ці питання лунали і в ранніх творах, але були другорядними, або опосередкованими; в цьому ж романі вони так чи інакше пронизують весь текст і організують його структуру. У «Карті і території» вже немає радикально нового погляду на сучасний світ та його перспективи, відсутні й відверті еротичні сцени. Але все ж таки в цій книзі простежуються варіації наскрізних тем прози автора. Дослідження особливостей їх втілення у романі є перспективним завданням розвідки його ідейно-художнього змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації російського (2011), потім українського (2013), перекладів роману М. Уельбека «Карта і територія» супроводжувалися багатьма рецензіями, деякі з яких носять доволі критичний характер по відношенню до змісту і форми книги. Коментатори (зокрема, К. Мільчин [7], А. Наринська [8], С. Сіротін [10]) дорікають авторові у тотальному песимізмі, скепсисі, який пронизує і цей роман, вторинності тематики і підходу до її відтворення, а з іншого боку – у втомі, втраті М. Уельбеком певного запалу та безкомпромісності у критиці суспільства споживання. Ось характерне оціночне судження С. Сіротіна: «...за розлогими міркуваннями на теми мистецтва не видно, головного – пропозиції, як все ж таки ставитися до світу, де всім заправляють гроші. “Карта і територія” залишається містерією споживання. Які б прозріння не робив Уельбек на теми мистецтва, ясно, що він мислить суто споживацькими категоріями. З одного боку, це прагнення описати світ об’єктивно, з іншого, визнання поразки. Якщо

тільки письменник сам готовий це визнати» [10]. О. Чанцев підкреслює зміну «емоційного градусу» уельбеківської нелюбові до людини: «Це мізантропія мало не прийняття, доросла і спокійна» [13]. У відгуку Д. Дроздовського вказується на особливу цінність для читача роману теми «пошуків справжності в нашому світі» [2]. Інтерес викликала стаття М. Сарнікова, присвячена образу Парижа у романі М. Уельбека – дослідник, характеризуючи топос і жанр книги («роман-колаж») [9], звертає увагу на «симулятивність» багатьох аспектів її художнього світу.

Серйозний науковий ракурс щодо роману «Карта і територія» обраний у статтях С. О. Шейпак [14] та І. В. Суислової [11]. В першій йде мова про інтертекстуальне прочитання твору у зв'язку з ідеями Ж. Бодрійяра, які М. Уельбек пародіює. І. В. Сулова, розкриваючи місце «Карти і території» в жанровій традиції роману про митця, також апелює до авторитету Ж. Бодрійяра (крім того, застосовує до аналізу роману концепцію А. Коржибськи), проводить паралелі з епопеєю М. Пруста «У пошуках утраченого часу» [11]. У розвідці Е. Харріс та Дж. Харріса [15] запропонований міждисциплінарний (літературознавство та географія) аналіз використання в книзі рис кримінального роману і белетризованої біографії.

Незважаючи на певну ступінь розробленості, роман М. Уельбека «Карта і територія» залишає простір для вивчення. **Метою** пропонованої статті є розгляд основних аспектів проблемного шару твору, який включає естетичні, філософські, морально-етичні і соціальні питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головний герой роману М. Уельбека «Карта і територія» – художник Жед Мартен. Оповідач описує його творчість (як сам процес, так і результат – картини та фотографії), непрості стосунки з оточуючими людьми – їх коло протягом його довгого життя (дія останньої частини роману, як часто буває у автора, переноситься в майбутнє) дуже вузьке: батько; жінки, з якими у нього був зв'язок (їх кількість не перевищує кількість пальців однією руки) – лише до однієї, росіянки Ольги,

співробітниці компанії «Мішлен», він відчував щось схоже на кохання; агент; письменники Фредерік Бегбедер і сам Мішель Уельбек.

Домінуючий тон роману спокійний та меланхолійний і, на перший погляд, на відміну від попередніх уельбеківських книг, далекий від гостроти і конфліктності, яка виявлялася вже у назвах ранніх творів: «Залишитися живим» (*Rester vivant*, 1991), «Прагнення до щастя» (*La Poursuite du bonheur*, 1992), «Розширення поля боротьби» (1994), «Сенс боротьби» (*Le sens du combat*, 1996), «Інтервенції» (*Interventions*, 1998). «Письменник, немов загнаний у куток ранений звір, тихо і без боротьби підводить підсумок свого життя, і підсумок виявляється вельми невтішним» [5], – з цими словами одного з коментаторів твору дозволимо собі не погодитися. Хоча письменник і описує власну смерть (чи смерть свого персонажа Мішеля Уельбека), до того ж у формі жахливого вбивства, хоча він зображує майбутнє Європи, в якому не так вже й багато втішного, сприймати це треба, враховуючи авторську іронію та інтенцію до постійної гри з читачами.

Перша проблема, якої ми торкнемося у пропонованому аналізі роману «Карта і територія», – це людська самотність, відчуженість та нездатність сучасної людини до налагодження близьких стосунків з іншими. М. Уельбек передає нам почуття художника, який сумує за минулим (перш за все, втраченими почуттями та можливостями). Протягом більшої частини свого життя Жед не може визначитись, як буде краще вчинити, який крок йому допоможе стати щасливим. Так, він втрачає кохану жінку і не робить нічого, щоб її повернути: «Знаєте... – врешті сказав він. – Ольга. Вона кохала вас. Жед зіщулився на своєму стільці. – Хочу сказати, – провадив Бегбедер, – вона *по-справжньому* вас кохала. – І замовк, недовірливо розглядаючи його й хитаючи головою. – А ви дали їй повернутися в Росію... І не писали їй. Кохання... кохання це така рідкість. Ви так не вважаєте? Ніхто вам цього не казав» [12, с. 101]. Зрозуміло, що він не скористався можливістю залишитися з дорогою серцю людиною – через власну моральну слабкість, острах визначення в особистому житті, боязнь втратити індивідуальну свободу.

Так само нещасливо складаються його стосунки з батьком, хоча, багато у чому, через самого батька. Для Жеда спілкування з батьком завжди здавалося випробуванням. Нечасті зустрічі проходили дуже напружено, головний герой почувався ніяково, не знав як поводитись з рідним батьком: «Батько щось невиразно бурмотів, похитуючи головою. Жед обернувся до нього. Треба було б узяти його за руки, доторкнутися до плеча, але як? Він ніколи такого не робив» [12, с. 170]. Якась недомовленість завжди була у стосунках між сином і батьком. Цьому сприяло загадкове самогубство матері Жеда, обставини та причини якого він ніяк не міг з'ясувати. Двом близьким людям було однаково складно говорити про це. Лише незадовго до смерті батько Жеда трохи відхиляє завісу таємниці: «Знаю, вона була незадоволена тим нашим життям, та хіба це поважна причина для самогубства? Мені теж не подобалося те життя, мушу зізнатися, я не сподівався, що моя кар'єра архітектора зведеться до спорудження дурнувятих курортних комплексів для йолопів-туристів під наглядом шахраюватих і нестерпно вульгарних промоутерів; але дідько їх бере, робота є робота... Може, вона просто не любила життя, та й годі. Найдужче вразила мене розповідь сусідки, яка випадково зіткнулася з нею перед тим. ...Отож сусідка сказала, що вона була щасливою, неймовірно радісною і щасливою. Так, наче вона мала от-от піти у відпустку, докинула сусідка. Вона отруїлася ціаністим калієм і, схоже, померла відразу, я певен, що вона не страждала» [12, с. 170]. Батько, фактично, нічого не пояснює синові, адже погано знав свою дружину. Він завжди більше піклувався про свій розвиток як архітектора, хоча дуже кохав мати свого сина. Він припускав, що вона була нещаслива з ним, хоча вони майже ніколи не сварилися, визнає, що мало з нею розмовляв. Після народження Жеда вона не могла мати дітей, до того ж вона залишила свої заняття скрипкою. Самотність, відчуженість чоловіка, напевно, й спричинили її рішення піти з життя.

У цьому «майже ідеальному світі, з гарними дорогами і зручними супермаркетами» [7] батькові та синові простіше розмовляти про роботу, ніж про свої стосунки. «У латинських країнах для балачки поміж чоловіків середнього

чи трохи пізнішого віку може вистачити політики; нижчі вікові категорії частенько полюбляють поговорити про спорт. Для людей, що перебувають під безпосереднім впливом англосаксонських цінностей, політику може заступати економіка та фінанси; за додаткову тему править література. Проте ані Жеда, ані його батька не цікавила по-справжньому ні економіка, ні тим паче політика. Жан-П'єр Мартен загалом схвалював спосіб управління країною, а в його сина з цього приводу навіть думки своєї не було; втім, перебираючи міністра за міністром, вони якось підтримували бесіду, поки підкотять візок із сиром» [12, с. 13-14], – так автор коментує першу в романі сцену зустрічі Жеда з батьком: їх відносини настільки відсторонені, вони настільки чужі люди, що у них практично немає спільних тем для розмов.

Найбільш відвертим батько виявив себе під час останньої зустрічі (вони традиційно, щорічно, вечеряли на Різдво) – так М. Уельбек нібито закільцьовує проблему батьків та дітей у творі. Батько розповідає про свою молодість, захоплення архітектурою, про спробу самостійної творчості у власній архітектурній фірмі, яка закінчилася нічим – він зайнявся будівництвом типових курортних комплексів. Система («За моєї молодості провідною течією був функціоналізм, на ту пору він панував вже не одне десятиліття... <...> Функціоналісти посіли ключові позиції у всіх конкурсних комісіях. ...Я бився мов риба об лід» [12, с. 174-181]) та жага споживання, якій він піддався, зламали його бажання індивідуальності у мистецтві – архітектура і є мистецтвом, а не виробництвом безликих стандартних будівель. Власні ж проекти, які він намагався втілити у життя, так і залишилися лежати в старих папках у шафі.

Близьким за духом художнику Жеду став письменник Мішель Уельбек, який цінує справжніх людей, що не ховають свою сутність за масками та звертають увагу на внутрішні якості, а не на оболонку: «Щоправда, ви не одержимі тілом... Втім, зізнаюся, мені так легше» [12, с. 116]. У нього дійсно «тверезий» погляд на суспільство – це визнає навіть далекий від літератури батько героя («Якщо людина, котра отак захрясла у відчайдушному,

смертельному повсякденні, ...така людина, як оце мій батько, який так далеко зайшов темною стежиною, що вже опинився під покровом Смертного Мороку, звернула на існування такого письменника, як Уельбек, то вочевидь у цього автора щось-таки та є» [12, с. 15]).

Герой роману також міркує про стан сучасного суспільства. У цьому контексті виникає важлива для всієї творчості М. Уельбека проблема споживчої цивілізації. Письменник вважає, що люди стали жертвами моди, вони усе життя знаходяться у пошуку товарів: «...єдина вада сучасного суспільства, про яку вигаданий Уельбек говорить з пристрасстю» – це “фашистський диктат маркетологів”, через який, зносивши, наприклад улюблену модель куртки, ви, скоріше за все, не зможете купити таку саму», «Вловлюючи у настроях споживачів очікування новизни, маркетологи прирікають їх на безнадійні виснажливі пошуки і вічне блукання поміж прилавками з продукцією, що постійно змінюється» [8], – такий коментар цієї проблеми одного з рецензентів. Увагу читача привертає, також, перелік різних брендів, всесвітньо відомих осіб, архітектурних будівель тощо, які насправді існують. Таким чином, підсилюється ілюзія того, що історія, викладена в романі, є реальною: «Враження таке, наче перебуваєш у Катарі чи в Дубаї; як по правді, обстава кімнати написана на основі рекламної світлини готелю «Емірейтс» в Абу-Дабі (Арабські Емірати), взятої з глянцевого німецького журналу» [12, с. 3], «Були в нього і світлини самого Кунса, були й такі, де той у товаристві Романа Абрамовича, Мадонни, Барака Обами, Боно, Воррена Бюфета, Білла Гейтса... І жодна нічогісінько не додавала до особистості Кунса, на них він так і залишався гендлером автомобілями «шевроле» з відкритим верхом, то була подобизна, яку він виставляв напоказ усьому світові» [12, с. 4]. Настрій депресії та відчуття самотності ще більше підсилюються в умовах тотального споживання.

Неможливо не вказати на те, що стосунки М. Уельбека з культом споживання доволі складні. З одного боку, він засуджує дух підприємливості та практичності, який пронизує життя сучасної людини; критикує людську жагу

до нових покупок. З іншого – визнає, що кожна людина є споживачем, і нікуди від цього не дітися. «“Карта і територія” – це текст, безсумнівно, розумної людини, яка чудово знається на мистецтві, тому слід, напевно, вважати, що письменник вищий за соціальну обумовленість споживанням. З іншого боку, Уельбек саме впирається перерахуванням брендів і створенням ситуацій, де споживання виявляється особливо витончено», «двозначність видно у його відносинах із споживанням. У “Карті і території” письменник не представив жодної фантазії на тему альтернативного світу, де не було б споживання. Це, мабуть, означає, що він беззастережно сприймає сучасний світ» [5], [7], – спостереження можливо й справедливі, хоча рецензенти не враховують знову ж таки іронічну, або самоіронічну наповненість цих пасажів. У фіналі роману М. Уельбек висловлює думку про те, що цивілізація приречена на загибель – природа виявляється сильнішою індустріального світу.

Не дивлячись на те, що доля пропонувала Жеду багато можливостей стати щасливим та знайти себе в житті, він все одно так і не відчув себе повноцінно щасливим, як і його знайомий, Мішель Уельбек. Роман насичений депресивними та сумними нотами. Письменник, врешті-решт, доходить висновку, що життя – це не що інше, як важкий шлях до смерті: «Що ж, ви маєте раціє: життя моє закінчується, і я розчарований. Нічого з того, чого я сподівався, не збулося. Бували, звісно, цікаві моменти, та неодмінно були вони пов’язані зі страшними труднощами, все доводилося видирати на силу Божу, жодного разу ніщо не дісталось мені даром, тепер мені все воно остогидло, і хочеться лише одного – скінчити своє життя без особливих страждань, тяжкої недуги чи інвалідності» [12, с. 210]. Ці слова романіст вкладає у вуста персонажа Мішеля Уельбека. Напевно, саме таке світовідчуття максимально близьке авторському.

У читача складається враження, що письменника тягне до смерті. Він доволі нестандартно, яскраво й водночас із жорстокістю описує загибель людини, зокрема, у сцені смерті Мішеля Уельбека. Письменник обставляє власну смерть з таким естетизмом та кривавістю, що за словами дослідника,

йому б позаздрив Юкіо Місіма [10]. Один пластичний хірург перетворив тіло Уельбека на криваве місиво, у безформну масу, в якій, однак, Жед Мартен, який прибув на місце злочину, зміг розпізнати мистецтво. Провокатор Уельбек піддає саркастичній іронії традиційну думку про те, що художник до останнього повинний віддаватися мистецтву.

А поліцейський, що розслідував цю справу, медитує над трупами, при звичаючи себе до видовища смерті: «Щоранку ...він прямував туди, де складали живі трупи, не вживаючи ніяких заходів проти мух і хижаків. Отак йому поталанило, максимально напружуючи свої ментальні можливості, виконати заповіді Будди, викладені в його проповіді про зосередження: зосереджено споглядати посинілий труп, зосереджено споглядати тлінний труп, зосереджено споглядати спотворений труп, зосереджено споглядати труп, геть поточений хробаками. На кожному етапі треба було повторювати по сорок вісім раз: “Це моя доля, доля всього людства, мені від неї не втекти”» [12, с. 234]. Смерть треба навчатися розуміти за життя, переконаний автор.

М. Уельбека акцентує ідею про те, що на фоні затяжної депресії все втрачає цінність. Єдиний справді нейтральний висновок, який можна зробити читачу роману – «КАРТА ЦІКАВИША, НІЖ ТЕРИТОРІЯ» [12, с. 61] (це назва виставки Жеда). Всі інші висновки просякнуті безвихіддю та песимізмом: «Життя кінцеве і завершується смертю. У житті є добрі моменти, але вони не дістаються задарма, а взагалі все зазвичай закінчується інвалідністю і раком прямої кишки та, якщо пощастить, евтаназією. Добре, якщо вдасться накопичити грошей, тоді можна буде помандрувати, але за великим рахунком навіть гроші не врятують від туги» [7]. Самотність, смерть і старість – серед основних мотивів творчості М. Уельбека, в цьому романі, зокрема. Вони переслідують головного героя протягом усієї книги. Автор з гіркою іронією зауважує, що смерть вже не лякає європейців, адже у Швейцарії є свого роду евтаназія-комбінат «Дигнітас» (з лат. «гідність»): «Асоціація “Дигнітас” хвалькувато запевняла, що навіть у пору мінімальних навантажень обслуговує по сто клієнтів щодня. Ще невідомо, чи міг бордель “Бабілон ФКК Релакс-Оаз”

похвалитися такою самою пропускнуою здатністю, хоч відчинявся раніше, а зачинявся пізніше (в “Дигнітас” можна було потрапити тільки під час робочого дня і до дев’ятої вечора в середу, коли контора переходила на особливий режим)» [12, с. 299]. Тема, безумовно, є дуже актуальною для сучасного Заходу. Як не згадати англійського постмодерніста І. Мак’юена, який за роман «Амстердам» (Amsterdam, 1998), у якому піднімається питання евтаназії, отримав Букерівську премію.

Можна припустити, що цим епізодом – описом власної смерті – М. Уельбек опредметнив відому тезу видатного французького філософа і літературного критика Р. Барта, яка згодом стала одним з принципів постструктуралізму і постмодернізму. У 1967 році Р. Барт публікує есе «Смерть автора» (*La mort de l'auteur*), у якому виступає проти практики традиційної літературної критики, де наміри та біографія автора включаються в інтерпретацію тексту (наприклад, роботи Ш. Сент-Бева, засновника біографічного методу, який приділяв першорядну увагу особистості автора для тлумачення його праць). Барт стверджує, що написане та його творець не мають відношення один до одного [1]. Погодимось і з думкою І. В. Суислової, яка вбачає у події вбивства героя Мішеля Уельбека намір створити «дистанцію між творцем і творінням, про необхідність якої неодноразово заявляв М. Уельбек, спростовуючи автобіографічні інтерпретації своїх романів» [11, с. 170]. Письменник таким сюжетним ходом прагне досягнути об’єктивності бачення власного образу в романі.

Описане у книзі вбивство Мішеля Уельбека корелює, також, з позначеною у назві антитезою «карта – територія». Не будемо детально зосереджуватися на трактування змісту назви – це вже зробили науковці (С. О. Шейпак [14] та І. В. Суислової [11]), пов’язавши його з ідеями А. Коржибськи та Ж. Бодрійяра. З тіла письменника-персонажа вбивця, як вже згадувалося, намагався зробити витвір мистецтва. Вбачаючи одне з семантичних наповнень назви роману у співвідношенні реальності («території») та мистецтва («карти»), перенесемо його на сенс цього вбивства.

Людина і письменник Уельбек, всі його фізичні вияви, місце в суспільстві, стосунки з іншими – все це є втіленням самої дійсності, «території», а після смерті він перетворюється на предмет мистецтва, «карту». Ця «копія» реальності – симулякр (втім, так само, як і образ самого Уельбека в романі), витісняє «оригінал» зі сфери існування, підміняючи собою. Так реалізується вже згадувана ідея, озвучена у назві виставки Жеда Мартена: «Карта цікавіша, ніж територія». Тобто, мистецтво виявляється цікавішим за реальність.

Фінал життя головного героя роману повертає нас до проблеми самотності, яке, взагалі, відображається автором достатньо прямолінійно. Читачу досить важко зрозуміти, чому після досягнення слави й успіху, художник закрився в собі й не забажав нікого впустити у своє життя або повернути минуле – свою кохану жінку. Натомість, він, досягнувши популярності, заробивши багато грошей, віддалився від людей у прямому сенсі: переїхав до бабусиного будинку у французькій глибинці, викупив навколишні землі, «поставив огорожу з дротяної сітки заввишки три метри, а зверху пропустив електричний дріт від генератора низької напруги» [12, с. 329], і почав жити у повній самотності. Зауважимо, що М. Уельбек зображує самотність не тільки в житті центрального персонажа, але й взагалі у суспільстві. Гірка правда сьогодення така, що кожен живе для себе, але водночас, не може насолодитися навіть цією самотністю, бо держава проникає всюди й порушує вільний простір окремої особистості. Дім та автомобіль – все, що залишається людині, але уряд зрештою підбереться і сюди, – підкреслює автор.

Окрім моральних проблем, автор висвітлює й реальну дійсність європейського суспільства. Він передає атмосферу моральної та соціальної кризи, в якій знаходиться світ. Але у фіналі затятий скептик М. Уельбек пропонує певний вихід, принаймні для Франції: «економіка концентрується на обслуговуванні туристів, сільському господарстві і традиційних ремеслах, в результаті чого благополучно проминає усі кризи» [5]. Письменник використовує найпростіші, на перший погляд не варті уваги, речі для того, щоб

відобразити оточуючий світ. Жед Мартен намагається зрозуміти сучасний йому світ крізь призму «крихітних згустків повсякденності» [5]. Герой ще юнаком знаходить на горищі у свого діда старий фотоапарат і «з головою поринув у те, що згодом сливе поглинуло усі його мистецькі студії, – систематичне фотографування речей, нагромаджених у цьому світі. ...Теки, холодна зброя, записники, картриджі, виделки – нічого не поминув його енциклопедичний розум у намаганні скласти повний каталог предметів, що їх виготовила людина за промислової доби» [12, с. 26]. Вже потім Жед звертається до фотографування дорожніх мішленівських мап, які зачарували його поєднанням лаконізму та інформативності: «Сутність новітньої доби, що полягала у науковому й технічному освоєнні світу, поєднувалася тут із самісінькою сутністю тваринного життя. ...в кожному хуторі, в кожнісінькому селі, хоч які малі вони були, відчувався трепет, відчувався гомін десятків людських життів, десятків чи сотень людських душ – одним судилося прокляття, а другим вічне життя» [12, с. 38], – так митець розгледів глибину і змістовну насиченість цих мап.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Тож, ми бачимо, що роман М. Уельбека «Карті і територія» має не тільки філософсько-естетичний характер – адже зосереджений на вічних питаннях людського буття (життя, смерть, самотність, нездатність людини ХХІ століття до налагодження стосунків з іншими), висуваючи на перший план проблему митця у сучасному світі, але й соціальний – відображає реальний стан суспільства, де визначальну роль відіграє культ споживання. Перспективи розробки теми вбачаємо у дослідженні книги М. Уельбека в імагологічному ракурсі – аналізі картин світу й особливостей менталітету персонажів-представників Західної Європи (Франції, Швейцарії) і пострадянського простору (Росії, зокрема). Також, інтерес представляють і жанрові кореляції твору – аспект, який демонструє, в тому числі, постмодерністську поетикальну природу роману.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.
2. Дроздовський Д. Уельбек убиває Уельбека. https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/27095/
3. Дубин С. Действительно ли scripta manent? «Элементарные частицы» Мишеля Уэльбека два с половиною года спустя. *Иностранная литература*. 2001. № 5. С. 264-268. URL: <https://magazines.gorky.media/inostran/2001/5/dejstvitelno-li-scripta-manent.html>
4. Кольауер М. Мішель Уельбек. *Алхімія слова живого. Французький роман кінця ХХ століття*. Київ: Промінь, 2005. С. 285–293.
5. Кучерская М. В «Карте и территории» Мишель Уэльбек размышляет о расчеловечивании искусства. *Издательство Corpus*. 01 ноября 2011. URL: <http://www.corpus.ru/press/houellebecq-michel-la-carte-et-le-territoire>
6. Мальцев Я. В. Бытие-без-другого: ментальный портрет современника как тема романов М. Уэльбека. *Социум и власть*. 2017. № 5 (67). С. 116-127. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bytie-bez-drugogo-mentalnyy-portret-sovremennika-kak-tema-romanov-m-uelbeka>
7. Мильчин К. Капитан уныние. *Газета.ru*. 14 ноября 2011. URL: http://www.gazeta.ru/culture/2011/11/14/a_3832566.shtml
8. Наринская А. Письма умного человека. *Газета Коммерсантъ*. 16 ноября 2011. С. 4. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1817184>
9. Сарников Н. Образ Парижа в романе Мишеля Уэльбека «Карта и территория». *RFI*. 10/03/2011. URL: <https://www.rfi.fr/ru/obshchii/20110120-obraz-parizha-v-romane-mishelya-uelbeka-karta-i-territoriya>
10. Сиротин С. Мистерия потребления 232. *Урал*. 2013. № 8. С. 56–67. URL: <https://magazines.gorky.media/ural/2013/8/misteriya-potrebleniya-232.html>
11. Сулова И. В. Портрет художника в контексте эпохи: двойная перспектива (роман М. Уэльбека «Карта и территория»). *Вестник Пермского университета*. 2013. Вып. 3 (23). С. 164–171. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/portret-hudozhnika-v-kontekste-epohi-dvoynaya-perspektiva-roman-m-uelbeka-karta-i-territoriya>

12. Уельбек М. Карта і територія. Харків: Фоліо, 2013. 347 с.

13. Чанцев А. Мишель Уэльбек. Карта и территория. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2011/12/14/090843.html>

14. Шейпак С. А. «Карта и территория» – роман-пастиш Мишеля Уэльбека. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2012. № 3 (14). С. 109–114.

15. Harris A., Harris J. Is the Map More Interesting Than the Territory? A Post-Representational Approach to Michel Houellebecq's The Map and the Territory. *Literary Geographies*. 2018. № 4 (2). URL: https://pureadmin.qub.ac.uk/ws/portalfiles/portal/198106540/125_1160_1_PB.pdf

УДК 821.161.2

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БІБЛІЇ В ПОЕЗІЇ Т. ОСЬМАЧКИ «ХТО»

Крижановська О. О.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури та російського мовознавства
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

<https://orcid.org/0000-0001-9840-270X>
overnik16@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Крижановська О. О. Художня інтерпретація Біблії у поезії Т. Осьмачки «Хто».

У статті вивчено художню інтерпретацію Біблії у поезії Т. Осьмачки «Хто». Доведено, що поезія «Хто» Т. Осьмачки пов'язана з особистими авторськими драматичними переживаннями смерті брата. Через образ

розп'ятого Христа поет передає трагедію втрати рідної людини. Доведено, образ Голгофи стало в поезії Т. Осьмачки символом зіткнення добра і зла, протистояння життя і смерті, правди, слова Божого і політичного беззаконня, державної влади. Христос у поезії «Хто» корелюється із Біблійним образом Спасителя. У статті доведено зв'язок поезії Т. Осьмачки із молитвою «Символ віри». Строфи фіналу репрезентують зв'язок з Одкровенням Йоана Богослова. У творі «Хто» біблійні ремінісценції та алюзії виступають складниками, що демонструє одночасне звернення автора до вічного та минушого.

Ключові слова: Біблія, Т. Осьмачка, інтерпретація, мотив, образ, поезія.

SUMMARY

Kryzhanovska O. O. Artistic Interpretation of the Bible in the Poetry of T. Osmachka «Khto».

The article studies the artistic interpretation of the Bible in the poetry of T. Osmachka «Khto». It has been proved that T. Osmachka's poetry «Khto» is connected with the author's personal dramatic experiences of his brother's death. Through the image of the crucified Christ, the poet conveys the tragedy of the loss of a loved one. It is proved that the image of Golgotha is a symbol of the clash of good and evil, the confrontation of life and death, truth, the word of God and political lawlessness, state power. Christ in the poem «Khto» correlates with the biblical image of the Savior. The article proves the connection of T. Osmachka's poetry with the prayer «Symbol of Faith». In T. Osmachka's poetry the earth, all living beings together with Christ feel His torments, His pain. In the finale of the poem «Khto» T. Osmachka recreates the terrible pictures of the world apocalypse, which correlates with the author's perception of modernity. The stanzas of the finale represent the connection with the Revelation of John. The article proves that T. Osmachka states that the prophecy of John is being fulfilled, that contemporaries have again renounced Christ, plunged into unbelief and spirituality. In the work «Khto» biblical reminiscences and allusions are components, which demonstrates the simultaneous appeal of the author to the eternal and the transient. The reception of the Bible in the

poetry of T. Osmachka «Khto» is the moral constant that helps him not to lose his humanism, spirituality in his modern tragic era.

Key words: Bible, T. Osmachka, interpretation, motive, image, poetry.

Постановка проблеми. Рецепція Біблії як складника духовної культури людства представлена в багатьох творах світового мистецтва. Щодо української та російської літератур 20 – 30-х років ХХ століття, то активне звернення до Старого чи Нового Заповітів бачиться в «новому характері ідейно-художнього мислення доби, коли на зміну традиційному реалізмові приходили інші види творчості, природа яких корінилася в ірраціонально-чуттєвому підході до явищ дійсності і мистецтва» [3, с. 11]. Біблія зосереджує духовні цінності, що стали універсальними для всього людства. Н. Фрай підкреслив, що «жодна книга не може здійснювати такого надзвичайного літературного впливу, якщо їй не властиві літературні характеристики. Але Біблія абсолютно очевидно є щось «більше», ніж просто літературний твір» [14, с. 16]. На думку дослідника, людина живе в «оточенні міфологічного універсуму, структурі уявлень і вірувань, розвинутих у процесі її екзистенційної діяльності», більшість із яких сприймається підсвідомо, тому «наша уява може сприймати деякі елементи, представлені в мистецтві чи літературі без усвідомленого розуміння того, що ми сприймаємо» [14, с. 18]. Універсум формується через соціально обумовлені, психологічно й культурно успадковані зв'язки, «Біблія є безперечно найголовнішим елементом у нашій імагінативній традиції, незалежно від того, віримо ми в неї, чи ні» [14, с. 18].

Мистецтво, звертаючись до Біблії, переосмислює її, тлумачить сучасність крізь призму біблійних текстів. А. Нямцу, розглядаючи функціонування в літературі Нового Заповіту, наголошує, що під впливом національних, культурних, історичних чинників біблійні сюжети змінюють просторово-часові характеристики, наповнюються предметно-побутовими реаліями авторської дійсності, біблійні образи набувають рис національної ідентичності митця. «Літературні варіанти новозаповітних традиційних структур переконливо

підтверджують ефективність використання духовної спадщини минулого для зображення актуальних проблем сучасності, показують невичерпні ідейно-семантичні можливості сюжетів та образів, що виникли в глибині століть» [9, с. 200]. Думка дослідника про Євангеліє може бути застосовна й до Старого Заповіту, який осмислюється багатьма митцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальною проблемою сучасного літературознавства є вивчення художньої інтерпретації Біблії у творчості Т. Осьмачки, зокрема у поезії «Хто». Існуючі дослідження творчості митця репрезентують його життя і творчість (М. Скорський [11], М. Слабошпицький [12]), художньо-естетичні та філософські константи вивчено В. Барчан [2], авторський голос у структурі творів досліджено О. Лапко [4], метафору і символ у художньому світі розглянуто Н. Лисенко [5], С. Чернюк [13], стильові домінанти поезії проінтерпретовано С. Маринкевич [6] та іншими. До вивчення художньої інтерпретації Біблії у поезії Т. Осьмачки «Хто» дослідники майже не звертаються. Отже, **метою** нашої статті є вивчення Біблійних образів, мотивів, ремінісценцій у поезії Т. Осьмачки «Хто».

Поезія «Хто» відкриває першу збірку поезій Т. Осьмачки «Круча», що демонструє провідні стильові тенденції митця. О. Астаф'єв підкреслює тяжіння Т. Осьмачки до філософії екзистенціалізму: «Критично оцінюючи духовні надбання свого часу, Тодось Осьмачка звертається до головних проблем і категорій екзистенціалістської філософії: людина, віра, гріх, відчай, вибір, абсурд, криза, можливість, самотність, любов, ненависть» [1, с. 205]. У першій поетичній книзі митця репрезентований авторський національний світогляд, його зв'язок із Біблією, фольклором, та міфологією. Події національно-визвольних змагань обумовлюють трагізм «Кручі», демонструють авторський біль за Україну.

С. Чернюк, досліджуючи образну символіку творів Т. Осьмачки, звертає увагу на кільцеву композицію його першої книги, на продуманість та обумовленість розташування поезій. «Розпочинаючи збірку поезією «Хто!», Осьмачка долучається до кола митців, які розглядають сучасність крізь призму

розп'яття. Мотив (образ, символ) розп'яття побутує в народних переказах і широко присутній у поезії перелому століть, – підкреслює дослідниця. – У межах першої збірки поезій в образі розп'яття переважають дві семантичні тенденції: до розп'яття як розпинання й – водночас – розп'яття як невинуватої жертви узагальнено-символічної людини. При цьому статичний образ «людини на хресті» з «Хто!» співіснує з динамічним уособленням руйнації – «людини», що «Іде по Україні, дивиться пожежами, диха димами», а за нею «вихри свистять» і нищать усе на своєму шляху – з поезії «Казка». Потрібно додати, що лексема людина (в однині) є в збірці тільки в цих двох творах. Поезія «Хто!» розпочинає збірку, а «Казка» – закінчує. Таким чином, можна говорити про тяглість цього образу-символу. Семантичне насичення його відбувається шляхом гіперболізації, градаційного переліку характеристик. Вихід на екзистенцію досягається через устанавлення просторової осі координат відносно людини на хресті» [13].

Погоджуємось із точкою зору О. Мірошник, яка підкреслює наявність міфологічного, фольклорного, біблійного пластів у поезії «Хто»: «Центральним тут є персоніфікований образ правди, розіп'ятої на Голгофі. Символіка твору відсилає до міфологічних уявлень про будову світу: гора, яка символізує світову вісь, а далі це символічне значення перебирає на себе образ хреста із розіп'ятою на ньому людиною – у Т. Осьмачки образ хреста є біблійним і міфологічним водночас. Хрест випростується до неба (єднає земний світ і небесний), перекриває весь світ <...> Бачимо, як в Осьмаччиній інтерпретації дерево життя набуває семантики «дерева муки», «дерева смерті», адже на хресті – дереві життя – розіп'ято людину, приречену на смерть. Мотив жертвопринесення увиразнює цю семантику» [7].

Дослідниця наводить паралель із образом Матері Божої, що, на думку О. Мірошник, у творчому світосприйнятті Т. Осьмачки пов'язаний із образом України». «Страждання розіп'ятої на дереві муки людини завдають неймовірного болю матері-землі, чия душа вибухає стражданням і волає у зовнішній світ. Тут виникає асоціація страждання жінки-землі зі стражданням

Матері-Богородиці, котра так само оплакувала свого розп'ятого Сина. Біблійний образ Голгофи посилює цю асоціацію» [7]. Дослідниця підкреслює, що «у поезії «Хто» бачимо картину світу, у якому відбулося зміщення самих його основ. Це світ, у якому замість радості буття – мука, замість життя – смерть, замість творення світу – його руйнація. І глибинна, архетипна семантика міфологічних образів увиразнює вселенські виміри, глобальність і невідворотність такої трансформації. Вочевидь, що вже у ранній поезії Т. Осьмачки починає розгортатися картина переструктурування українського світу, яка набуде масштабності у прозі митця, де постане антисвіт, влаштований за законами більшовицького пекла. Наразі ж – лише початок цього процесу» [7].

Поезія «Хто» Т. Осьмачки пов'язана з особистими авторськими драматичними переживаннями смерті брата. Через образ розп'ятого Христа поет передає трагедію втрати рідної людини. Твір починається із зображення Голгофи, що вкрита кривавим туманом:

На персах землі –
гора;
у важке небо зоряне з сонцем
впира чолом.
Од п'ят гори до зір небесних –
криваві тумани.
На горі в туманах –
хрест [11, с. 21].

У Новому Заповіті від Йона (19:17) читаємо: «І забрали вони Ісуса; і, несучи для себе хрест, вийшов він на місце, зване Череп, а по-єврейськи Голгофа» [8]. Голгофа уособлює духовний шлях усіх праведників. Місце, де був страчений Христос, стало символом зіткнення добра і зла, протистояння життя і смерті, правди, слова Божого і політичного беззаконня, державної влади. Саме в такому контексті репрезентує Голгофу Т. Осьмачка.

Христос у поезії корелюється із Біблійним образом Спасителя:

У світ упала тінь хреста
з півночі на південь.
На хресті – людина.
На степах.
на води,
звисає голова [10, с. 21].

Поет називає сина Божого «людиною», підкреслюючи християнську сутність твору, в якому бачимо зв'язок із молитвою «Символ віри»: «Він для нас, людей, і для нашого спасіння зійшов з небес, і тіло прийняв від Духа Святого і Марії Діви, і став людиною. І розп'ятий був за нас при Понтії Пилаті, і страждав, і був похований» [8]. Христос зійшов із небес, став людиною й прийняв страшну смерть заради спасіння кожного.

У поезії «ланчанина» земля, всі живі істоти разом із Христом відчувають Його муки, Його біль:

З душі землі встають крики,
тьмою птахів летять а хрест.
Голосінням там сповняє небо.
По дереву муки
із ран людини –
стікає кров [10, с. 21].

Кров Христа «ріками рине/ з горя по стегнах, / по ребрах землі / в моря криваві – / вщертъ» [10, с. 21].

У фіналі Т. Осьмачка відтворює страшні картини світового апокаліпсису, що співвідноситься з авторським сприйняттям сучасності:

З печер і нор,
з хащів, лісів
вовки пішли.
По чреву світа
ватаги ходять –
ситі,

п'яні,
п'ють кров.
Розп'яв хтось правду на Голгофі
знов!
Звір бенкетує!..
Болить душа... [10, с. 21–22].

Строфи репрезентують зв'язкою з Одкровенням Йоана Богослова (11:3–8): «І подам двом свідкам моїм, і пророкуватимуть тисячу двісті шістьдесят днів, одягнені в веретище. Ці є два дерева-оливи і два світичі, що перед Господом землі стоять. І якщо хто їх хоче ушкодити, огонь виходить із уст їхніх і пожирає ворогів їхніх; і якщо хто схоче їх ушкодити, отак мусить бути він убитий. Ці мають владу закрити небо, щоб не йшов дощ у дні їх пророкування; і владу мають над водами – обертати їх у кров, і уражати землю всякою карою, так часто, як захочуть. Коли сповнять свідчення своє, звір, що виходить із безодні, воюватиме з ними і переможе їх і вб'є їх. Трупні їх – на вулиці міста великого, яке зветься духовно Содом і Єгипет, де також їхній Господь був розп'ятий» [8].

Апостол називає двома оливами та світочами Мойсея й Христа і пророкує страшну загибель людства. Т. Осьмачка, зображуючи перетворення води на кров, бенкетування звіра, констатує, що пророцтво Йоана Богослова здійснюється, що сучасники знову спотворили, вбили «правду на Голгофі», зреклися від Христа, занурилися в безвір'я та бездуховність.

Отже, розглянута поезія Т. Осьмачки демонструє звернення до біблійних текстів. У творі «Хто» біблійні ремінісценції та алюзії виступають складниками, що демонструє одночасне звернення автора до вічного та минушого. Рецепція Біблії у поезії Т. Осьмачки «Хто» виступає тією моральною константою, яка допомагає йому не втратити гуманізм, духовність в сучасну для нього трагічну епоху. Перспектива дослідження полягає у вивченні художньої інтерпретації Біблії в інших поезіях Т. Осьмачки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем. Монографія. Київ: Смолоскип, 1998. 313 с.
2. Барчан В. Творча особистість Тодосія Осьмачки: художньо-естетичні та філософські константи: автореф. дис. ...докт. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2009. 36 с.
3. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття. Zielona Gora – Kijow: [б.в.] 1999. 160 с.
4. Лапко О. А. Авторський голос у художній структурі творів Тодосія Осьмачки: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01. Кіровоград, 2007. 20 с.
5. Лисенко Н. Метафора і символу поетичному ідіостилі Тодосія Осьмачки: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2003. 17 с.
6. Маринкевич С. Стильові домінанти поезії Тодосія Осьмачки: монографія. Дніпропетровськ : ДДФА, 2007. 129 с.
7. Мірошник О. Міфологічні мотиви збірки Тодосія Осьмачки «Круча» *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. 2015. Вип. 18–20. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
8. Новий Заповіт. Переклад Івана Хоменка. URL: <http://ukrbible.at.ua/index.htm>
9. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования). Черновцы: Рута, 2007. 520 с.
10. Осьмачка Т. Хто: Поезії. Київ: Веселка, 1995. 206 с.
11. Скорський М. Тодось Осьмачка: Життя і творчість. Київ: Український Центр духовної культури, 2000. 224 с.
12. Слабошпицький М. Поет із пекла (Тодось Осьмачка): роман-біографія. Київ: Ярославів Вал, 2011. 368 с.
13. Чернюк С. Образна символіка у творах Т. Осьмачки: дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2002. 180 с. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03cslsto.zip>
14. Frye N. The Great Code. The Bible and Literature. New York – London: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1982. 261 p.

УДК 811.138.1'42

**ДО ПРОБЛЕМИ ПОШИРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВА ФРАНКА
З ФОРМУВАННЯМ ЇЇ НОРМАТИВНИХ ОЗНАК**

Макаров В. А.

магістрант

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»

<https://orcid.org/0000-0002-1548-703X>

valeramakarov017@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Макаров В. А. До проблеми поширення англійської лінгва франка з формуванням її нормативних ознак.

У статті проаналізовано вплив процесів інтеграції та глобалізації на формування нового формату корпоративної комунікації через глобальну мову міжнародного спілкування. Роботу присвячено дослідженню нормативних ознак, що характеризують англійську лінгва франка сьогодні. Розглянуто причини, які сприяють поширенню глобальної мови поряд з глобальними цінностями. Відзначається, що англійська лінгва франка втілює певні ознаки академічної англійської мови. Крім цього, в роботі йдеться про її відмінність від британської або американської англійської.

Ключові слова: англійська лінгва франка, глобальна мова, контактна мова, лінгвоцид, глобальні цінності.

SUMMARY

Makarov V. A. On the problem of the spread of English lingua franca and the formation of its normative features.

It is obvious that communication via the Internet between scientists, entrepreneurs and ordinary people from different countries would be impossible without the use of a common language, which is English today. English lingua franca is the language of the modern global economy, the language of advanced science and high technology. It is a universal language of communication of the international

academic and business community. One of the main reasons for the spread of English lingua franca is the so-called "language economy". Holding international conferences with multilateral translation is becoming too expensive and unjustified, compared to the alternative of using one common language.

However, such an unrestrained spread of one language can not but hide a certain threat. Linguists express a premonition as to inevitable extinction of national languages. Some scholars warn against acculturation and linguicide, as they claim that using English as a lingua franca is dangerous. The creation of a single economic space, the erasure of political borders leads to a narrowing of the scope of many national languages and their displacement from the process of interethnic communication, i.e. political and economic expansion inevitably entails cultural and linguistic expansion.

It is common knowledge any language is inseparable from culture. What about global English? If it is universal, which culture has become universal along with the language? It is quite possible that new realities will be accepted by non-English cultural communities provided they refuse from their traditional values and commit to the global ones instead.

Key words: English lingua franca, global language, contact language, linguicide, global values.

Постановка проблеми. В двадцять першому столітті таке поняття як глобалізація вже стало чимось набагато більшим ніж просто "процес". З одного боку, ринки та засоби масової інформації світу стають все більш інтегрованими: перешкоди між країнами з кожним днем стають все меншими, а інновації та результати «прогресу» в одній частині світу одразу з'являються всюди. Час і простір поступово зціплюються.

З іншого боку, межа століть, що символізує перехідний характер нинішньої епохи, пов'язана з динамічним процесом зміни індустріального суспільства інформаційним, яке іноді називають «суспільством знання».

Формула «економіка, заснована на знанні» (knowledge economy) зараз широко застосовується для наукового процесу та виробництва, в якому процеси створення і поширення знань стають ключовими [4]. Становище країн в сучасному світі визначається нині не стільки військовим і економічним потенціалом, скільки інтелектуальним, і ключ до благополуччя і процвітання держав, до зміцнення їх ролі на світовому ринку лежить в здатності ефективно обробляти інформацію та інтегрувати її в національну економіку. Крім того, розвиток інтернету фундаментально змінив потік інформації, підвищив рівень зручності передачі інформаційних ресурсів, що надало людям і організаціям революційні способи спілкуватися просто, багато, швидко і дешево.

Для ефективного обміну інформацією люди повинні не просто мати доступ до необхідних інформаційних масивів, але бути в змозі розуміти отримані дані і чітко висловлювати власні ідеї. Очевидно, що спілкування за допомогою інтернету між вченими, підприємцями і простими людьми з різних країн було б неможливо без використання єдиної мови, якою стала англійська.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії людства ще не було прецедентів того, що відбувається з англійською мовою зараз. Жодна інша мова – а ні французька в Середньовіччя, а ні раніше латинська мова – не мали такого швидкого поширення за всю історію людства. Сьогодні англійською говорять у Братиславі та Японії, Данії та Португалії, Китаї та Бразилії [4]. Якщо раніше англійську вчили, щоб читати англійські та американські журнали, розуміти колег з цих країн, то сьогодні її вчать, щоб спілкуватися з усім світом як наживо, так і віртуально. Для того, щоб вас зрозуміли в Норвегії та Іспанії, Греції та Італії зовсім необов'язково вчити національні мови цих країн. Досить знати англійську, причому, чесно кажучи, зовсім необов'язково блискуче.

У більшості українських університетів, ГПМ не є виключенням, масово використовуються англійські підручники. Практично припинився переклад іноземної наукової літератури на українську мову. З одного боку, автентичні підручники цінуються вище, а з іншого, підручникам вже необов'язково, або

навіть не рекомендується, містити переклад або пояснення рідною мовою, чим і зумовлюється **актуальність** обраної теми.

Європейською англійською говорять від Брюсселя до Братислави. Вона є першою або другою мовою більш, ніж для половини жителів Європейського Співтовариства. В якості другої або іноземної мови її вивчають 100% учнів в Данії, 95% – в Нідерландах, 91% – у Люксембурзі, 90% – у Франції, 84 % – у Німеччині, 80 % – у Бельгії, 76 % - в Греції, 72% – в Італії, 65 % – в Іспанії і 65% в Португалії [5].

Примітний приклад Японії. Державна стратегія країни в XXI столітті відзначає необхідність загального оволодіння англійською мовою. При цьому не стільки для забезпечення доступу до глобальних інформаційних масивів, скільки для того, щоб передати свій науково-технічний досвід. **Метою** пропонованої статті є аналіз впливу процесів інтеграції та глобалізації на формування нового формату корпоративної комунікації через глобальну мову міжнародного спілкування

Виклад основного матеріалу. Іноді перевага даної мови взагалі не піддається раціональному поясненню. Так, наприклад, в Швейцарії, з її чотирма офіційними мовами і 21 % іноземних жителів, англійська є свого роду мовою спілкування всередині країни. Французький Алькател (компанія) і німецький Даймлер Крайслер (корпорація) використовують англійську мову в якості корпоративної. Президент Тайваню нещодавно запропонував надати англійській мові статус другої державної мови. Центром рішень у галузі грошової політики Європейського Союзу є Франкфурт, Німеччина. Однак рішення ці приймаються англійською мовою. У коридорах влади, неважливо Брюссель, Женева або Нью-Йорк, офіційна комунікація здійснюється англійською мовою, а потім вже дані перекладаються на інші мови. Популярність мови «туманного Альбіону» вже не викликає жодних сумнівів.

Саме цю мову вивчають в якості основної іноземної майбутні інженери і лікарі, юристи та економісти. Ця мова стала *lingua franca*, мовою міжнародного спілкування, в сучасному світі.

Спочатку ми пропонуємо розібратися з визначенням та історією *lingua franca*. Перша *lingua franca* була сумішшю латинської, італійської та арабської мов, поширеною в Середньовіччі серед торговців Середземномор'я. Саме латинське визначення вигадали араби, що в народі всі європейські мови називали «французька». Це був по суті вузькопрофесійний лексикон торгівлі з обмеженим набором слів та фраз: його єдиним призначенням було обслуговування комерції.

Пізніше *lingua franca* почала застосовуватися для збереження теологічної, наукової та дипломатичної інформації. Таким чином, вельми обмежений лексико-граматичний арсенал значно розширився за рахунок наукомісткої термінології. Необхідно відзначити, що контактні мови існували і до появи терміна *lingua franca*. Цю роль на різних етапах розвитку людства відігравали грецька і арабська мови. Пізніше їм на зміну прийшли латинська і французька мови. Кожна з цих мов інтегрувала інформацію, акумульовану в процесі взаємодії з різними культурами, а потім після зміни статусу даного інструменту комунікації, накопичений арсенал з поправкою на зміни в житті соціумів і науково-технічний прогрес успадковувався новою контактною мовою (*lingua franca*).

Згідно з етимологією даного терміна (мова франків), так може називатися будь-яка мова, що використовується за межами єдиного мовного співтовариства. Мова стає *lingua franca*, якщо вона використовується в якості інструмента в міжнародних торгових контактах, дипломатії та інших міжкультурних обмінах. Крім того, даний термін також використовується і щодо штучних мов, створених для контактів між народами (наприклад, есперанто), які далеко не завжди отримують широке застосування.

Сьогодні нам доведеться звузити значення терміна *lingua franca*, застосовуючи його лише щодо єдиної (глобальної) мови міжнародного спілкування, якою на нашому етапі розвитку цивілізації є англійська. Це мова сучасної глобальної економіки, мова передової науки і високих технологій. Це універсальна мова комунікації міжнародного академічного та бізнес співтовариства, що замінила після Другої світової війни французьку в міжнародних дипломатичних контактах [3].

Серед причин цього явища: активна колонізація територій, що пізніше стали незалежними, але обрали англійську мову як державну (США, Канада, Австралія); традиційне вивчення даної мови відкриває великі можливості місцевим елітам в колишніх колоніях Великобританії, розташованих на різних континентах (Індія, Гонконг, Філіппіни); використання цієї мови в якості офіційної міжнародними організаціями, тим більше що штаб-квартира найвпливовішої з них, ООН, знаходиться в Нью-Йорку; важлива роль англомовних країн в геополітиці. Але найголовнішою причиною наділення англійської мови статусом *lingua franca* є її стрімке поширення через інтернет [4].

Однак, очевидно було б неправильно говорити тільки про перелік всіх цих факторів як єдиних причин перетворення англійської мови на контактну мову. Ймовірно, однією з головних причин можна назвати «мовну економію». Проведення міжнародних конференцій з багатостороннім перекладом стає занадто дорогим і невиправданим засобом, в порівнянні з альтернативою використання однієї мови. За статистикою половина всього бюджету міжнародних організацій йде на витрати перекладу, але питання статусу мов у міжнародних організаціях завжди дуже делікатне – жодна країна не хоче, щоб статус її мови був знижений, тому використовується термін «робоча мова», якою майже скрізь сьогодні служить досліджувана нами мова [4].

Необхідність в глобальній мові найбільш гостро відчувається, перш за все, в академічних і бізнес спільнотах. Враховуючи те, що мова як

найважливіший засіб комунікації в науці фіксує сертифіковане нове знання, лінгвістична доступність наукових результатів для професійної спільноти та популяризація досягнень науки, все частіше стають об'єктом пильної уваги [3]. Оскільки найбільш престижними вважаються англійські наукові журнали, багато українських вчених прагнуть опублікувати свої статті саме в них. Бажання наших вчених мати англійський варіант своєї роботи зрозуміло, без цього не можна розраховувати на міжнародне визнання і винагороди – гранти, премії, звання. Важливо зазначити, що подібна ситуація не унікальна. Вчені багатьох неанглійських, в тому числі розвинених країн змінили мову наукових публікацій з рідної на англійську. Наприклад, в післявоєнний період кожна друга робота в світі в галузі природничих наук публікувалася німецькою мовою, і лише менше 15% – англійською. До 1990 року це співвідношення вагомо змінилося: до цього часу тільки 10,7% нових робіт у цій галузі були німецькомовними, а 57,6% виходили англійською мовою. Сьогодні остання цифра зросла до 80% [2]. Це не дивно, оскільки науковці обчислюють цитованість свого імені лише за англійськими міжнародними журналами. Саме тому кількість робіт національною мовою вже нікого не цікавить. Тим більше що наявність публікацій в спеціальних англійських журналах полегшує потрапляння в американський індекс наукового цитування (SCI).

У німецькій вищій школі німецькі професори і доценти усно і письмово спілкуються з німецькими студентами виключно англійською. У 2005 році кожна п'ята лекція в німецьких університетах читалася англійською мовою, а в 250 курсах додаткової освіти англійська мова є єдиною мовою спілкування. Те ж саме характерно для наукових конференцій. Навіть коли скликається симпозіум на тему «Майбутнє німецької мови», доповіді німецькою відхиляються [2].

Однак подібне практично нестримне поширення однієї мови не може не приховувати загрози, адже, як відомо, переваги і недоліки завжди нерозривно пов'язані один з одним. Лінгвісти б'ють на сполох, вважаючи, що це неминуче

приведе до поступового, а в деяких випадках і вельми швидкому, вимиранню національних мов. Очевидно, дані побоювання не позбавлені підстав. Вчені бояться аккультурації та лінгвоциду, вважаючи, що використання англійської мови в якості *lingua franca* є небезпечним.

Інтеграційні процеси, в економіці, науці і техніці, безумовно, не можуть не торкнутися і національних мов. Ідеології вільного ринку вимагають високого рівня уніфікації для поширення глобальних цінностей і торгових марок. Більш того, нерідко місцеві еліти, які здобувають освіту в західних університетах англійською мовою, настільки вбирають західні цінності, що готові захищати глобальні економічні інтереси на шкоду власному населенню.

Створення єдиного економічного простору, світовий поділ праці, стирання політичних кордонів веде до звуження зони застосування багатьох національних мов та їх витіснення з процесу міжнаціонального спілкування, тобто політична та економічна експансія неминуче тягне за собою культурну і мовну експансію. Причому природно мова науки, економіки і політики набуває в суспільстві більш високого статусу, а власна національна мова використовується лише для побутового вживання і поступово вмирає [1].

Інші фахівці не бачать раціонального зерна в боротьбі проти зміцнення англійської мови, вважаючи, що слід спокійно осмислити перспективи розвитку мовного середовища, мінімізувати її витрати і максимізувати відповідні плюси. При цьому наголошується, що англійська просто виконує функцію засобу міжнародної комунікації в глобальному світі. Люди використовують дану *lingua franca* для здійснення бізнес контактів, а потім природно повертаються до своїх національних мов. Той факт, що дві третини дітей сьогодні живе в умовах двомовності і навіть багатомовності досить вагоме підтвердження того, що мова міжнародної комунікації не призводить до відмови від національних мов і культур [1].

Тим не менш, в цих умовах виникають побоювання, що носії англійської мови, а разом з ними і країни, де вони живуть, опиняться в більш сприятливому

становищі, ніж ті, для кого англійська не є рідною і не тільки в лінгвокультурному аспекті, але і в фінансовому. Про це не прийнято говорити, але слід враховувати, що сьогодні викладання та популяризація англійської мови є багатомільярдним бізнесом, що робить вельми значущий внесок у скарбничку національних бюджетів Великобританії і США.

Ризик того, що люди, для яких єдина мова міжнародного спілкування є рідною, автоматично будуть в більш сприятливій позиції, ніж ті, хто опанував її в якості іноземної мови, дійсно великий. Однак, примітним є той факт, що на території Великобританії все більш популярними стають компанії, які спеціалізуються на навчанні носіїв мови лінгвістичним особливостям комунікації з іноземними партнерами з метою підвищення ефективності бізнес контакту.

Слід взяти до уваги і те, що англійська зараз так розгалужена, що її вже не можна віднести до якої-небудь держави або групи держав. Після того, як англійська стала дійсно глобальною мовою, питання її належності до тієї чи іншої держави викликає вже великі сумніви. Тепер вже ніхто не володіє англійською мовою, точніше будь-хто, хто вивчив її, володіє нею [4]. *Lingua franca* відмінна від власне англійської мови, так як вона більш не є вотчиною британської або американської англійської, а розвивається сама по собі. Сьогодні все більш широкого розповсюдження набувають терміни «офшорна», «контактна» або «глобальна англійська» для позначення міжнародної мови, яка використовується для усного та письмового спілкування тими, для кого вона є іноземною.

У недавньому дослідженні, що проводилося серед осіб, що використовували англійську в якості іноземної для міжнародного спілкування в міжнародних організаціях, 97,5% відзначили велику перевагу використання однієї мови для спілкування з представниками різних країн. При цьому 60% зізналися, що їм простіше розуміти тих, для кого англійська не є рідною [4], і це не дивно. Адже в більшості випадків вони вивчали англійську мову за такими

автентичними курсами, як Headway, Inside Out, Market Leader тощо, орієнтованими на академічний стиль [5].

Тим часом, розмовна мова і академічний варіант в англійській мові вельми різні лексично, що не дивно і схоже з ситуацією в інших мовах. Важливим є те, що в англійській мові вони будуються на різних джерелах запозичення.

Неформальна розмовно-побутова мова в основі своїй належить до стародавньої мови Germanic, тоді як головними джерелами запозичення для академічної мови послужили пізніші зразки з французької та латинської мов. Більше того, аналіз масивів лексики свідчить про досить значну частку слів, які прийшли до англійської із попередніх контактних мов. Інший значний сегмент лексики формується за рахунок нових одиниць для позначення нових явищ. Саме цей сегмент дуже рухливий: швидкому впровадженню нерідко супроводжує настільки ж раптове зникнення.

Крім того, неформальна усна мова має високу концентрацію дієслів, при цьому її інформаційна насиченість низька. Академічний стиль навпаки прагне до максимального скорочення кількості дієслів. Типовою рисою академічного в англійській мові слід вважати активну номіналізацію, яка допомагає вирішити проблему інформаційної щільності. Крім того, іменники можуть використовуватися в поєднанні з прикметниками, що дозволяє описувати процеси.

Причому номіналізація передбачає використання багатоскладових іменників, головним чином романського походження, на відміну від використовуваних в неофіційній мові дієслів з давньо-німецької мови. Яким би парадоксальним це не здавалося, але міжнародна аудиторія значно швидше вас зрозуміє, якщо ви будете її інформувати (present information), а не розповідати їй (tell) [6].

Іншою зоною небезпеки може стати використання такого відмітного англійського явища, як фразові дієслова, вільне «жонглювання» якими є ознакою впевненого володіння даною мовою. Ці поєднання складаються з

односкладових дієслів (put, get, take, set тощо) і прийменника або прислівника в постпозиції. Саме вони представляють величезну складність для тих, кому англійська потрібна для міжнародного спілкування. На думку дослідників, проблеми з цими поєднаннями виникають через часту плутанину, так як використання фразових дієслів в різних контекстах може докорінно змінювати значення фрази в цілому [6].

Отже, при використанні англійської мови в якості *lingua franca* розумніше відмовитися від розмовного і природного для автентичної аудиторії *put off* в користь офіційного і академічного *postpone* або *delay* (який став настільки популярним через використання на табло аеропортів). Також, доведеться відмовитися і від ідіоматичних оборотів, так як вони можуть не тільки залишитися незрозумілими, але і стати причиною незручності через відмінності тлумачення.

І нарешті, вельми поширена рекомендація – вибирати найбільш просту лексику для комунікації. Проте, це не слід розуміти як максимально спрощений варіант мови. Як вже говорилося, мова йде про використання тієї мови, яка найбільш прийнятна для конкретної ситуації спілкування і не викликає негативного враження або відторгнення.

Висновки. При спілкуванні *lingua franca* ми маємо справу з тими, хто взяв на себе завдання вивчити іноземну мову, що вже саме по собі є прагненням до підвищення освітнього рівня. В наше інформаційне століття саме освіта і знання, трансльовані через мову, викликають довіру слухачів.

Підводячи підсумки вищесказаного, слід зазначити, що хоча всяке зауваження щодо поширення *lingua franca* зустрічається з однаковим невдоволенням вивчающих і носіїв як англійської, так і інших мов, це не тенденція, а загально визнана реалія, з якою доводиться рахуватися, навіть якщо це не зовсім відповідає нашим колишнім поглядам. Більш того, з цим потрібно не просто рахуватися, з цим потрібно навчитися співіснувати.

Однак нова ситуація в міжнародній комунікації ставить і нові питання, такі як визначення нової культурної складової для контактної мови. Завжди

вважалося, що осягнення культури та історії країни мови, що вивчається, допомагає виявити подібності та відмінності етнічних стереотипів у масовій мовній свідомості етносів, що веде до кращого взаєморозуміння і сприяє скороченню числа невдач у міжкультурній комунікації. Однак знаннями якої культури необхідно оперувати комуніканту, спілкуючись англійською з італійцями і японцями, шведами та арабами?

Глобальна або контактна англійська значно відрізняється від британського варіанту і не є офіційною мовою жодної європейської країни. Однак, відомо, що будь-яка мова нерозривно пов'язана з культурою. **Перспективи подальших розвідок** полягають о пошуку відповідей на такі запитання: Чи можемо ми сказати те ж саме про глобальну англійську мову? До якої культури вона прив'язана? Всесвітньої? Якщо так, то чия культура стала всесвітньою разом з мовою? Можна з упевненістю сказати, що лише відмова від традиційних концепцій в цій області забезпечить більш спокійне прийняття нової реальності іншими (неангломовними) лінгвокультурними спільнотами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пожидаєва Н.П. Лексичні та граматичні особливості англійської як міжнародної допоміжної мови: дис. ... канд. філол. наук. Херсон., 2011. 222 с.
2. Радкевич М.А. Пополнение словарного запаса немецкого языка английскими заимствованиями. Материалы IV Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых, 2013. С. 202-204.
3. Хоменко О.В. Роль англійської мови в умовах глобаізації. Вища школа, №61, Слов'янськ, 2013.
4. Crystal D. English as a Global Language. 2nd edition. – Cambridge: CUP, 2003.
5. McKay, S. Teaching English as an international language. Oxford, England: Oxford University Press, 2002.
6. Seidlhofer, B. Research perspectives on teaching English as a lingua franca. Annual Review of Applied Linguistics, 2004.

**РОМАН ФАИНЫ ГРИМБЕРГ «ПРИМУЛА»
КАК ИМАГОЛОГИЧЕСКИ ЗНАЧИМЫЙ ТЕКСТ**

Марченко Т. М.

доктор филологических наук, профессор,
профессор кафедры мировой литературы,
Горловский институт иностранных языков
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»
<https://orcid.org/0000-0001-6062-0517>
t.marchenko@forlan.org.ua

АНОТАЦІЯ

Марченко Т. М. Роман Фаіни Гримберг «Примула» як імагологічно значущий текст.

У статті вперше проаналізовано імагологічний зміст роману Ф. Гримберг «Примула» як принципово значущий в його художньому світі, перш за все – в жанровій моделі. Авторка твору звернулась до зображення біографії королеви Вікторії, однієї із найвидатніших постатей світової історії XIX століття, відтворивши її образ у нетрадиційному для російськомовної читацької аудиторії, вільному від стереотипів, однозначно позитивному ракурсі. Такому переосмисленню сприяв масштабний образ її країни, який, як і образ головної героїні, має статус центрального у творі. Образ країни конструюється як тріада «космо-психо-логос» в парадигмі «свій» - «чужий», де опозиційна роль «чужого» належить Росії. Роман не можна повною мірою назвати ні історичним, ані біографічним, це свого роду текст-гібрид, він синтезує окремі риси обох жанрів, його форма і зміст значно ширші, вони мають чітко виражену документально-нарисову імагологічну основу.

Ключові слова: імагологія, імаготип, образ, етнічний стереотип, історичний роман, художня біографія.

SUMMARY

Marchenko T. M. Faina Grimberg's novel "Primula" as an Imagologically Significant Text.

The article analyzes for the first time the imagological content of F. Grimberg's novel "Primula" as fundamentally significant in his artistic world, primarily in the genre model. The author of the book turned to the image of the biography of Queen Victoria, one of the most prominent figures in world history of the 19th century. Her image has been recreated in a non-traditional for the Russian-speaking readership, free from stereotypes, in an unambiguously positive perspective. Such a rethinking was facilitated by the large-scale image of her country, which, like the image of the main character, has the status of the central one in the novel. The image of the country is countered as a triad of "cosmo-psycho-logos" in the paradigm "friend" – "alien", where the role of "alien" belongs to Russia. Author's assessments of "our own", "Russian" are often negative or contain a touch of irony and always lose in comparison with "foreign", "English". The documented arguments of the writer have a clearly expressed goal – to destroy ethnic stereotypes that have existed in the mass consciousness for decades.

The novel cannot be fully called either historical or biographical, it is a kind of hybrid text, it synthesizes the separate features of two genres. Its form and content are much broader, they have a clearly expressed documentary and essay basis. The stages of the fictional biography of the great queen are recreated in seven of the fourteen chapters of the novel. In the remaining seven chapters, the main character as a full-fledged character is absent at all, her image becomes an image-shadow, invisibly present in artistic reality. This is an image-emblem, image-sign, endowed with unambiguous semantics – the great queen of a great nation. It does not require biographical detailing, it targets readers with a specific perception of the historical era and extensive information about Great Britain and the British.

Key words: imagology, imago, image, ethnic stereotype, historical novel, fictional biography.

Постановка проблемы. Книги Фаины Гримберг, современной поэтессы и прозаика, переводчика и историка-балканиста представляют огромный интерес для исследователей, специализирующихся в области

литературоведческой имагологии, научной дисциплины, изучающей образы «чужих» – стран, культур, народов в дихотомии «Свой» – «Чужой» и механизмы их функционирования в художественных текстах. Имагологам стоит обратить внимание, во-первых, на чрезвычайно широкий спектр историко-культурных приоритетов автора – в сфере её творческого осмысления античность и средневековье, петровская эпоха и викторианство, династическая история Рюриковичей, Османов, Романовых и Ганноверов, судьбы народов и великих империй. Во-вторых, новаторская работа в достаточно традиционных для современного литературного процесса жанрах исторического романа и художественной биографии позволяет писательнице максимально насытить свои произведения материалом, который служит для читателей источником ментальных представлений о народах и странах – объектах её художественного изображения, способствует преодолению укоренившихся в широком общественном сознании этнических стереотипов. Особенно интересен в этом плане роман «Примула» (2005), посвященный жизни и царствованию английской королевы Виктории, вышедший в издательстве «Астрель» в серии «Великие женщины в романах».

Цель настоящей статьи – проанализировать имагологическое содержание романа Ф. Гримберг «Примула» как принципиально значимое в его художественном мире, прежде всего – в жанровой модели. Подобного рода анализ произведения, обделённого вниманием литературоведов, предлагается впервые.

Изложение основного материала исследования. Обратившись к одной из самых значительных фигур мировой истории XIX века, Ф. Гримберг верна своему основному творческому правилу, по мнению литературоведа и критика Д. Давыдова, она всегда «демонстрирует тотальную приязнь, симпатию (в первоначальном смысле слова) к своему персонажу» [3, с. 14]. Русскоязычная читательская аудитория, а именно ей адресован роман, видит королеву Викторю в довольно нетрадиционном, свободном от стереотипных представлений, однозначно позитивном ракурсе. «Монархиня мудрая,

умеренная, известная своей безупречной жизнью; добрая мать; примерная жена; образованная женщина; просвещённая покровительница искусств; искренний друг своего народа, одинаково близко к сердцу принимающая его победы и поражения» [2, с. 54]. Умеренность и образованность, многочисленные добродетели – эти авторские характеристики сами по себе явно недостаточны для преодоления устоявшихся представлений о викторианстве как воплощении «лицемерия и ханжества» (именно так трактует этот феномен современный «Словарь иностранных слов русского языка» (2009)). Тем более они недостаточны для формирования репутации великой королевы, в течение шестидесяти трёх лет стоявшей во главе «великой коммерческой нации», превратившей свою страну в «мастерскую мира» [2, с. 239], в империю, над которой никогда не заходит солнце. Именно масштабный образ её страны призван сыграть ключевую роль в художественном процессе переосмысления репутации исторической героини.

Эта авторская сверхзадача решается благодаря приёму, характерному для творчества Ф. Гримберг – она «...выстраивает многомерную картину, которую обыкновенно удаётся вычитать по кусочкам из разного рода безыскусных человеческих документов: дневников, писем, наивных жизнеописаний, неписательских мемуаров» [3, с. 14]. «Многомерная картина», именно так в композиционном плане выглядит роман, касается не столько обстоятельств личной жизни великой королевы, сколько успехов страны, которой она правила. Не случайно в третьей главе «Вступление к роману» писательница, обращаясь к читателям, подчёркивает «зависимость персонажей от других аспектов романа», пишет о своей задаче «рассказать о королеве Виктории больше, чем о ней известно из фактов» [2, с. 85-86].

Эта авторская интенция приводит к тому, что сюжетная линия, как правило отчётливо выраженная в историческом и биографическом романах, в анализируемом нами художественном тексте ослаблена в пользу обширных очерково-информативных фрагментов, воссоздающих имаготип – образ страны, процветающей Британской империи. Без него невозможна реализация

концепции исторического образа Виктории, Примулы, в эйдологической системе произведения, ибо «она – альфа и омега, начало и ...нет, не конец, а всё новые и новые начала!» [2, с. 84], – пишет Ф. Гримберг.

В соответствии с канонами жанра художественной биографии жизнь главной героини изображается с момента её рождения и до смерти. Однако рождение главной героини происходит только в четвёртой главе, которая называется «Одиночество невесты», поскольку вместила в себя сведения о целых двадцати годах жизни Виктории – сведения о детстве и воспитании, первые увлечения юности, важнейшие события – воцарение и коронацию, бракосочетание юной королевы. Следующие двадцать лет её жизни вновь «уместились» в рамках одной главы, пятой («Время рождений»). Это годы личного счастья, семейный быт, рождение девятерых детей, смерть горячо любимого супруга принца Альберта Кобургского. Очередной период в биографии королевы изображён в седьмой и восьмой главах. Годы траура и новая любовь вдовствующей Виктории к Джону Брауну, камердинеру покойного принца-консорта, вызвавшая глубокое осуждение двора и аристократических салонов Лондона. Неотъемлемым эпизодом жизни королевы стали династические браки её детей и внуков, устроенные ею в полном соответствии с политической целесообразностью и интересами Британской империи (десятая глава «Начинаются браки»). Последние главы романа – «Её старость», «Её смерть и конец девятнадцатого века» – представляют уход королевы как грандиозный конец великой эпохи. Это «золотой век Британии», и преддверие нового периода мировой истории – XX века, который многих «растерзает, искалечит, перемелет в песок» [2, с. 523]. В начале её царствования «ещё ходили почтовые кареты, а устрицами лакомились, доставая их прямо из бочонков; и Диккенс только начинал писать. И вот она уходила и оставляла всем остающимся державу, пароходы, железные дороги, телеграф, велосипеды, электричество, телефоны, автомобили... Она уходит, уходит Королева, уходит девятнадцатый век! Она оставляет людям прекрасные викторианские ценности – честность, сдержанность, деловитость; строгую викторианскую

нравственность. Им это ещё пригодится, им это будет помогать выжить в огненных ужасах века двадцатого!» [2, с. 523-524].

Выделенные нами вехи художественной биографии великой королевы, сюжетная часть романа, воссозданы в семи из четырнадцати глав. В остальных семи главах главной героини как полноценного персонажа нет вообще, её образ становится образом-тенью, незримо присутствующим в художественной реальности. Это образ-эмблема, образ-знак, наделённый однозначно закреплённой за ним семантикой – великая королева великой нации. Он не требует биографической детализации, он нацеливает читателей на определённое восприятие эпохи, выражая авторские представления и «ностальгию по Великому Времени» [5]. По сути – это очерки, скрепляющие в представлении читателей ту «многомерную картину» ментальных представлений об Англии и англичанах, о которой мы писали выше.

В первой очерковой главе Ф. Гримберг, посредством ретроспективного исторического экскурса, воссоздаёт целое созвездие королей, в котором Виктории предстояло занять место наиболее яркой звезды. Королева британского племени иценов, бесстрашная воительница Боудикка, несчастная Джоанна Грей, казнённая в 1554 году, Мария Кровавая Тюдор, стремившаяся вернуть Англию в лоно католичества, Елизавета Тюдор, сделавшая свою страну великой и богатой – её имя дало название целой эпохе английской истории – елизаветинской, Анна Стюарт, слабая, безвольная и легко управляемая. «Все Её (т.е. Виктории – Т. М.) предшественницы были добродетельны. Добродетель Её предшественниц предшествовала Её торжествующей добродетели», – констатирует автор романа [2, с. 9].

Во второй очерковой главе «Георгианское каре» вновь использован приём ретроспективного исторического экскурса. В ней воссоздана история династии Ганноверов, последней и, вновь наиболее яркой, представительницей которой была королева Виктория. Исторические портреты её предшественников и зарисовки их правления, нравы «старой» аристократической Англии лишь отчётливее подчеркивают масштаб перемен,

охвативших страну в эпоху буржуазного прогресса, в годы викторианства, описанных в следующих главах-очерках.

«Её страна, её столица, её подданные», «Её литература, её искусство, её наука», «Её турки, её русские», «Её Индия, её Бирма, её афганцы и проч.» – местоимение «её», лейтмотивом проходящее в тексте и связывающие в единую «многомерную картину» разные сферы и реалии жизни Британской империи, подчёркивают неразрывную связь между королевой и её страной и народом. Из обширного романного материала о Британии времён Виктории можно выделить и другие аналогичные темы – «её пресса», «её парламент», «её премьер-министры» (читателям дана возможность познакомиться с политическими портретами двух великих политиков эпохи королевы Виктории – Уильяма Гладстона и Бэнджамина Дизраэли).

Британская национальная картина мира воссоздаётся в романе в соответствии с известной триадой «космо – психо – логос», в своё время предложенной Г. Гачевым, и означающей единство национальной природы, психики и мышления [1, с. 11]. Так, география художественного текста включает пейзажные зарисовки Хэмпшира и Дорсетшира (зелёные долины с живыми изгородями, которые никогда не бывают сожжёнными солнцем, а источники никогда не пересыхают, пологие холмы и меловые утёсы, крытые красной черепицей дома фермеров и мельницы), городской пейзаж Лондона (рабочие кварталы Уайтчепелла и аристократический Вестминстер, рынок Ковентгарден и уголовная тюрьма Ньюгет), загородные резиденции королевы Бэлморал и Осборн. Гигантские масштабы Британской империи подчёркивают «колониальные координаты» – сказочно богатые Агра и Калькутта, изобилующий алмазами Трансвааль, таящие опасности горы Средней Азии, преграждающие европейцам путь в Индию. История колониальных завоеваний и войн, жестоких, кровавых, но победоносных в царствование Виктории (англо-бурские войны в Южной Африке, восстание сипаев в Индии), кратко, но информативно изложена в романе. И всё же, в своём увлечении героиней и свершениями её нации, Ф. Гримберг предлагает своим читателям неожиданную

и нетрадиционную для русской ментальности концепцию цивилизованных завоевателей и делает это довольно убедительно. «Под главенствующей рукой Британии, рукой, порою жестокой, жёсткой, суровой, Индия вырастит своих промышленников, собственных политиков <...> из этих суровых колониальных объятий Великобритании индусы выйдут готовыми к созданию почти единой индийской нации <...> Именно пройдя викторианскую колониальную школу Индия преобразится из конгломерата старых княжеств в молодое государство» [2, с. 379].

Вторая составляющая в триаде «космо-психо-логос» предполагает воссоздание особенностей национального характера, тех отличительных черт, которые выделяют британцев среди других народов и выражают специфику их ментальности. Огромный историко-культурный материал, включённый в текст романа, позволяет Ф. Гримберг выделить трезвый ум, осторожность, деловитость, добропорядочность как отличительные черты англичан, ставшие таковыми благодаря Виктории. Ссылаясь на современника королевы, писателя Эдуарда Моргана, она пишет: «Эти качества характеризуют среднюю буржуазию любой страны, но в Англии они сделались национальными чертами» [2, с. 82]. И, наконец, в годы викторианства «...страна научилась быть нравственной» [2, с. 212]. Ключевая роль в этом процессе, изменившем сам «дух нации», по мнению писательницы, тоже принадлежит Виктории: «Нация любила свою королеву, которая была просто женщиной, женой, матерью <...> Народ полагал семейную жизнь королевы идеалом, примером для подражания. Мало-помалу в высшем обществе выходило из моды быть светской львицей, блестящей наездницей, амазонкой. В моду входило: быть матерью, желательно даже и многодетной, а также и добродетельной супругой» [2, с. 199].

«Дух нации», её ментальность («психо» – в используемой нами триаде) наиболее полно выражает «логос», великая национальная литература, приобретая этот статус тоже в эпоху королевы Виктории. Подчёркивая эту взаимосвязь, автор романа постоянно обращается к текстам литераторов-викторианцев:

«Мы – это мы. Пусть время и судьба
Нас подточили, но закал всё тот же,
И тот же в сердце мужественный пыл –

Держать, искать, найти и не сдаваться» [2, с. 288].

Эти строки поэта-викторианца Альфреда Тениссона, далеко не единственные литературные источники имагологического содержания романа. «Викторианский бард» Редьярд Киплинг, великий мистификатор Льюис Кэррол и не менее великий антивикторианец Оскар Уайльд, классик мирового детектива Артур Конан Дойл и поэты-прерафаэлиты – все они – «Её литература», без которой не постичь викторианства. Именно поэтому их тексты в виде пространных цитат или аллюзий встречаем на страницах очерковых глав, воссоздающих образы «Её страны» и «Её нации».

Литературные тексты английских классиков далеко не единственные источники историко-культурной информации, формирующие интертекстуальный и, одновременно, имагологический пласт в художественном мире романа «Примула». Как отмечает А. Эткинд, «биография есть текст особого рода» [6]. Королева Виктория, исторический персонаж, такого рода художественный образ состоит не только «из букв и вымысла», как образы других литературных героев. Персонажи исторических биографий были «сделаны из плоти и крови»: «если герои текстов не являются плодом чистой фантазии, а опираются на некую реальность – эта реальность чаще всего известна автору из других текстов» [6]. Ф. Гримберг в своём образотворчестве в качестве «иной», исторической, реальности рассматривает, прежде всего, эго-документы – дневники самой Виктории, которые она вела всю жизнь, её обширную переписку, к примеру, с дядей – бельгийским королём Леопольдом, старшей дочерью Викторией Адельгейдой (Пусси), женой императора Фридриха Прусского. Образ страны тоже создаётся с помощью и на основе других текстов, их круг, помимо упомянутых выше литературных источников эпохи викторианства, включает античных авторов (Геродот, Тацит, Цезарь), народные песни, публицистику Дж. Арбетнота и детские стихи богослова и

поэта XVIII века Исаака Уотса, многочисленные газетные публикации, оценивавшие текущие события, политику королевы и её правительств. Исследователь здесь «имеет дело с экстратекстуальностью как предельным и, возможно, трансгрессивным феноменом интертекстуальности» [6], иные тексты наполняют художественный мир романа иными реальностями, расширяя ментальные представления читателей об историческом времени, в котором развивалась нация и страна.

Имагологическая значимость романа реализуется не только за счёт привлечения историко-культурных материалов, широкого круга источников, формирующих читательскую картину мира. Ф. Гримберг оценивает английский материал, собранный и художественно воссозданный в романе, в парадигме «свой» – «чужой». Именно поэтому так часты фрагменты, посвящённые истории русско-английских политических отношений, династическим связям, а иногда и «чистой» русской истории XIX века, рубежа XIX-XX веков. Авторские оценки «своего», т.е. русского, нередко негативны или содержат лёгкую долю иронии и всегда проигрывают в сравнении с «чужим», английским. Приведём несколько пространный, но, на наш взгляд, особенно показательный пример. В викторианской Англии «...русские либо дикари, либо революционеры. <...> Но в России Англию уже любят. Любят и ... гордо презирают! Любят за умение организовать бытовой комфорт, за удобные умывальники, за новые пружинные матрасы, за английских бонн – нянь-воспитательниц, самых добросовестных, честных и аккуратных. Ужасно любят английских жокеев. <...> Русским аристократам представляется благоустроенная страна, населённая уравновешенными людьми, умеющими превосходно устраивать свою внутреннюю жизнь. Такою русские видят Англию <...> Но большая часть населения огромной России не умеют ни читать, ни писать. И ни о какой Англии представления не имеют! <...> Англичан в России чествуют притворщиками, сухарями, грубыми материалистами! И за это презирают.... В салонах Петербурга и Москвы придумали себе англичан, которых удобно похвалить со снисхождением за замечательное изобретение ватерклозета и перед которыми так приятно

гордиться собственной выдающейся духовностью!» [6, с. 291]. А выводы главной героини о дурном государственном устройстве, прогнившем состоянии Российской империи и грядущей катастрофе, зафиксированные в её письмах и неоднократно приведенные в романе, служат примером необычайной политической мудрости и прозорливости королевы Виктории, подчёркивают преимущества английского конституционно-монархического правления.

Освещая особенности русско-английского политического противостояния на Балканах, Ф. Гримберг предлагает читателям по-иному взглянуть и на другие народы, чьи судьбы исторически пребывают в сфере английских и русских интересов. В очерковой по жанровой природе главе «Её турки, её русские» писательница детально показывает механизмы конструирования и тиражирования русской литературой, публицистикой, средствами массовой информации плакатного образа турка-зверя, «подлой нации» и её жертв – несчастных тружеников-болгар, страдающих под игмом нечестивых мусульман. Документально подтверждённые доводы автора имеют явно выраженную цель – разрушить этнические стереотипы, десятилетиями существовавшие в массовом сознании русских, других славянских народов. Уже знакомая оппозиция «свой» – «чужой», в данном случае – «болгарин» – «турок», вновь повторяет те же негативные и позитивные коннотации, что и «русский» – «англичанин», и неожиданно для читателей переосмысливается. Русский медик Сергей Петрович Боткин, чьи «Письма из Болгарии» цитирует автор романа, пишет о болгарях («своих»): «Восторг, с которым якобы встречают болгары русских (т.е. освободителей – Т. М.), существует больше на бумаге корреспондентов <...> Нет, народ несимпатичный! <...> Ничего в мире не видел менее приветливого в манере себя держать, как держат себя эти люди: никогда улыбки, всегда смотрят волком» [2, с. 349, с. 351]. И здесь же характеристики «чужих»: «...Насколько болгары имеют вид тупой, заспанный, настолько турки (т.е. «звери» – Т. М.) имеют вид интеллигентный, бодрый, гордый; лица их чрезвычайно живописны...» [2, с. 348]. Как видим, критические автохарактеристики «своих» и безусловно позитивные

гетерохарактеристики «чужих» у Ф. Гримберг не случайны и имеют характер устойчивой тенденции, которая чётко вписана в общую концепцию романа.

Выводы исследования. Проведенный нами анализ позволяет сделать следующие выводы. Роман Ф. Гримберг «Примула» нельзя в полной мере назвать ни историческим, ни биографическим, это своего рода текст-гибрид, он, безусловно, содержит, синтезирует отдельные черты и того, и другого жанров, но его форма и содержание значительно шире, они имеют чётко выраженную документально-очерковую имагологическую основу. Перед нами – один из многих иноэтнокультурных текстов, который творит автор, повествующий на русском языке о нерусской реальности, выступая комментатором, посредником между двумя ментальностями – «своей» и «чужой». Э. Ф. Шафранская называет таких писателей референтами иноэтнокультуры, создающими «месседж» о другой стране и другом народе и сообщающими о них читателям, говорящим и читающим по-русски [4]. В этом – огромное историко-культурное и мировоззренческое значение этого романа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гачев Г. Национальные образы мира: космо-психо-логос. Москва: Культура, 1995. 450 с.
2. Гримберг Ф. Примула. Москва: Астрель, 2005. 541 с.
3. Давыдов Д. Альтернативная вселенная Фаины Гримберг. *Фаина Гринберг. Статьи и материалы*. Москва: Книжное обозрение, 2014. С. 11-17.
4. Шафранская Э. Ф. Мифопоэтика иноэтнокультурного текста в русской прозе XX-XXI вв.: автореф. дис. ...доктора филол. наук: 10.01.01. – Волгоград, 2008. 42 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/mifopoetika-inoetnokulturnogo-teksta-v-russkoi-proze-xx-xxi-vv>
5. Элиаде М. Миф о Вечном Возвращении. URL: http://fidel-kastro.ru/religia/eliade/Eliade_Mif.htm
6. Эткинд А. Новый историзм, русская версия. Журнал НЛО. 2001. № 1. URL: <https://magazines.gorky.media/nlo/2001/1/novyj-istorizm-russkaya-versiya.html>

ПЛАТОНІЗМ ТВОРЧЕСТВА АБАЯ КУНАНБАЄВА

Пронькіна О. Ф.

професор, Университет политики и права провинции Ганьсу
аспирантка, Ланьчжоуский университет (Китай)
<https://orcid.org/0000-0003-1253-7385>
625374350@qq.com

АНОТАЦІЯ

Пронькіна О. Ф. Платонізм творчості Абая Кунанбаєва.

У статті доведено, що твори А. Кунанбаєва свідчать про вплив платонізму на його творчість. У статті показано, що А. Кунанбаєв, як філософ своєї епохи, має такий самий афористичний стиль, як і його сучасники, такі як Ф. Ніцше та В. Соловйов. Через демонстрацію впливу платонізму були проведені паралелі між філософією А. Кунанбаєва та російською релігійною філософією. Автор статті стверджує, що творчість А. Кунанбаєва характеризується філософською спрямованістю, вона зосередила у собі витoki багатьох напрямів, у тому числі платонізму. Автор статті доводить, що Платон вплинув на різних ісламських мислителів. Вплив античного мислителя на філософію А. Кунанбаєва був і прямим, і непрямим. Платонівське розуміння А. Кунанбаєвим Бога, свободи волі людини, душі прийшло до казахського автора через роботи різних мусульманських і християнських мислителів, на яких філософія Платона справила величезний вплив. Перспективи дослідження автор статті вбачає у вивченні художніх особливостей творів А. Кунанбаєва.

Ключові слова: афористичність, поезії, платонізм, А. Кунанбаєв, Платон, філософія.

SUMMARY

Pronkina O. F. Platonism of Abay Kunanbayev's Writing.

The article proves that the works of A. Kunanbaev testify to the influence of Platonism on his work. The article shows that A. Kunanbaev, as a philosopher of his era, has the same aphoristic style as his contemporaries, such as F. Nietzsche and

V. Solovyov. Through the demonstration of the influence of Platonism, parallels were drawn between the philosophy of A. Kunanbaev and Russian religious philosophy. The author of the article claims that the work of A. Kunanbaev is characterized by a philosophical orientation, it concentrated in itself the origins of many directions, including Platonism. The author of the article proves that Plato also influenced various Islamic thinkers. The influence of the ancient thinker on the philosophy of A. Kunanbaev was both direct and indirect. A. Kunanbaev in his poems emphasizes that a person has free will. The Kazakh poet says that God gave man the strength, science and intelligence that are needed for life and development. This reflects the influence of Plato. In the article, the author proves that the political position of A. Kunanbayev is similar to the political philosophy of Plato. In the works of the Kazakh poet, Plato's idea of the necessary unity and harmony in the state is presented. A. Kunanbayev's Platonic understanding of God, the freedom of will of man, the soul came to the Kazakh author through the works of various Muslim and Christian thinkers, on whom the philosophy of Plato had a tremendous influence. The aphoristic nature of A. Kunanbayev's works allows us to understand his system of philosophical views. The author of the article sees research prospects in the study of the artistic features of A. Kunanbaev's works.

Key words: aphoristic, poetry, platonism, A. Kunanbaev, Plato, philosophy.

Постановка проблемы. Абай Кунанбаев (1845–1904) – выдающийся казахский поэт, писатель и философ, который произвёл самую настоящую революцию в казахской культуре. Для своей национальной литературы его вклад можно сравнить с тем, который Т. Шевченко сделал для украинской литературы, А. Пушкин – для русской. А. Кунанбаева называют создателем казахского литературного языка. Его произведения до сих пор популярны в Казахстане и за его пределами.

Творчество А. Кунанбаева характеризуется философской направленностью, оно сосредоточило в себе истоки многих направлений, в том числе платонизма, однако этот аспект творчества поэта практически не изучен.

Анализ последних исследований и публикаций. Наследие А. Кунанбаева в разные годы привлекало внимание разных исследователей. Однако о его философских взглядах работ практически нет. Существуют исследования Т. Тажибаева [6] и Х. Суюншалиева [5], которые транслируют влияние советской идеологии, поэтому утратили свою актуальность.

Все это обуславливает **цель статьи** – изучить влияние платонизма на философскую систему А. Кунанбаева.

Изложение основного материала исследования. Полагаем, что сегодня настало время изучить философское основание творчества А. Кунанбаева, потому что в любом художественном произведении в той или иной мере раскрывается авторское мировоззрение и мировосприятие. Известно, что А. Кунанбаев создавал такие произведения, которые иначе как философскими назвать нельзя. Они были изданы в сборниках «Гаклии» («Назидания») [3]. Именно этот сборник в большей мере демонстрирует авторскую философию.

Мы полагаем, что объективность исследования требует учета того исторического контекста, в котором А. Кунанбаев создавал свои произведения. Наиболее точно значение контекста, на наш взгляд, отражают слова Гегеля о том, что, «философия – есть эпоха, схваченная в мысли» [2]. Это относится, в первую очередь, к самому Гегелю, который был системным философом, как и его предшественники – Кант, Фихте и Шеллинг. Но нечто похожее можно увидеть у А. Кунанбаева. Казахский автор, в первую очередь, был поэтом, а свою философию излагал в афоризмах.

Годы жизни А. Кунанбаева приходятся на вторую половину XIX – начало XX века, идейно-художественное содержание его произведений более чем соответствовал духу своего времени. В это время свои философские системы создавали Ф. Ницше и В. Соловьёв, которые так же, как А. Кунанбаев, были поэтами, транслировали свою философию, во многом основываясь на афоризмах.

Мы считаем, что А. Кунанбаев играет ту же роль в казахской философии, что и В. Соловьёв – в русской. До В. Соловьёва русская философия

практически не отличалась от патристики. Именно философская система В. Соловьева стала основанием для появления работ П. Флоренского, И. Ильина, Н. Бердяева, А. Булгакова и А. Лосева. Следует подчеркнуть, что аналогия с русской философией не случайна. В начале XX столетия Казахстан был частью Российской империи, поэтому естественно, что А. Кунанбаев знал работы В. Соловьева. Отметим, что исследователи творчества великого казахского поэта тоже проводят параллели с русским мыслителем. Например, в книге «Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева» Т. Тажибаев указывает, что на творчество А. Кунанбаева прямо или косвенно повлияли философские взгляды А. Герцена, В. Белинского, Н. Чернышевского и Н. Добролюбов [6]. Содержание книги, советские идеологические штампы работы исследователя свидетельствуют о том, что этот ряд философов обусловлен именно стремлением Т. Тажибаева вписать А. Кунанбаева в число авторов, которые способствовали появлению революционных настроений казахов. Авторы, названные Т. Тажибаевым, являются революционными демократами, и с их произведениями А. Кунанбаев был хорошо знаком. Но исследователь не называет труды В. Соловьева в числе тех, которые интересовали А. Кунанбаева, хотя он увлекался работами этого мыслителя. Такая необъективность связана с тем, что этот философ и его последователи относятся к русской религиозной философии, их взгляды не соответствовали той идеологии, которая была актуальна на момент издания этого труда Т. Тажибаева в 1957 году.

В книге Т. Тажибаева есть ещё две черты, которые явно навеяны советской идеологией. Во-первых, исследователь стремится втиснуть А. Кунанбаева в рамки некой философской классификации. В творчестве казахского классика выделяют черты то материализма, то идеализма, то деизма. Во-вторых, в книге говорится, что среди античных философов на А. Кунанбаева повлияли Сократ и Аристотель, при этом совершенно не упоминается Платон.

А. Уайтхед справедливо отметил, что «вся западная философия есть не что иное, как заметки на полях Платона» [7]. Однако для советской философии того времени тема Платона оказалась, отчасти, табуированной. Причины такого отношения к античному философу многочисленны. В Европе это связано и с тем, что Платона использовали в своей пропаганде фашисты. В вышедшей в 1945 году книге К. Поппера «Открытое общество и его враги» Платон обозначается как предвестник нацизма и большевизма. В СССР Платон представляется как философ, транслирующий интересы элиты, защищающий интересы аристократии, к нему применяли штамп «реакционный философ». Поэтому античный философ, который имел такую идеологическую рецепцию, в принципе не мог быть рассмотрен как предшественник философии А. Кунанбаева, которого советская власть презентовала как национального революционного автора. В дальнейшем такое отношение к Платону уйдёт в прошлое, однако в советский период, когда была написана книга Т. Тажибаева, общая политическая конъюнктура была такой.

Советская идеология повлияла также на известное произведение «Путь Абая» М. Ауэзова [1], к моменту публикации исследования Т. Тажибаева было опубликовано только три тома этого сочинения, четвёртый том вышел только в 1957 году. Все это проявляет исторический контекст, в котором были написаны исследования о А. Кунанбаеве и объясняет отсутствие среди авторов, проявляющих традиции казахского поэта, Платона.

Т. Тажибаев указывает, что на А. Кунанбаева повлиял Сократ [6], а не Платон, при том, что первый не оставил после себя никаких письменных источников, а всё что о нём известно представлено либо в диалогах Платона, либо в сочинениях Ксенофонта. Даже это указание на Сократа как источник философии А. Кунанбаева, свидетельствует о том, что казахский автор изучал Платона.

Объективность исследования требует, также, учета того, что в своё время Платон повлиял и на самых разных исламских мыслителей. Поэтому вероятнее

всего, влияние античного мыслителя на философию А. Кунанбаева было и прямым, и косвенным.

Приведем строки казахского автора, которые демонстрируют просветительский характер его произведений:

Не хвастай, коль не учён

Будь скромностью наделён

Зачем походить на тех

Кого зовут «Пустозвон»?

И сам и учись и учи.

Лишь знаньем жив человек.

Лишь знаньем движется век.

Лишь знанье – светоч сердец [3].

В этих строках помимо очевидной просветительской мысли очевидны идеи платонизма. Известно, что Платон, устами Сократа, в диалоге «Протагор» говорит, что всякая добродетель основана на знании. Также известно, что над входом в платоновскую Академию висела надпись «Не геометр да не войдёт!» [4]. Но более всего платонический смысл в этих стихах А. Кунанбаева можно усмотреть в последней строчке – «лишь знанье – светоч сердец». Такая формулировка отражает платоновскую идею о важности любви к своему делу, к себе и к другим людям, о стремлении к благу, которое присуще только человеку знающему и познающему [4].

На этом сходства между философией А. Кунанбаева и Платона не заканчиваются. Казахский поэт довольно скептически относился к религиозным порядкам своего времени:

Мулла, толкуя вкривь и вкось

Святую книгу, лжёт и врёт

Он слеп душой, а сам, небось

Добычу, как беркут, клюёт [3].

Исследователь творчества А. Кунанбаева Х. Суюншалиев в книге «Абай Кунанбаев (Био-библиографический очерк)» [5], анализируя эти строки, подчёркивает их антирелигиозную направленность. В тоже время, очевидно, что А. Кунанбаев, на самом деле, здесь не столько выступает против ислама или против духовенства, сколько совершает такой же шаг, который Платон в свое время сделал против софистов. А. Кунанбаев подчёркивает, что есть люди, которые вместо того, чтобы доносить истину людям напрямую, стремятся продать её, и, в конце концов, – лгут. То есть, здесь идет речь не о критике религии, а о порицании софистики, которая стала продажной. Это становится очевидным после следующих строк А. Кунанбаева о Боге: «Бог – творец добра и зла, но не он заставляет их совершать. Создатель болезни – Господь Бог, но не он заставляет болеть. Бог создал богатство и бедность, но не Бог сделал тебя бедным или богатым. Бог дал силу, достаточную, что бы ты трудился. Бог дал науку, чтобы учиться. Бог дал тебе разум, чтобы понять изучаемое» [3].

В уже названном исследовании «Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева» Т. Тажибаев делает вывод, что А. Кунанбаев показывает себя в рецепции Бога как деист [6]. Однако уже этих строк из произведения поэта достаточно, чтобы понять, что этот вывод не верен. А. Кунанбаев подчёркивает, что у человека есть свобода воли, что Бог не заставляет человека болеть, беднеть или богатеть. Казахский автор говорит, что Бог дал человеку силу, науку и разум – необходимые инструменты для жизни и развития.

Такое понимание Бога А. Кунанбаев напрямую взял из исламских источников. Но также оно было взято именно из учения Платона. Ведь согласно античному мыслителю, ничто не происходит просто так, у всего есть какая-то цель. Этот принцип также получил название «телеология». То же самое было и у Аристотеля, но Платон сформулировал этот принцип первым. В этих строках А. Кунанбаева очевидно транслируется убеждение в том, что Бог дал человеку способности для определённых целей. Это соответствует и

приведенным строкам из произведения А. Кунанбаева, где он назидательно подчёркивает важность знаний.

Подобная мысль о необходимости существования цели в жизни, свободы воли выражена и в этих строках казахского поэта:

Сам хозяин ты судьбы своей,
Труд – отрада, лень – жестокий бич,
Мало толку в пышности речей
Если смысла знания не постичь
Надо бы запомнить это всем:
Кто живёт без цели, без забот –
Под конец останется ни с чем.
В рот само ничто не упадёт [3].

Здесь очевидно обличение софистики: «Мало толку в пышности речей, если смысла знания не постичь». Софисты, как известно, были талантливыми ораторами. Об этом Платон пишет, например, в диалоге «Федр», подчёркивая разницу между софистами и философами [4].

Ещё одно важное свидетельство влияния Платона на философию А. Кунанбаева очевидно в этих строках:

«Я» – разум промолвит. Плоть скажет – «моё» –
различно у плоти с душой бытиё.
Бессмертное «я» никогда не умрёт,
«Моё» – это только земное жильё [3].

Здесь мысль А. Кунанбаев соответствует платоновскому учению о душе, за тем лишь исключением, что казахский поэт ничего не говорит о метемпсихоз (переселение душ). Тем не менее, понимание тела и души как двух отдельных субстанций – это именно платоническое понимание, отражённое, например, в диалоге «Федон» [4].

На наш взгляд, интересно и то, что политическая позиция А. Кунанбаева, которая выражена в его творчестве, имеет сходство с политической философией Платона. Рассмотрим такие строки:

Народ мой, не умеешь ты владеть своей судьбой
Идёт войной из-за гроша на брата брат родной
Единства нет и дружбы нет – и проку нет ни в чём
Народ мой, если ты, борясь, не смоешь эту грязь,
Любой унизит честь твою и оскорбит любой! [3].

Здесь очевидна платоническая мысль о необходимом единстве и гармонии в государстве. Собственно, сам Платон в своём диалоге «Государство» определяет главную особенность державы – единство и справедливость [4]. За стремление к единству Платона критиковал Аристотель в своей «Политике». Мы полагаем, что нет никаких сомнений в том, что А. Кунанбаев тут выражает именно платоническую мысль.

Х. Суюншалиев указывает, что в этих строках есть национально-освободительные мотивы [5]. Однако, мы считаем, что на самом деле содержание этих строк можно отнести вообще к любому государству и любому народу.

Мысль А. Кунанбаева о том, что «идёт войной из-за гроша на брата брат родной» отражает платонические взгляды. Платон в «Государстве» [4] пишет, что общество, в котором идёт некое имущественное расслоение, на самом деле, не является единством. Античный философ пишет, что такое государство больше похоже не на целостное образование, а, скорее, само делится на два государства – на государство бедных и государство богатых. Для решения этой проблемы Платон вводит сословное деление, но не по богатству, а по умственным способностям. То есть, Платон отстаивает технократию. И здесь очевидно различие между Платоном и А. Кунанбаевым, который не поддерживает технократию.

Также, казахский поэт негативно относится к войне:

Не надо войн, и – благо благ –
да будет мир в стране родной!
За правду стой, борись, не то
Отправлен будешь на убой! [3].

Платон же признавал необходимость наличия армии для обороны государства. Однако в последних строках этого фрагмента А. Кунанбаев выражает явно платоническую мысль, данную всё в том же «Государстве»: «За правду стой, борись, не то отправлен будешь на убой» [3]. В произведении Платона речь идёт о том, что люди, которые борются за правду, наиболее часто подвергаются казни. Без «Мифа о пещере», который даёт Платон в книге «Государство», понять противоречие этого произведения А. Кунанбаева достаточно сложно [4]. Дело в том, что, согласно Платону, человек, который борется за правду, никогда не умирает. Этот вопрос нужно рассматривать и в контексте предыдущих строк А. Кунанбаева о бессмертии души, и соответствующего платоновского учения. Человек, который борется за правду, который причастен к истине, остаётся бессмертным. Человек же, который не готов ни познавать, ни бороться за истину – это живой труп, поскольку человек, который сдаётся, переходит на сторону неправды, на сторону неведения, – уже погиб. Это понимание бессмертия правдолюбцев отсылает нас к судьбе Сократа, который до последнего отстаивал правду и был казнён афинянами. Данный сюжет, который описывается в диалогах Платона «Апология Сократа», «Критон» и «Федон» [4], является ключевым во всём творчестве Платона. Сократа никто не «отправляет на убой», философ сам принимает свою казнь. Он даёт афинянам последний урок, благодаря которому обретает бессмертие.

Мы полагаем, что платоновский «Миф о пещере», где пещера представляет собой мир без знаний, в котором обитает большинство людей, воплощен в следующих строках А. Кунанбаева:

Их мирок не широк,
Не исполнен мечтой.

Не войдут в тот мирок

Ни Щедрин, ни Толстой! [3].

Л. Толстой для А. Кунанбаева был неотъемлемой частью русской культуры. Поэт подчёркивает узость «мирка» людей, которые имеют мелкие цели в жизни, и, выбирая между истиной и деньгами, отдают предпочтение последнему. Эти люди оказываются неспособными увидеть тот мир, который их окружает, понять смысл произведений М. Салтыкова–Щедрина и Л. Толстого.

А. Кунанбаев подчеркивал, что художественное произведение должно иметь смысл и важно, чтобы читатель смог его обнаружить:

Всё то, что скрыто, стих раскроет мой –

Не сразу ты воспримешь, может быть,

Слова такие слышишь ты впервой.

Как странно мне, что люди, не поняв,

Немедля речи требуют другой! [3].

Это строки из стихотворения «Не для забавы я слагаю стих» дополняют ту общую картину платонических идей в творчестве А. Кунанбаева, о которой мы писали выше. Казахский поэт, так же, как и Платон, не боится говорить обличающие вещи, для него крайне важно донести правду.

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Таким образом, в статье доказано, что произведения А. Кунанбаева свидетельствуют о влиянии платонизма на его творчество. Мы показали, что А. Кунанбаев, как философ своей эпохи, имеет такой же афористический стиль, как и его современники, такие как Ф. Ницше и В. Соловьёв. Через демонстрацию влияния платонизма нами были проведены параллели между философией А. Кунанбаева и русской религиозной философией. Творчество А. Кунанбаева характеризуется философской направленностью, оно сосредоточило в себе истоки многих направлений, в том числе платонизма. Мы доказали, что Платон повлиял и на разных исламских мыслителей. Влияние античного мыслителя на философию

А. Кунанбаева было и прямым, и косвенным. А. Кунанбаев в стихотворениях подчёркивает, что у человека есть свобода воли. Казахский поэт говорит, что Бог дал человеку силу, науку и разум, которые нужны для жизни и развития. Это отражает влияние Платона. Мы доказали, что политическая позиция А. Кунанбаева имеет сходство с политической философией Платона. В произведениях казахского поэта представлена идея Платона о необходимом единстве и гармонии в государстве. Платоновское понимание А. Кунанбаевым Бога, свободы воли человека, души пришло к казахскому автору через работы разных мусульманских и христианских мыслителей, на которых философия Платона оказала огромное влияние. Афористичность произведений А. Кунанбаева позволяет понять его систему философских взглядов. Перспективы исследования мы видим в изучении художественных особенностей произведений А. Кунанбаева.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ауэзов М. Путь Абая. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=129242>
2. Гегель Г. В. Ф. Сочинения. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nemeckaja_klassicheskaja/gegel_sochinenija_v_14_tomakh/12-1-0-733
3. Кунанбаев А. Сочинения. URL: <https://www.livelib.ru/author/154233/top-abaj-ibragim-kunanbaev>
4. Платон. Сочинения. URL: <http://psylib.org.ua/books/plato01/index.htm>
5. Суюншалиев Х. Абай Кунанбаев (Био-библиографический очерк). URL: <https://abai.kaznu.kz/rus/?p=406>
6. Тажибаев Т. Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева. URL: <https://abai.kaznu.kz/rus/?p=435>
7. Уайтхед А. Избранные работы по философии. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/analiticheskaja_filosofija/uajtkhed_alfred_nort_izbrannye_raboty_po_filosofii_perev_s_angl/28-1-0-744

УДК 82-311.1(410.1)

РОМАНИ «ЗАКОХАНІ ЖІНКИ», «КОХАНЕЦЬ ЛЕДІ ЧАТТЕРЛІ»

Д. Г. ЛОУРЕНСА У ПСИХОПОЕТИКАЛЬНОМУ ЗРІЗІ

Скляр І. О.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-1660-3899>
i.skliar@forlan.org.ua

АНОТАЦІЯ

**Скляр І. О. Романи «Закохані жінки», «Коханець леді Чаттерлі»
Д. Г. Лоуренса у психопоетичному зрізі.**

У статті здійснюється аналіз окремих психологічних особливостей романів Д. Г. Лоуренса. Основна увага акцентується на таких засобах і прийомах психологічного зображення, якими автор романів послуговується для вираження своєрідної індивідуальності того чи іншого персонажа у зв'язку із визначенням «зовнішньої» та «внутрішньої» точки зору в аспекті психопоетики. Об'єктом дослідження постали романи Д. Г. Лоуренса «Закохані жінки» (*Women in Love*, 1920), «Коханець леді Чаттерлі» (*Lady Chatterley's Lover*, 1928).

Ключові слова: «внутрішня» точка зору, «зовнішня» точка зору, множинність точок зору, психологічний опис, психологічний коментар, психологічна розповідь.

SUMMARY

**Skliar I. O. Novels «Women in Love», «Lady Chatterley's Lover» by
D. G. Lawrence in a Psychopoetic Cut.**

The author examines the peculiarities of the image of the «inner» and «outer» person in the novels of D. G. Lawrence, analyzes the system of means, techniques and forms that the writer uses to express the individuality of this or that character in

connection with the definition of «external» and «internal» point of view in the aspect of psychopoetics. The «internal» point of view in the works is achieved by means of several principally different methods: from the point of view of the character himself; from the point of view of the all-knowing observer, who is able to penetrate into his inner state. The author of the article proves, that such methods make it possible to explore and analyze psychological and mental processes in the image of the characters (feelings, thoughts, feelings, experiences, impressions, perceptions etc.). The «external» point of view is applied with reference to certain facts, emphasizing the objectification of the description, the non-involvement of the author and the narrator in a particular action. The use of the reception of multiple simultaneous points of view in a sequential narrative is characterized by the ability to convey the process of a state: «what», «how», «why» the characters thought or felt.

The objects of study were the novels of D. G. Lawrence: «Women in Love» (1920), «Lady Chatterley's Lover» (1928).

Key words: «Internal» point of view, «external» point of view, plurality of points of view, psychological description, psychological commentary, psychological narrative.

Постановка проблеми. Сфера наукових інтересів літературознавства розширює свої межі, продукуючи, з одного боку, нові дослідницькі методології, з іншого, сприяє увиразненню національної специфіки літературних жанрів світової літератури.

Необхідність переосмислення специфіки світової літератури поряд із загальними процесами, що відбуваються у світовій гуманітаристиці, зумовлює активне залучення методологій суміжних дисциплін для розв'язання питань, які зазвичай залишалися поза науковими інтересами вітчизняного літературознавства.

Психопоетика, що постає на межі психології та літературознавства, досліджує проблеми поетики з погляду художньої психографії, психології сприймання художнього твору, психології героїв твору та психологічних

проблем, форми й засоби, які в художньому творі передають і відображають психологію героїв, а також постає як метод детального опису психологічної динаміки всередині прозового мовлення тощо.

У своїх численних працях [2; 3; 4] ми звертались по нові наукові здобутки-пошуки у галузі психопоетики літературознавчої для залучення до вже існуючих теорій і методологій аналізу твору, робили спроби узагальнити понятійний апарат та оформити його у цілісну систему психопоетикального аналізу художнього твору й особистості митця, процесу творчості. У цій статті наш досвід стане у пригоді до висвітлення окремих аспектів романів Д. Г. Лоуренса «Закохані жінки» (*Women in Love*, 1920), «Коханець леді Чаттерлі» (*Lady Chatterley's Lover*, 1928).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Д. Г. Лоуренса досить широко досліджена у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві. Літературно-критичні праці авторитетних учених присвячені дослідженню творчості митця в аспекті розвитку англійського модернізму (Г. Анікін, Л. Дурова, Е. Кахова), літературно-естетичних площин модернізму в прозі (Н. Бушманова), шляхів розвитку англійського роману 1920-1930 -х рр. (Н. Михальська, Д. Жантієва, В. Івашева), поетики англійського психологічного роману (Н. Жлуктенко) тощо.

Сучасні дослідження переважно скеровані на вивчення філософських поглядів Лоуренса на природу і характер взаємовідносин людини, зокрема на визначення гендерних ролей у його романах (О. Бандровська, С. Мамедова), міфологізації романного героя (В. Кравченко), інтермедіальних аспектів прози 1910 -х рр. (К. Антонова); аналіз творчості у зв'язку із концепцією З. Фрейда про незадоволеність культурою (С. Кондраков), вплив психоаналізу безпосередньо на літературно-критичну творчість письменника-дослідника (Т. Мельниченко), самотність англійської нації (О. Філіпова), компаративні дослідження есеїстики (О. Нагачевська) тощо.

Перелік зарубіжних досліджень, присвячених творчості Д. Г. Лоуренса, також досить солідний. Найбільш ґрунтовними є праці Ед. Гарнета,

Р. Дрейпера, Д. Лоджа, М. Белла, К. Кларка, предметом дослідження яких постали: проблема художнього методу, стильових принципів в романах як новаторських підходів в англійській літературі, специфіки побудови характерів персонажів.

Попри те, що творчість англійського митця є широко дослідженою ученими, окремі питання все ж залишились поза їхньою увагою. До таких належить і питання окремих психопоетичальних аспектів романів Д. Г. Лоуренса, яке, власне, увиразнює **перспективність** і **актуальність** даного дослідження на сучасному етапі розвитку літературно-критичної думки.

Формулювання цілей статті. Метою нашої наукової розвідки є дослідження системи засобів і прийомів, якими письменник послуговується для вираження індивідуальності того чи іншого персонажа у зв'язку із визначенням «зовнішньої» та «внутрішньої» точки зору в романах Д. Г. Лоуренса «Закохані жінки» (*Women in Love*, 1920), «Коханець леді Чаттерлі» (*Lady Chatterley's Lover*, 1928).

Виклад основного матеріалу дослідження. Девід Герберт Лоуренс (David Herbert Lawrence, 1885–1930) – класик англійської модерністської літератури ХХ ст. Він є автором десяти романів, стількох же збірок поезій, драматичних творів, есеїв, літературно-критичних статей. Всесвітнє визнання Д. Г. Лоуренс отримав завдяки романам «Білий павич» (*The White Peacock*, 1911), «Порушник кордонів» (*The Trespasser*, 1912), «Сини й коханці» (*Sons and Lovers*, 1913), «Райдуга» (*Rainbow*, 1915), «Закохані жінки» (*Women in Love*, 1920), «Коханець леді Чаттерлі» (*Lady Chatterley's Lover*, 1928).

Митці початку ХХ ст. прагнули нових творчих пошуків, зокрема оновлення існуючих художніх форм, нових виражальних і зображальних засобів для створеної ними нової дійсності, що протиставлялась звичним нормам сприйняття реальності, формування образу нового типу героя. Реакція Лоуренса на літературну ситуацію в Англії виокреслилась у його літературно-критичних статтях, есе, щоденникових записах, епістолярії. Одним із важливих його маркерів було посилене звернення до внутрішнього світу людини, до її

духовного і душевного життя, врешті-решт, сексуального, що в літературному процесі чітко окреслювалось як загальна психологізація літератури. Він став автором праць «*Psychoanalysis and the Unconscious*» («Психоаналіз і підсвідоме», 1921), «*Fantasia of the Unconscious*» («Фантазія на тему про несвідоме», 1922).

Авторська психологічна розповідь: форми й прийоми вираження.

Будуючи оповідь у творі, письменник переважно послуговується двома способами зображення: він описує, посилаючись на ту чи іншу *індивідуальну свідомість*, тобто свідомо використовує якусь *суб'єктивну точку зору*, або ж описує події *об'єктивно* [див. 5, с. 67]. Іншими словами, він може оперувати даними якогось сприйняття або відомими йому фактами. Отже, у випадках, коли авторська точка зору спирається на ту чи іншу індивідуальну свідомість, ми розуміємо *психологічну точку зору*. *Суб'єктивний опис* характеризується посиланням на сприйняття героя; *об'єктивний* – викладом фактів, але не вражень.

Як зауважує Б. Успенський, поведінка персонажа може бути описана двома принципово різними способами: 1) *з точки зору стороннього спостерігача* (опис тієї поведінки, що доступна спостереженню зі сторони); 2) *з точки зору власне персонажа або всезнаючого спостерігача*, який має можливість проникнути в його внутрішній стан. У такому випадку описуються процеси (почуття, думки, відчуття, переживання, враження тощо) [див. 5, с. 68]. Відповідно у такому випадку можна говорити про «зовнішню» і «внутрішню» (по відношенню до об'єкта опису) точку зору.

У романах Д. Г. Лоуренса ми віднаходимо багату систему композиційно-оповідних форм, за допомогою яких здійснюється зображення різноманітних сторін внутрішнього світу, різних душевних станів. Переважним різновидом оповіді у прозових творах є *психологічна розповідь від третьої особи*, що ведеться «нейтральним», «стороннім» розповідачем, яка наділена рядом переваг у зображенні внутрішнього світу, *орієнтована на форму психологічного аналізу як авторська розповідь про думки й почуття персонажа*. Автор

уводить читача у внутрішній світ героя та зображує його детально й глибоко; часом простежується причинно-наслідковий зв'язок між думками, переживаннями героїв.

Розглянемо приклади епізодів, в яких реалізується психологічна «внутрішня» точка зору, визначимо прийоми її вираження.

Варіант 1. Точка зору стороннього спостерігача, який все бачить і розуміє: «*Connie and he were attached to one another, in the aloof modern way. He was much too hurt in himself, the great shock of his maiming, to be easy and flippant. He was a hurt thing*» [6]. Точка зору сповнена оціночних суджень, і це допомагає читачу відчувати стан персонажа.

Варіант 2. Точка зору стороннього спостерігача змінюється точкою зору власне персонажа у зображенні пережитих відчуттів і психологічного стану персонажів під час інтимних сцен у романі «Коханець леді Чаттерлі». Точка зору спостерігача: «*But her will had left her. A strange weight was on her limbs. She was giving way. She was giving up. <...> And as it subsided, he subsided too and lay utterly still, unknowing, while her grip on him slowly relaxed, and she lay inert. And they lay and knew nothing, not even of each other, both lost. <...> coming to the terrible moment when he would slip out of her and be gone*» [6]. У наведеному уривку персонаж описується з «внутрішньої» точки зору, коли розповідач посідає позицію *всеосяжного спостерігача, який все бачить*. У такому випадку наявні спеціальні вирази, що описують внутрішній стан, зокрема verba sentiendi (лат. дієслова *чутливості*). Таким чином, формальною ознакою зазначеного типу опису є вживання в тексті спеціальних дієслів внутрішнього стану. Опис психічного стану героїні передано за допомогою *прямої авторської характеристики*.

Точка зору Конні: «*She saw his eyes, tense and brilliant, fierce, not loving. <...> She could do nothing. She could no longer harden and grip for her own satisfaction upon him. She watched his face, and the passion for him moved in her bowels. She resisted it as far as she could, for it was the loss of herself to herself*» [6].

Варіант 3. «Внутрішня» точка зору з *посиланням на сприйняття* власне героя яскраво простежується в епізоді, в якому описується щире почуття заздрості Констанції по відношенню до місіс Флінт, яка, на відміну від неї, може відчувати (переживати) материнські почуття щодня. Точка зору персонажа змінюється точкою зору спостерігача. Точка зору Конні: «It was a dear little thing <...> *How warm and fulfilling somehow to have a baby, and how Mrs Flint had showed it off! She had something anyhow that Connie hadn't got, and apparently couldn't have*». Точка зору спостерігача: «*And Connie had been just a bit, just a little bit jealous. She couldn't help it*» [6].

Варіант 4. Множинність одночасного використання точок зору в послідовній оповіді характеризується поєднанням різних точок зору під час опису [див. 5, с. 78]. Такий спосіб зображення проявляється в тому, що відносно різних персонажів, які беруть участь в одній і тій самій сцені, говориться не лише про те, що вони зробили, але й про те, «що» та «як» вони подумали або відчували.

За приклад може слугувати епізод з роману Д. Г. Лоуренса «Закохані жінки», в якому сестри Бренгуен (Урсула і Гудрун) розмірковують про шлюб.

Точка зору Гудрун: «<...> *one needs the EXPERIENCE of having been married <...> Possibly undesirable, but bound to be an experience of some sort. <...> But if there did happen to come along a highly attractive individual of sufficient means – well <...> It seems to be the inevitable next step*» [7].

Точка зору Урсули: «*More likely to be the end of experience. When it comes to the point, one isn't even tempted – oh, if I were tempted, I'd marry like a shot. I'm only tempted NOT to*» [7].

Точки зору сестер на проблему шлюбу супроводжуються контрастною авторською констатацією стану молодих жінок: «*They both laughed, looking at each other. In their hearts they were frightened*» [7].

Чимало прикладів множинних точок зору застосовано автором в романі «Закохані жінки». Вони стосуються вираження поглядів на призначення людини, вираження індивідуальності людини (Біркін і Джереальд), визначення

сутності жінки (Джеральд і Урсула), проблеми національної приналежності (Джеральд, Герміона, Біркін) тощо. Та, як правило, носій якоїсь однієї точки зору є виразником ідеологічної позиції Лоуренса-митця. Наприклад, Біркін: «*One man isn't any better than another, not because they are equal, but because they are intrinsically OTHER, that there is no term of comparison*» <...> «*But I should like them to like the purely individual thing in themselves, which makes them act in singleness*» [7].

«Зовнішня» (щодо описуваної особи) точка зору застосовується з посиланням на певні факти з підкресленням об'єктивізації опису, непричетності автора, розповідача опису до цієї дії.

Виключним об'єктивізмом позначений опис сестер Бренгуен («Закохані жінки»): «*But both had the remote, virgin look of modern girls, sisters of Artemis rather than of Hebe. Gudrun was very beautiful, passive, soft-skinned, soft-limbed. Her look of confidence and diffidence contrasted with Ursula's sensitive expectancy*» [7].

Про атмосферу родини, в якій живе Джеральд Кріч (до слова, виразник протилежної, відносно до Лоуренса-автора, ідеологічної позиції), та атмосферу будинку: «*There was a strange freedom, that almost amounted to anarchy, in the house. It was rather a resistance to authority, than liberty*» («В доме царил странный дух свободы, скорее даже анархии. Но это была не всеобщая вольница, а, вероятно, свобода наперекор власти») [7].

Існує чимало прийомів і способів передачі «чужого» слова (слова розповідача й слова персонажа). У романах Д. Г. Лоуренса яскраво застосовується прийом *психологічного самоаналізу (самохарактеристики)* та його різновиди, зокрема *самоаналіз і саморозкриття* героя. За першого способу (*самоаналіз*) – читач спостерігає за розповіддю про переживання щодо власного внутрішнього світу персонажів, але наче зі сторони. У такому плані розповідь оформлюється як *спогад-аналіз*. За другого (*саморозкриття*) – герой безпосередньо висловлює свої думки й почуття, передає потік душевного життя, часто у формі сповіді, час переживань збігається з часом його

зображення: герой говорить про те, що він відчуває в конкретний момент [див. 1, с. 81].

Прийом *психологічного самоаналізу* спостерігаємо в епізоді («Коханець леді Чаттерлі»), коли Констанція Чаттерлі подорожує різними країнами з метою поправити своє здоров'я та вдається до аналізу власного стану. Цей аналіз подекуди поєднується зі спогадами про Рагбі, про чоловіка Кліффорда, хоч би яким він був їй ненависним. І, врешті-решт, як результат такого самоаналізу й саморозкриття, – причинно-наслідковий висновок героїні. Конні не припиняла себе час від часу запитувати, чому її по-справжньому ніщо не радує, не викликає в ній захоплення: *«Why don't I really care! Why am I never really thrilled? How awful, that I don't really care about the landscape any more! But I don't. I just don't care for the landscape any more. <...> Why should one stare at it? Why should one? It's rather awful. No, she found nothing vital in France or Switzerland or the Tyrol or Italy»* [6]. Шляхом аналізу вона висновує: *«And it was all less real than Wragby. Less real than the awful Wragby! She felt she didn't care if she never saw France or Switzerland or Italy again. They'd keep. Wragby was more real. As for people! people were all alike, with very little difference. They all wanted to get money out of you: or, if they were travellers, they wanted to get enjoyment, perforce, like squeezing blood out of a stone. Poor mountains! poor landscape! it all had to be squeezed and squeezed and squeezed again, to provide a thrill, to provide enjoyment. No! said Connie to herself I'd rather be at Wragby, where I can go about and be still, and not stare at anything or do any performing of any sort. This tourist performance of enjoying oneself is too hopelessly humiliating: it's such a failure. She wanted to go back to Wragby, even to Clifford, even to poor crippled Clifford»* [6]. Інтеріоризоване мовлення героїні (невласне пряме мовлення, діалог із самою собою) допомагає відтворити правдивий характер її стану, а психологічна правдивість внутрішнього мовлення лише підкреслює та увиразнює індивідуальність переживання та мисленнєвий процес, в який була занурена Констанція.

Психологічний опис, психологічний коментар і психологічна розповідь як різновиди авторського психологічного зображення. Психологічний опис має на меті відображення *статичних* почуттів, переживань, настроїв героя, але не власне його думок. Так, читаючи лист від свого коханця Олівера Меллорса, Конні Чаттерлі переповнювала суцільна злість, адже він жодного разу не запитав, як вона переживає ту ситуацію, в якій обидва вони опинились, або її охопило обурення від того, що він жодним чином її ані втішив, ані підбадьорив словом. Вона хотіла, щоб Олівер сказав її чоловіку про те, що він пишається бути коханцем своєї пані, проте нічого подібного в листі вона не прочитала. У зв'язку із цим автором подається опис психологічного стану: *«She was angry, with the complicated and confused anger that made her inert. She did not know what to do nor what to say, so she said and did nothing»* [6].

Психологічний опис у романі «Закохані жінки» зосереджено навколо відтворення відчуттів однієї з головних героїнь твору, Урсули Бренгуен: *«Ursula was aware of the house, of her home round about her. And she loathed it, the sordid, too-familiar place! She was afraid at the depth of her feelings against the home, the milieu, the whole atmosphere and condition of this obsolete life. Her feeling frightened her»* [7].

Психологічна розповідь характеризується динамікою думок, емоцій, відчуттів. Такий різновид авторського зображення спостерігаємо в епізоді роману «Коханець леді Чаттерлі», в якому описується стан Констанції Чаттерлі під час читання нею листа від чоловіка Кліффорда. В ньому йшлося про Олівера Меллорса, а точніше про з'ясування стосунків із його законною дружиною: *«This news affected Connie in her state of semi-stupefied ell being with vexation amounting to exasperation. Now she ad got to be bothered by that beast of a woman! Now she must start and fret! She had no letter from Mellors. Let him write! But how hateful! Now everything was messed up! [6], «Connie resented this» («Конні возмутилась»)* [6].

Психологічний коментар (аналіз) відзначається акцентуванням уваги автора на найменших порухах думок героя. Прочитавши лист від місис Болтон

(доглядальниця містера Кліффорда Чаттерлі), яка повідомила деталі про скандальну історію егеря Олівера Меллорса, Констанція переживає невимовний біль: «*This was a nasty blow to Connie. She felt angry with him. Connie remembered the last night she had spent with him, and shivered. It was really rather disgusting. It would be well to be rid of him, clear of him altogether. How unspeakably humiliating! She was weary...She was afraid, terrified of society and its unclean bite*» [6]. Психологічний коментар про стан героїні увиразнюється емотивною лексикою: *страшний удар, обурювалася, здригнулася, змучилася, приниження, смертельно боялася, панічний страх.*

Незважаючи на показну впевненість і гордість, Герміона («Закохані жінки») є досить вразливою, позбавленою природної цільності. Про це засвідчує наступний психологічний коментар: «*All her life, she had sought to make herself invulnerable, unassailable, beyond reach of the world's judgment. And yet her soul was tortured, exposed. She always felt vulnerable, vulnerable, there was always a secret chink in her armour... It was a lack of robust self, she had no natural sufficiency, there was a terrible void, a lack, a deficiency of being within her*» [7].

Отже, точки зору у вигляді розповідей переважно побудовані таким чином, що більша частина тексту представлена невластиво прямим мовленням героїв у вигляді відносно закінчених відрізків (абзаци). Подекуди вони супроводжуються вхідними фразами, що належать спостерігачеві зі сторони (автору), а наступні дослівно передають хід думок персонажа.

Зображення внутрішнього світу з різних точок зору оформлена у вигляді розповіді від 3-ї особи. Така форма дозволяє авторові без будь-яких обмежень вводити читача у внутрішній світ персонажа й показувати його детально та глибоко. За такого способу розповіді для автора не існує таємниць у душі персонажа: він знає все про нього, може простежити детально внутрішні процеси, простежити зв'язок між думками, переживаннями, настроями. Розповідач спроможний прокоментувати плин психічних процесів та їхнє значення наче зі сторони, розповісти про ті душевні порухи, які сам герой не помічає або яких не бажає визнавати

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Психологічна точка зору в романах характеризується своєю *об'єктивністю* («Закохані жінки») та *субоб'єктивністю* («Коханець леді Чаттерлі»), а по відношенню до об'єкта опису ми називаємо їх «внутрішньою» і «зовнішньою». Висвітлення «внутрішньої» точки зору у творах досягається за допомогою кількох принципово різних способів: 1) з точки зору власне персонажа; 2) з точки зору всезнаючого спостерігача, який має можливість проникнути в його внутрішній стан. Такі способи дають змогу дослідити й проаналізувати психологічні й психічні процеси в зображенні героїв (почуття, думки, відчуття, переживання, враження, сприйняття тощо). «Зовнішня» точка зору застосовується з посиланням на певні факти, з підкресленням об'єктивізації опису, непричетності автора й розповідача до певної дії. Застосування прийому множинної одночасної кількості точок зору в послідовній оповіді характеризується можливістю передати сам процес того чи іншого стану: «що», «як», «чому» персонажі подумали або відчули. Проте «множинність» точок зору не створює ефект співставлення, а подається прозаїком як їх синтез. У такій ситуації розповідач посідає позицію *усезнаючого спостерігача* («ірреальну», за Б. Успенським) *й не бере безпосередньої участі в дії*, проте йому стають доступні не лише всі вчинки, але й усі думки й відчуття.

Ідеологічний рівень романів розкривається за допомогою послідовного чергування кількох точок зору (авторської позиції щодо зображуваного світу). Відмінність точок зору самого автора, розповідача, будь-якої діючої особи проявляється в тому, як той або інший носій точки зору оцінює навколишню його дійсність.

Розповсюдженим способом вираження точок зору є невласне пряме мовлення, внутрішній монолог і внутрішній діалог із самим собою, монолог-спогад і монолог-роздум тощо. Психологічна розповідь від третьої особи дозволила Д. Г. Лоуренсу не тільки детально й художньо переконливо

відтворити складні й суперечливі стани людської душі, а й розкрити двоплановість, невідповідність ірраціонального й раціонального в психологічному світі – відтворити складні стани внутрішньої боротьби, психологічну конфліктність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы: книга для учителя. М.: Просвещение, 1988. 176 с
2. Скляр І. О. Внутрішній світ персонажа в психопоетичальній площині. URL: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/531> (дата звернення: 15.10.2021).
3. Скляр І. О. Психопоетика літературознавча/лінгвістична/психіатрична: кореляція змістових аспектів. URL: https://journal.kdpu.edu.ua/world_lit/article/view/2031 (дата звернення: 12.09.2021).
4. Скляр І. О. Точки зору як репрезанти авторської свідомості: психопоетичальне осмислення проблеми. URL: http://forlan.org.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/103/Skliar_Science%20Review_7%287%29_v.5.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 15.10.2021).
5. Успенский Б. А. Поэтика композиции. Санкт-Петербург: Азбука, 2000. 352 с.
6. Lawrence D. H. Lady Chatterley's Lover. URL: http://www.online-literature.com/dh_lawrence/lady_chatterley_lover/ (дата звернення: 11.10.2021).
7. Lawrence D. H. Women in Love. URL: http://www.online-literature.com/dh_lawrence/women_in_love/ (дата звернення: 11.10.2021).

**СОМАТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК СКЛАДНИК
АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

Суховецька Л. В.

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри германської філології
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».
<https://orcid.org/0000-0003-3345-0764>
l.sukhovetska@forlan.org.ua

АНОТАЦІЯ

Суховецька Л. В. Соматичні фразеологізми як складник англійської лінгводидактики.

Стаття досліджує роль англійських соматичних фразеологізмів у формуванні комунікативної та лінгвокультурної компетентності іншомовного студента. Визначено групу соматизмів, які постають вершиною фразеологічних одиниць, рекомендованих автентичними підручниками для викладання англійської мови як іноземної. Показано, як функційно-семантичний аналіз сприяє осмисленню цих образних мовних одиниць. Установлено, що вони посилюють передачу емоційного стану мовця, імплікують його оцінне ставлення до предмету мовлення, постають експресивним засобом вираження певних номінацій, сприяють ефективному навчанню англійської мови.

Ключові слова: соматизм, соматичний фразеологізм, лінгвокультурна компетентність, емоційна функція, оцінна функція, лінгводидактика.

SUMMARY

Sukhovetska L. V. Somatic phraseological unit as a constituent of English linguodidactics.

Phraseological units carry out an essential role in the study of foreign languages, since they represent a unique way of expressing the spiritual heritage of each nation. They are the most outstanding and extraordinary indicators of linguistic

culture. They broaden the students' vocabulary, develop interest in learning a foreign language, shape the skill to interpret properly shades of the meaning of the authentic texts. All this determines the acute need to pay special attention to the study of these units, because the process of mastering a foreign language ultimately involves intercultural communication. The phraseological system of each language consists of specific phraseological units that structure the somatic code of the nation's culture.

The article singles out the role of somatic phraseology in the formation of communicative and linguistic and cultural competence of a Ukrainian-speaking student. The author has identified those somatisms, which make up the top of the phraseological units recommended by authentic textbooks for teaching English as a foreign language. The most frequently used somatisms within the phraseology are the lexical units like "eye", "nerve", "foot", "leg", "hand", "heart", "nose", "tongue", "cheek". The semantic and functional analysis of some phraseological units serves as an example of how it contributes to the comprehension of these figurative lingual units. It has been found out that these set expressions usually intensify the verbal representation of the speaker's emotional state, imply his evaluative attitude to the subject of the conversation, serve as expressive means to nominate different aspects of reality. The incorporation of somatic phraseology into English linguodidactics contributes a lot to the effective learning of English.

Key words: somatism, somatic phraseology, linguistic and cultural competence, emotional function, evaluative function, linguodidactics.

Постановка проблеми. Соматична лексика залишається у фокусі уваги дослідників через те, що є одним із основних компонентів міжкультурної комунікації і тому є важливою для опанування іноземною мовою. З іншого боку, аналіз соматизмів є невід'ємною частиною вивчення історичних процесів формування і зміни словникового фонду мови, одним з архаїчних пластів якого є лексика, пов'язана з позначенням частин тіла.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попередні дослідження англійської соматичної фразеології зосереджувалися на порівняльно-зіставному

аналізі двох і більше мов (Е. Берта, Р. Васько, І. Денисенко) [1; 2; 6]. Популярним є розгляд соматичних фразеологізмів в етнокультурологічному аспекті, який установлює специфіку соматичного коду культури тієї чи тієї нації (О. Важеніна, А. Гадзало, В. Кочубей) [3; 5; 7]. Предметом наукових розвідок були групи фразем із соматичним компонентом окремого семантичного спрямування: на позначення емоцій (О. Тихомирова) [12], інтерперсональних відносин (І. Скрипник) [10], танатологічної семантики (О. Омеляненко) [9].

Незважаючи на значний внесок цих праць у вирішення питань соматичної фразеології, недоліком вважаємо факт того, що вони ґрунтуються на аналізі матеріалу фразеологічних словників, тобто на аналізі готових одиниць безвідносно до їх реалізації у дискурсі. З-посеред вітчизняних мовознавців лише робота Т. Тоненчук спрямована на аналіз функціонування соматичних фразеологізмів у сучасних творах художньої англійськомовної літератури [13].

Отже, **актуальність** поданої роботи зумовлена матеріалом дослідження. Беручи до уваги навчальний характер підручників, ми виокремлюємо групу соматичних фразеологізмів, що беруть участь у формуванні лінгвістичної та лінгвокультурної компетентності здобувачів, які опановують англійську мову як іноземну. Глибинний семантико-прагматичний аналіз таких одиниць сприяє наближенню когнітивної бази вторинної мовної особистості до бази носіїв мови і розширяє уявлення про образ людини у мові та культурі. **Мета** статті полягає у визначенні ролі соматичних фразеологізмів у формуванні комунікативної та лінгвокультурної компетентності українськомовного студента.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом фразеологізми відіграють важливу роль у вивченні іноземних мов, адже постають самобутнім засобом вираження духовного багатства кожної нації. Фразеологічні одиниці є найбільш помітними та своєрідними репрезентантами лінгвокультури, розширюють вокабуляр студента, сприяють розвитку інтересу до вивчення іноземної мови, формують уміння розуміти зміст автентичних текстів. Усе це зумовлює необхідність приділяти окрему увагу вивченню цим одиницям, бо

процес опанування іноземної мови передбачає в підсумку міжкультурну комунікацію [4, с. 13; 11, с. 332]. Фразеологічна система кожної мови має у своєму складі специфічні фразеологічні одиниці, які утворюють соматичний код культури нації.

Соматична лексика номінує та відображає елементи будови людини, охоплює назви частин її тіла. Лексико-семантичне поле «частини тіла» безпосередньо пов'язане із функційно-плотськими сторонами людського буття і відображає культурно-антропологічні особливості індивідів, які належать до тих чи інших мовних співтовариств. Група соматизмів найнаочніше демонструє процес утворення вторинних значень, семантичний зміст яких пов'язаний з людською діяльністю. Соматичним одиницям притаманна стійкість, висока частотність вживання і розгалужена семантична структура [1, с. 58].

Цей найдавніший та найбільш репрезентативний пласт лексики, який складався протягом багатьох тисячоліть і який відображає як уявлення носіїв мови про навколишній світ, так і знання про себе і про свій організм. Ця лексика породжена самопізнанням людини. Процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності і визначення себе як особистості починається з аналізу відчуттів, які виникають в частинах власного тіла та в різних органах чуття. Людське тіло є доступним для спостереження та вивчення об'єктом. Пізнання свого тіла уможливорює орієнтацію людини в просторі і в часі. Анатомічна орієнтація тіла людини стає еталоном просторової орієнтації: передня частина – та, де розташовані її органи чуття, органи зору; задня – сторона спини, що відображає структурний асиметризм людського тіла [1, с. 58; 8, с. 155].

Широкі зв'язки соматичних одиниць із реаліями навколишнього світу, в основу яких покладено принцип антропоморфізму, уможливають символізування функцій різних частин тіла, утворення складної системи переносних значень у лексем цієї групи створюють умови для фразеологізації соматичних словосполучень [1, с. 58].

Фразеологічні одиниці с компонентом *heart* відтворюють духовний світ людини – її почуття, емоції, переживання, побажання. Діапазон мовних

одиниць для репрезентації бажання достатньо великий (*wish, desire, want, aspire*). Диференціюються ці лексеми за критерієм інтенсивності. Експресивним засобом вираження емоцій-психічного стану бажання постає стійке словосполучення *have your heart set on (doing) something – to decide that you want something very much* [19], що означає – усвідомити, що ти бажаєш чогось дуже сильно. Наприклад:

Having set her heart from childhood on a career in costume design, Lilly worked after theater straight after school, only to realize that this job wasn't for her [14, с. 9].

У тексті йдеться про питання вибору професії. Спробувавши себе в театрі, потім в літературі, героїня усвідомлює, що ці напрямки не для неї і пояснює свій вибір кар'єри дизайнера мод тим, що з самого дитинства її серце мріяло про цю професію – *Having set her heart from childhood on a career in costume design*.

Носії англійської мови мають уявлення про серце як про предмет з об'ємними розмірами (*with all heart, half-hearted*), експлікація яких відповідно відображає наявність або відсутність інтенсивності виконання дії, почуття, ставлення: *with all your heart – used to say that you feel something very strongly; half-hearted – without much effort or interest* [19]. Наприклад, у всесвітньовідомому виступі зречення престолу король Англії Едвард VIII заявляє про свою відданість та вірність своєму наступнику – братові:

A few hours ago I discharged my last duty as King and Emperor, and now that I have been succeeded by my brother, the Duke of York, my first words must be to declare my allegiance to him. This I do with all my heart [16, с. 27].

Експлікація готовності мовця стати вірним підданим нового короля «із повним серцем» (*with all my heart*) додає заяві вагомості та переконливості і свідчить про щирість мовця.

Одночасно виконання дій із «половиною серця» виражає незацікавленість, неготовність особи щось робити або несерйозне ставлення до дії. Так, розповідаючи про свій кар'єрний успіх, героїня тексту протиставляє

себе тим, хто несерйозно ставиться до роботи (*half-hearted*) в період навчальної практики, яка насправді, відіграє важливу роль в отриманні практичного досвіду:

I took these (work placement) really seriously – I can't understand people, who are half-hearted about them [14, с. 9].

Серце також бере участь у вираженні різних видів діяльності свідомості – мислення та пам'яті. Тобто серце зберігає інформацію про навколишній світ, тому «вивчити напам'ять» в англійській мові означає «вивчити серцем» – *learn something by heart – to be able to remember all of something* [19]. Наприклад,

He got me reading by heart a famous speech by William Pitt the Younger which I still remember [16, с. 41].

Комунікативна стратегія висловлювання скарги на щось, незадоволення чимось онтологічно пов'язана з експлікацією емоції роздратування, яка експресивно передається в англійській мові таким соматичним фразеологізмом: *to get up your nose – to annoy you a lot, gets on my nerves* [19] (сильно роздратовувати, діяти на нерви). Наприклад:

Now I just find them unfunny and irritating – they really get up my nose [16, с. 37].

У наведеному фрагменті мовець висловлює своє вкрай негативне ставлення до виступів клоунів у цирку. Вживши спочатку негативно конотований прикметник *irritating*, адресант завершує свою думку більш емоційно насиченою фразою *get up my nose*, що надає його мовленню експресивного забарвлення.

У наступному прикладі вербальна репрезентація емоції роздратування передається на лексико-синтаксичному рівні: соматичний фразеологізм *to get on my nerves* інкорпоровано в експресивну структуру розщепленого речення (cleft sentence), яке спрямовує увагу читача на рематичну частину свого висловлення – причину роздратування – нав'язливих торговців:

If there's one thing that gets on my nerves, it's people who keep trying to sell me things I don't want [16, с. 37].

Оскільки емоції та почуття на фізіологічному рівні безумовно пов'язані із роботою нервової системи людини, не дивно, що передача певних емоційних станів у мові зумовлена експлікацією соматизму *nerve*, наприклад *nerve-racking*:

We were allowed to do a five-minute pitch to the dragons, it was a little bit of a double act between myself and Nick. It was fairly nerve-racking to be honest... [16, с. 48].

Учасники бізнес реаліті-шоу згадують свої відчуття під час презентації власного винаходу, і соматизм *nerve-racking* найяскравіше передає їхній стан хвилювання та переживання.

Оскільки емоції людини, особливо негативні, створюють для неї певний дискомфорт, рекомендовано їх виплескувати назовні. В англійській мові цей процес, що призводить до полегшення духовно-психічного стану, супроводжується експлікацією місця (*chest / груди*), де відбувається накопичення емоцій, і яке потрібно звільнити. Це відображено у фразеологізмі *to get something off one's chest – to unburden oneself; to criticize or make a personal complaint to someone* [19] (розвантажити себе, покаржитись на будь-кого). Розглянемо приклад уживання фразеологізму:

I know, I know, I'm moaning about nothing again, aren't I? But I don't see anything wrong in having a good old moan every now and then to get things off your chest – and what better place to do it than here? [16, с. 37].

Автор повідомлення самокритично ставиться до себе, коли визнає своє ниття та занудність, але відчуває необхідність випустити із грудей всі емоції та всі скарги, що там накопичилися (*get something off one's chest*) і вважає, що інтернет-блог є найбільш безпечним місцем для цієї мети.

Ще одним частотно-вживаним соматизмом є *leg*. Культурний смисл лексеми *leg* пов'язаний з уявленням про те, що вони постають символом опори, стійкості, надійності. Втрата твердої фізичної опори в англійській мові екстраполюється на ситуацію втрати аргументів для переконання іншого у своїй правоті, що відображено у фразеологізмі *not have a leg to stand on – to not*

have any way of *proving* that you are *right* about something [19] (не мати жодного шансу доказати свою правоту). Наприклад:

Since they (parents) had left school at 16 too, they didn't really have a leg to stand on [14, с. 25].

У наведеному фрагменті батьки юнака не змогли переконати його подовжувати навчання у школі після шістнадцяти років, оскільки самі кинули навчання у цьому віці і, відповідно, не мали жодних оснований для впливу на хлопця – *didn't really have a leg to stand on*.

Ще один смисл, репрезентований компонентом *foot* пов'язаний з символічним сприйняттям ніг як засобу пересування. Однак, у чистому вигляді як засіб переміщення *foot* постає у складі фразеологізму не часто. Інколи, ця функція «пересування» працює на розширення меж не стільки фізичного простору, скільки соціального. Наприклад, *to get a foot on the career ladder* означає початок кар'єрного росту:

I suppose my main priority is just to get a foot on the career ladder [15, с. 6].

Слід сказати, що компонент *foot* у наведеному вище фразеологізмі здається ніби то надлишковим, бо у разі його усунення із словосполучення, смисл не змінюється. Але вкраплення *foot* робить думку більш образною, конкретною, та навіть привносить конотацію цілеспрямованості мовця у своїх намірах.

У повсякденному житті людина застосовує ноги як інструмент, коли потрібно реалізувати більшу фізичну силу. Цей «силовий» компонент переноситься і на сферу взаємовідносин між людьми, коли потрібно бути більш впливовим, більш наполегливим. Наприклад, у сфері мовленнєвої взаємодії фразеологізм *put your foot down (to say very firmly that someone must do something or must stop doing something)* [19] додає категоричності до вимоги мовця:

But you both agreed that there would be no mobile phones at the actual wedding? Was this you putting your foot down, Laura? [14, с. 28].

У наведеному прикладі молоде подружжя згадує про домовленість провести весілля без мобільних телефонів. Така наполеглива вимога йшла саме

від нареченої (*Was this you putting your foot down, Laura?*), яка не хотіла, щоб її майбутній чоловік-технофіл був зосереджений на телефоні, а не на ній.

В іншому фразеологізмі з компонентом *foot* відтворено фізичне положення ніг під час відпочинку. *To put one's feet up* (підняти ступні догори) – така поза притаманна людині яка фізично відпочиває, зазвичай сидячи із піднятими ступнями. Наприклад:

At the age of 60, when I should be putting my feet up, I have been asked to take the helm at St George's Roman Catholic Secondary School Maida Vale [16, с. 67].

Героїня тексту – директорка школи – згадує ситуацію, як їй прийшлося повернутися до роботи відразу після виходу на пенсію, коли вона збиралася насолодитися своїм відпочинком (*when I should be putting my feet up*). У такий спосіб оповідач додає патетиці своєму наративу, відображає несправедливість долі, чим викликає у читача співчуття.

Одним з переносних значень, закріплених за лексемою є стан володіння, контролю, влади. Якщо річ знаходиться в руках людини, вона автоматично отримує право на розпорядження нею або на контроль над нею. Саме таке сприйняття ситуації зумовлює появу фразеологізму *in the hands of someone – in the possession of, under the authority of or under direction of someone [19].* Наприклад:

It annoys me to think that our public transport service is in the hands of these incompetents [16, с. 37].

У контексті ситуації мовець знаходиться в емоційному стані, про що свідчить лексема *annoys*. Він скаржиться на те, що транспортна компанія знаходиться під контролем (*in the hands of*) некомпетентних осіб, що, на його думку, є причиною низької якості транспортних послуг, чим мовець вкрай незадоволений.

Інформація про зовнішній вигляд навколишнього середовища потрапляє до мозку і відповідно до свідомості людини, де вона потім обробляється, різними каналами чуттєвого сприйняття (слуховим, тактильним, візуальним).

Око в організмі людини відіграє провідну роль у роботі зорової сенсорної системи. Не дивно, що функція ока бути каналом зв'язку між зовнішнім та внутрішнім світами людини знайшла відображення й у мові у вигляді фразеологічних одиниць *bring into the public eye – to attract a lot of attention, scrutiny* [19]. Тобто, коли потрібно привернути пильну увагу людини до якоїсь проблеми, питання, ситуації, потрібно цю проблеми поставити у поле зору людини:

I felt very enthusiastic about the concept of this programme: a documentary that would bring the teaching profession into the public eye and show not only the problems but also the good that teachers do [15, с. 23].

Так, свої позитивні враження від переглянутого документального фільму мовець пояснює тим, що його випуск привертає увагу суспільства до професії вчителя *would bring the teaching profession into the public eye*. Використання зазначеного соматичного фразеологізму вдало посилює позитивну оцінку мовця, експліцитно виражену прикметником *enthusiastic*.

Іншим прикладом, що відображає суміжний зв'язок між свідомістю людини та оком як центральним органом візуального сприйняття є фразеологічне сполучення *eye-opener* (ситуація, яка розкриває те, що було невідомо раніше). Мотивація цього фразеологізму полягає у тому, що процес неочікуваного відкриття супроводжується здивуванням, в момент якого людина зазвичай округлює очі:

Life as a single parent is going to be a real eye-opener for him [18, с. 135].

Наведена фраза взята із коментарі ведучої реаліті-шоу, у якому міняються місцями представники абсолютно контрастних соціальних статусів, зокрема британський парламентар погодився відіграти роль матері-одиначки протягом двох тижнів. Отже ведуча припускає, що зіткнення із щоденними проблемами жінки такого статусу відкриє очі представнику парламенту на життя пересічних людей.

У деяких соматичних фразеологізмах закладений оцінний компонент, як наприклад *tongue-in-cheek – humorous or intended as a joke, though seeming to be serious* [19]. Ідіома, яка повністю втратила внутрішню форму, має негативну конотацію та означає «глузливий, іронічний, лукавий, знущальний». Розглянемо приклад:

The short but delightful book House Gymnastics, with its charming tongue-in-cheek humour shows the home can be exploited in a variety of exciting new ways, becoming at once a playground.... [16, с. 57].

У дискурсивному контексті за рахунок інкорпорованих позитивно-оцінних прикметників *delightful, charming* спостерігаємо процес іррадіації меліоративної оцінки на ідіоматичне сполучення *tongue-in-cheek humour*. Таким чином автор передає своє захоплення гумором, з яким написана книжка *House Gymnastics*, і нібито рекомендує читачу ознайомитися з альтернативним способом підтримки фізичного стану.

Висновки. У статті розглянута роль англійських соматичних фразеологізмів у формуванні комунікативної та лінгвокультурної компетентності іншомовного студента. Визначена група соматизмів, які постають вершиною фразеологічних одиниць, рекомендованих автентичними підручниками для викладання англійської мови як іноземної. Найбільш уживаними соматизмами в межах фразеологізмів постають лексеми *eye, nerve, foot, leg, hand, heart, nose, tongue, cheek*. На прикладах розкрито семантико-функційний аспект деяких фразеологізмів, що сприяє осмисленню цих образних мовних одиниць. Установлено, що такі стійкі сполучення найчастіше посилюють передачу емоційного стану мовця, імплікують оцінне ставлення мовця до предмету мовлення, постають експресивним засобом вираження певних номінацій. Інкорпорування соматичних фразеологізмів в англійську лінгводидактику сприяє ефективному навчанню англійської мови. **Перспектива** дослідження полягає у встановленні способів залучення соматичних фразеологізмів у процес викладання англійської мови як іноземної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берта Е. Т. Фразеологізми із соматичним компонентом у сучасних угорській та українській мовах. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2017. Т. 20. № 2. С. 54–62.
2. Васько Р. В. Семантична модуляція соматизмів رأس / HEAD / ГОЛОВА у фразеотрансформах арабської, англійської, української та російської мов. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія*. 2016. Т. 19. № 1. С. 26–36.
3. Важеніна О., Куцева А. Фразеологізми з соматичним компонентом: семантичний та етнокультурологічний аспекти. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Донецьк: Укр. культуролог. Центр. Східний вид. дім, 2010. Т. 28. С. 23–33.
4. Венжинович Н. Ф. Фраземи з компонентами соматизмами у творах М. Матіос та В. Шкляра. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2019. Вип. 2. С. 13–21.
5. Гадзало А. Національно-культурна специфіка фразеологізмів з компонентом «голова» в українській, польській та англійській мовах. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32526/1/43-173-174.pdf>
6. Денисенко І. І. Особливості соматичних фразеологізмів: концепт «HAND» в англійській та українській мовах. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7705/1/Denysenko.pdf>
7. Кочубей В. Ю. Англійські фразеологізми на позначення частин тіла як елемент культурного коду. *Наукові записки Центральноукраїнського державного пед. університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. Вип.155. С. 232–237.
8. Красовська К. В. Зв'язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 154. С. 120–123.

9. Омеляненко О. В. Українські фразеологізми з компонентами-соматизмами як засоби вербалізації танатологічної семантики. *Лінгвістичні дослідження*. 2013. Вип. 36. С. 44–51.
10. Скрипнік І. Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2009. 20 с.
11. Талабірчук О. Фразеологізми у процесі викладання угорської мови як іноземної. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Філологія. 2020. Том 2. № 44. С. 332–337.
12. Тихомирова Е. А. Английские фразеологические единицы с соматизмами: валентностный и прагматический аспекты : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Иваново, 2011. 155 с.
13. Тоненчук Т. В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. 20 с.
14. Bell J., Kenny N. *Advanced Expert. CAE. Coursebook*. Pearson Education Limited, 2015. 207 с.
15. Bell J., Kenny N. *Advanced Expert. CAE. Student's Resourcebook*. Pearson Education Limited, 2015. 180 с.
16. Kerr Ph., Jones C. *Straightforward. Advanced. Student's book*. London: Macmillan Education, Second edition. 2012. 160 p.
17. Kerr Ph., Jones C. *Straightforward. Advanced. Workbook*. London: Macmillan Education, Second edition. 2012. 160 p.
18. Kerr Ph., Jones C. *Straightforward. Intermediate. Student's book*. London: Macmillan Education, Second edition. 2012. 160 p.
19. Macmillan Dictionary. URL : <https://www.macmillandictionary.com/>

**ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ЗУМОВЛЕНИХ
ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ІНШОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Шистко А. О.

магістрант

ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6031-6048>

aa.shystko@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Шистко А. О. Проблеми адаптації культурно-зумовлених лексичних одиниць в іншомовному середовищі.

У статті проаналізовано точки зору вчених на проблему адаптації культурно-зумовлених лексичних одиниць в іншомовному середовищі. Схарактеризовано чинники, які призвели до появи культурем, підкреслено значущість знання про культурно-зумовлені лексичні одиниці для вдалого перекладу та обґрунтовано вживання найвлучніших видів перекладу з мови джерела до цільової мови під час транспонування культурних реалій. Виділено особливості функціонування та адаптації культуронімів у художньому тексті та мові ЗМІ.

Ключові слова: реалія, культуронім, поліонім, ідіонім, ксенонім, транслітерація, лінгвокультура.

Скорочення: ЛКС – лінгвокультурне співтовариство.

SUMMARY

Shystko A. O. Adaptation Problems of Culturally Determined Lexical Units in a Foreign Language.

Each language is not only a means of communication and expressing opinions, but also an instrument of national identity. Taking into consideration the relationship between language and thinking, researchers have concluded that it is appropriate to study the correlation of language and culture.

Linguoculturology uses such terms as "culturonym", as well as its varieties "polyionym", "idioculturonym", "xenonym" to describe national reality, which is an accepted term in Translation Studies.

The general concept of "culturonym" appeared in the context of the inclusion of some language units with culturally significant information to linguistic analysis. Insufficient knowledge of culturonyms obviously leads to translation errors. Existing methods for teaching translators do not always help, especially when you need to work with the elements of foreign culture.

The article defines methods for transmitting the meaning of specific national lexical units, they are transcription or transliteration; descriptive translation; translation of components and additional explanation of nationally determined vocabulary units; "word for word" translation or loans; translation by means of semantic analogies. In addition to the analysis of the theoretical part, the paper provides various examples of translation of culturally determined units and their use in literary texts and mass media.

It is possible to adequately describe Ukrainian linguoculture by means of the English language only if you have a mechanism for creating a xenonymic nomination to denote a foreign cultural element.

Keywords: reality, culturonym, polyonym, idionym, xenonym, transliteration, linguoculture.

Постановка проблеми. Питання перекладу, розуміння та зіставлення з реаліями інших мов та народів турбує вже не перше десятиріччя вчених лінгвістів, філологів і культурологів усього світу. Завдяки глобалізації та сталому розвитку людства, мова постійно поповнюється новими або модифікованими одиницями мовлення, що змушує не тільки звертати увагу на переклад, а й поглиблюватися до рівня смислового навантаження, іноді до культурних чи історичних джерел. Таким чином, проблема взаємодії мови і суспільства, процеси збагачення словникового складу мови шляхом запозичень

з інших мов є актуальним впродовж усього періоду існування мовознавства як науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У пропонованій статті наводиться наша оцінка тих концепцій адаптації лексичних запозичень, які відбуваються в межах англійських та українських текстів. Відомі вчені, лінгвісти, мовознавці неодноразово звертаються до проблеми адаптації лексичних запозичень у своїх дослідженнях, працях та публікаціях кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст. Найвідоміші з них: А. Вежбицька, В. фон Гумбольдт, В.В. Кабакчі, І.П. Іванова, І.І. Халєєва, М.І. Костомаров, Р. Якобсон, Є.М. Верещагін. Не дивлячись на появу нових матеріалів в науковій літературі, під час опрацювання теми, виникає потрібність у подальшому аналізі питання адаптації лексичних запозичень, бо висвітлених матеріалів недостатньо і вони мають розбіжності, але завдяки вищевказаним вченим вже є певний теоретичний здобуток досліджень з зазначеного питання. Проте ознайомившись з великим об'ємом праць лінгвістів ми не виявили праць лінгвоісторіографічного характеру, в яких були б цілеспрямовано проаналізовані та класифіковані позамовні чинники виникнення культуронімів у мові-реципієнті, чим і зумовлюється **актуальність** обраної теми.

Метою пропонованої статті є аналіз способів адаптації культурно-зумовлених лексичних одиниць при перекладі в іншомовні реалії, виокремлені різними лінгвістами. Поставлена в дослідженні мета реалізується за методів аналізу, узагальнення, дедукції, опису, які є загальнонауковими методами теоретичних та емпіричних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Кожна мова є не тільки засобом вираження думок та передавання інформації, а й повнокровним самовираженням народу. На думку Вільгельма фон Гумбольдта, саме духу мова зобов'язана своїм розвитком та розквітом «Дух живить мову, робить її потужною». Тобто мова наділена етно-утворюючою силою: саме мовний статус формує та визначає націю [1, с. 303-306].

Анна Вежбицька зауважує, що приклади подібного роду можна нескінченно множити, і вони неминуче доводять, що культура та дух зустрічаються у кожному вербальному або писемному процесі.

Відповідно до сучасного підходу, акценти у вивченні лінгво-культурної інтеракції розставлені трохи інакше. Вирішуючи питання про зв'язок мови та мислення, проведений за рахунок перенесення предмета дослідження у галузь взаємодії мови та культури, дослідники дійшли висновку про доцільність вивчення кореляції мови та культури як якогось психолого-соціального феномена. Це дозволяє вченим зняти спірне та важко вирішуване питання про відмінності в характері розумової діяльності представників різних етнічних груп. Визнання очевидності взаємозв'язку мови та культури дозволяє дослідникам підійти до вивчення етнокультурної специфіки, що має очевидні відповідності з мовними формами.

Згідно точці зору видатного вченого Р. Якобсона, «Все, що сказано на одній мові, може бути виражено на іншій» [8, с. 233]. Сучасні дослідники все більше уваги приділяють «дивній лексиці», яку називають по-різному: в перекладознавстві більш прийнятий термін «реалія».

Поняття «реалія» слід відмежувати від «термін». Реалії характерні для підмови художньої літератури та засобів масової інформації, нерозривно зв'язані з культурою певного народу, є загальноживаними для мови цього народу і чужими для інших мов.

В свою чергу терміни позбавлені будь-якої національної зафарбованості та відносяться, взагалі, до галузі науки. Вони створюються штучно, виключно для найменування предмета або явища, з поширенням якого і набуває широкого застосування.

Тому в лінгвокультурології вживається загальний термін «культуронім», а також його різновиди «поліонія», «ідіокультуронім», «ксенон». Детальну класифікацію цього терміну зробив в свої працях філолог, професор В. В. Кабакчі і вчені його школи.

При зовнішній відмінності термінів сутність проблеми очевидна: існують мовні знаки, що вимагають спеціальних рішень в умовах переходу від однієї мови до іншої, зокрема, в умовах перекладу. Найбільш загальним способом позначення для таких знаків можна вважати термін «культуреми», який вживається в більшості філологічних наук.

В контексті включення в лінгвістичний аналіз мовних одиниць компонентів значення та сенсу, що містять культурно-значиму інформацію, з'явилося загальне поняття «культуронім» (від лат. *cultura*, від *colo*, *colere* – обробіток, пізніше – виховання, освіта, розвиток, шанування + грец. *ὄνομα* – ім'я, назва), термін, запропонований В. В. Кабакчі. В своїй роботі «Практика англомовної міжкультурної комунікації» лінгвіст ґрунтовно визначає це поняття та надає свою класифікацію [4].

Отже, поняття культуреми використовується в культурологічному підході до вивчення мови, який дозволяє розглядати будь-яке явище всередині інтелектуального простору культурних смислів. Культурема — це комплексна, стійка, постійно відтворена в певному етнолінгвістичному соціумі структура, яка, об'єднуючи в своєму змісті багатий соціальний та історичний досвід, відображає ціннісні орієнтири даного суспільства.

З огляду на цю понятійну подвійність, виражену у вигляді дихотомії: культурема — лінгвокультурема, у цієї роботі ми будемо користуватися терміном «культуронім» як більш наближеному до мовного знаку, звертаючись за необхідністю до визначень та функціонально-змістовним критеріям, розробленим для понять «реалія» та «культуреми».

Можливо, найбільш характерною ознакою для розпізнавання культуроніма служить наявність асиметрії між:

- а) можливим культуронімом та його контекстуальним оточенням;
- б) між можливим культуронімом та його стандартною словниковою відповідністю.

На перший погляд, завдання для перекладачів в зверненні до «дивної лексики», культуронімів, не дуже складне, досить застосувати напрацьовані технології, прийоми, що дозволяють передати якийсь сенс, виражений за допомогою знака-культуроніма, цільовою мовою. Однак прийнятні для лексикології підходи до класифікації таких знаків, як одиниць словника виявляються малоефективними, а то й зовсім не придатними при перекладі текстів, що виражається в появі деструктивів в перекладному тексті та сприяє стилістичній дискомфорності [5].

Основною проблемою інтерлінгвокультурології є необхідність адекватної номінації елементів іншомовної культури. Одиниці, закріплені за елементами культур, прийнято називати «культуронімами».

Залежно від належності культуроніма до мови тієї чи іншої культури В. В. Кабакчі поділяє їх на три основні типи:

- поліоніми (універсальні елементи земної цивілізації, що зустрічаються в багатьох культурах),
- ідіоніми (мовні одиниці, закріплені за специфічними елементами культури народу-носія цієї мови), і,
- ксеноніми (мовні одиниці, закріплені за специфічними елементами зовнішніх (іншомовних) культур) [4].

Відповідно, недостатнє знання культуронімів очевидно призводить до виникнення помилок при перекладі. Якщо спробувати об'єднати ці точки зору, то на наш погляд, виходить така картина. Наявні методики навчання перекладачів не завжди допомагають, якщо необхідно працювати з матеріалом, імпліцитно спираючись на елементи чужої культури. Проблема посилюється, коли доводиться перекладати текст високого художнього рівня, прагматичний потенціал якого не завжди легко оцінити навіть носієві мови.

Двомовні словники нададуть нам не тільки відповідність *село / village*, але і *селище / village*, але якщо перекладач піде цією універсальною відповідністю, то може бути обдуреними сам і (або) ввести в оману читача, якщо в

початковому тексті відмінність між *селом* та *селищем* виявиться інформаційно значущим: наприклад, важливо, що в *селищі* (*поселення в сільській місцевості неподалік від полів*) немає своєї церкви, а в *селі* вона є.

В англійському побуті слово *village* включає інформацію «наявність церкви», отже, це слово виявляється непридатним для передачі знака *селище* (*поселення в сільській місцевості неподалік від полів*), якщо цей знак використаний в тексті класичної української літератури, зокрема, 19 століття, коли така різниця була суттєва; в сучасному побуті така різниця не суттєва в українській культурі, тому для сучасних текстів пару *село* / *village* можна віднести до розряду поліонімів, тоді як, наприклад, для творів М. Гоголя її слід включити в розряд ідіонімів, тобто визначити як культурно-зумовлену лексику, оскільки за 200 років мовна картина світу в українському культурному просторі змінилася більш значно, ніж в англійській.

У зв'язку з цим можна навести як приклад таку деталь, як переклад слова *village* в творах Агати Крісті словом *село*: все ж навіть для сучасного сприйняття виявляється дещо дивним, що мова йде про «село», в якому є магазини, кафе, пошта, церква, бібліотека тощо. Цілком очевидно, що тут виникає певне інформаційне зрушення, яке, можливо, заповнюється культурним домислюванням типу «мабуть, в англійському селі все це є на відміну від українського».

Багатогранність культуронімів, яка зумовлює складність їхньої ідентифікації в процесі перекладу, посилюється перекладацькими рішеннями при виборі того чи іншого варіанта відповідності. По суті, інформаційні, в тому числі смислові втрати неминучі, але вони проявляються по-різному в умовах тих чи інших перекладацьких переваг.

Найбільш поширеними прийомами при передачі культуронімів-ідіонімів можна вважати транслітерацію, додавання / опис, лексико-семантичне калькування та функціональну заміну (аналог). Відповідності, отримані при

використанні цих прийомів, вважаються точними, але інформаційно-сміслові втрати певним чином ігноруються.

Тим часом, такі «точні відповідності» уявлення чужої культури зазвичай сприймаються як чужі, незрозумілі, безглузді-дискомфортні в широкому сенсі слова, свідчать, як мінімум, про зрушення, а то й спотворення інформації, яка в початковому тексті відрізняється повнотою культурного сенсу.

Спираючись на приклади наведені вище, можна припустити існування кількох способів передачі лексичних значень культурно-зумовлених одиниць національної лексики. Кожен із цих способів може вважатись досить надійним, якщо він забезпечує вірне вираження основного та специфічного сенсу одиниці вихідної мови в мові перекладу. Оскільки природа, структура, сфера використання та денотативне значення різних культурно-зумовлених одиниць національної лексики рідко мають однакове смислове «розширення», їхні методи перекладу також не можуть бути однорідними. Залежно від цих факторів, можемо визнати досить надійними методи передачі значення конкретно національних одиниць лексики, такі як:

1. Транскрипція або транслітерація. Виключно одиниці національно-специфічного лексикону, значення якого передаються на фонологічному рівні, зазвичай належать до справжніх інтернаціоналізмів і включають переважно суспільно-політичні одиниці лексикону (пор. *Лорд, пані, містер, шилінг, козак, гривня тощо*). Наприклад, *Це місце бідної кольорової жінки, а ти великий джентльмен з Кейптауна* (Р.А.Брагамс).

2. Транскрипція або транслітерація та пояснення їх справжнього національно-специфічного значення. У багатьох випадках мовна форма одиниці національно-специфічного лексикону передається за допомогою транскрипції або транслітерації, що не може забезпечити повного вираження її лексичного значення. Тоді стає необхідним додаткове пояснення його сенсу. Це відбувається, коли одиниця/поняття культурно-зумовленого лексикону вперше вводиться цільовою мовою або коли він ще не відомий широкій громадськості

читачів/слухачів цієї мови. Пояснення може бути дано або у перекладі уривків мовленнєвого потоку, де використовується одиниця культурного зумовлення, або у виносці, коли стає необхідним тривале пояснення: *вони відвезли її до Лондонського Тауера. (Джером К. Джером). Коли світанок тільки-но світав, він опинився біля нього Ковент-Гарден. (О. Уайльд).*

3. Переклад тільки за допомогою описового пояснення. Це відбувається переважно тоді, коли транскрипція/транслітерація не є корисними у вираженні сенсу культурно-зумовленої національної одиниці, або коли це може спричинити непотрібну двозначність у оповіданні/тексті цільової мови (пор. *Matron – завгосп у навчальному закладі і медсестра*); *Pilgrim Fathers – Батьки-прочани, перші колоністи з Англії, які прибули у 1620 році до Північної Америки на вітрильнику «Мейфлауер»*;

Примітка: в деяких американських ресторанах українські вареники називають *равіолі* (італ.);

інтендант – старшина – стерновий у морській піхоті (а також квартирмейстер) у англ. армії.

І не всі культурно-зумовлені/окремі одиниці національного лексикону настільки «сильно» завантажені інформацією, що їх слід пояснювати у виносці.

4. Переклад складових частин та додаткове пояснення одиниць національно-зумовленого лексикону. Власне значення деяких конкретних одиниць національного лексикону можна вірно передати шляхом регулярного перекладу всіх або деяких їх складових частин та пояснення денотативного значення, що відноситься до одиниці мови-джерела. Комбінований підхід у трактуванні цієї групи конкретних національних одиниць лексикону викликається складністю значення, властивою одиницям мови-джерела.

Обсяг пояснення цільовою мовою зумовлений характером конкретної одиниці національної лексики, метою перекладу, а також деякими характерними можливостями тексту, в якому використовується ця одиниця. При перекладі на мовному рівні (поза контекстом) пояснення може бути

практично необмеженим: *Battle of Britain* – *Битва за Англію* (повітряні бої англійської авіації з гітлерівськими бомбардувальниками над територією Великої Британії, особливо в районах Лондона та Південної Англії 1940-1941 pp.);

ginger ale – *імбірний ель/імбірне ситро* (базовий рівень газованого напою).

5. Шляхи дослівного перекладу або калькування. Коли комплексні елементи, що складають одиниці національно-специфічного лексикону, є водночас основними носіями їхньої власної сутності, вираженої через їхнє значення, вірного перекладу таких одиниць можна досягти або за допомогою дослівного перекладу, або калькуванням. Кожен із цих способів може бути добре проілюстрований англійською та українською мовами.

А. Дослівний переклад — це конкретні національні одиниці лексики, наприклад: *first (second, third) reading* — *перше (друге, третє) читання* (офіційне внесення законопроекту в англійський парламент); *щоденник* (учнівський) — *student's everyday record book*, і так далі.

Б. Денотативне значення багатьох одиниць конкретного національного лексикону можна передати також шляхом калькування, з англійської: *The Salvation Army (USA, Gr.Britain)* — *Армія порятунку*; *Fan club* — *клуб прихильників/уболівальників (артиста, спортсмена тощо)*; *орден св. княгині Ольги Київської* — *The Order of St. Olga Princes of Kyivan Rus'*.

І все ж жоден із двох способів перекладу часто не може вичерпно виразити всі позамовні деталі значення, властиві більшості одиниць у мові-оригіналі.

6. Переклад засобами семантичних аналогій. Незважаючи на відмінності в економічних, соціальних, політичних, культурних, а в багатьох випадках і географічних умовах, незалежно від того, в якій країні розвивається нація вихідної мови та цільової мови, деякі особливі поняття в обох мовах можуть бути ідентичними або аналогічними за своїм значенням та функціонуванням.

Таким чином, аналогічні національні поняття в різних мовах можуть виникнути в результаті прямих чи непрямих (через мову-посередника) запозичень. Хоча далеко не всі аналогії – абсолютна складність значень, властивих одиницям мови-джерела. Конотативні розбіжності, а іноді і сфери вживання, не завжди можуть повністю збігатися в цільовій мові, що ми зараз зможемо побачити у кількох прикладах.

Англ. : *City/Town Board of Education* — міський відділ освіти; *pop corn* — кукурудзяні баранці; *gingerbread* — імбірний пряник, коврижка; *stewed fruit* — узвар/компот;

Укр. : *курсова робота* — *term/yearly essay/project*; *консультація* — *tutorial*; *дипломна робота* — *graduation essay/project*;

Тому можна припустити, що такі поняття лише умовно різні. Вони ближчі до звичайних семантичних еквівалентів, хоча і не позбавлені деяких позамовних деталей у мові-джерелі.

У культуронімів наявний оцінний інваріант сприйняття – будучи задіяними в тексті, такі одиниці знаменують, чи входить предмет мовлення в ціннісний (або антиціннісний) сегмент когнітивної бази даного лінгвокультурного співтовариства (ЛКС).

Особливість оцінки, яка виражається культуронімом, полягає в тому, що дана оцінка не заперечується, оскільки вона належить до культурно-ціннісної бази і зрозуміла всім членам даної лінгвокультурної спільноти. Саме внаслідок цієї обставини використання культуронімів представляється настільки ефективним: оцінка, яка інкорпорована в них, не вимагає доказів, хоча вона представлена в згорнутому вигляді, абсолютно прозора і легко зчитується всередині однієї лінгвокультурної спільноти, зустрічаючи нерозуміння серед членів іншої.

Беручи до уваги те, що «медіатекст — це сконструйована мовна поведінка, відповідна інтенціональному стану (~ ментальності промовця) і культурнімічним моделям описового або наказуючого характеру» [2, с. 52], є

всі підстави припустити, що в просторі медіатексту створюються численні осередки модалізації. Їх джерелом є вираз суб'єктивного ставлення і оціночних суджень, що знаходяться в прямій залежності від смислової позиції адресанта.

Експлітуєма, таким чином, суб'єктивна характеристика надання оцінки насамперед співвідноситься з реалізованою в тексті ідеологічною модальністю. Однак важливою є і культурологічна складова. Будучи основною в тексті дискурсу, ідеологічна модальність взаємодіє з модальністю культурологічною, підпорядковуючи її собі і багаторазово посилюючись. В результаті збільшується градус агонального дискурсу, що веде до його більшої поляризації.

Аналіз медіадискурсу свідчить про тенденцію використання в ньому культуронімів як ярликів надання оцінки. При цьому те, яким є знак оцінки – негативний або позитивний – в більшості випадків обумовлено ідеологічною модальністю тексту, згідною зі смисловою позицією адресанта.

Емпіричний матеріал свідчить, що поява культуронімів в публіцистичному дискурсі мас-медіа не випадкова. Культурно обумовлені мовні знаки проходять процес дискурсивної адаптації за допомогою реалізації декількох функцій: кодифікування читачем, комунікативна функція, оцінна (евалюативна), ідентифікуюча, референтівна і експресивна.

Саме смислова позиція адресанта диктує оцінний заряд культуроніма, який виступає в тексті джерелом модалізації. Таким чином, використовувані в англomовному політичному медіадискурсі культуроніми включають одиниці різної рівневої приналежності (морфеми, лексеми, синтаксеми) з позначенням:

- (1) свого або чужого етносу,
- (2) різного роду реалій своєї або чужої культури,
- (3) соціальних практик того чи іншого ЛКС.

Спектр культуронімів досить широкий. Але звертає на себе увагу те, що вони прості і однозначні для інтерпретації. Створюючи множинні осередки модалізації в поляризованому контексті, вони виявляються повністю

підпорядковані смисловій позиції автора і реалізованій в тексті ідеологічній модальності.

Сьогодні, по суті, кожна людина, найчастіше незалежно від свого бажання, стає учасником медійного дискурсу. Ефективне міжкультурне спілкування, на думку В. Верещагіна і М. Костомарова, засноване на адекватному взаєморозумінні комунікантів, які належать до різних лінгвокультур.

У міжкультурному спілкуванні білінгви не просто (лінгвістично) декодують текст, а й оперативно підключають фонові знання про іншомовну культуру [6]. При цьому передбачається пізнання плану змісту мови іншомовної лінгвокультури і оволодіння знаннями про мовну картину світу носіїв даної національної мови як про систему бачення світу.

Ефективна міжкультурна комунікація можлива тільки при створенні загального знакового простору, якщо комуніканти користуються одним самим кодом. Однак його не завжди супроводжує загальний концептуальний простір внаслідок різниці мовних картин.

Завдання білінгва — зі свого запасу мовних засобів вибрати саме таку одиницю, яка найбільш адекватно відповідає даній ситуації спілкування. Так, білінгв знає, що хоча *педагог* і *вчитель* синонімічні в українській мові, *pedagogue* володіє негативними конотаціями, і вибере саме таке слово, яке не викличе здивування у співрозмовника.

Вибір одиниці номінації є важливим фактором, що визначає ефективність міжкультурного спілкування.

Носії української мови, описуючи свою культуру англійською, наповнюють слова концептуальним змістом, характерним для своєї культури, що може бути неадекватно сприйняте представниками іншої лінгвокультури.

Носії англійської мови сприймають англомовні номінації української культури через призму своєї картини світу, що може перешкоджати ефективному спілкуванню.

Створюючи текст про іншомовну культуру рідною мовою або про рідну культуру другою мовою, автори-білінгви не обмежені вихідним текстом, як при безпосередньому перекладі, тому в меншій мірі схильні до локалізації тексту. Швидше, навпаки, вони прагнуть зберегти субстрат лінгвокультури при її іншомовному описі. Тому в текстах такого роду звертають на себе увагу ксенонімічні запозичення і кальки, за допомогою яких актуалізується так званий «інолінгвокультурний субстрат» (термін В. В. Кабакчі) [4].

Слідом за В. В. Кабакчі можна з упевненістю стверджувати, що лексика з культурним забарвленням виступає маркером адаптації, тобто вказує в прямій або непрямій формі на те, яку культуру автор має на увазі, адже далеко не в кожній лінгвокультурі слово-еквівалент буде відзначено негативною конотацією. Культурологічний компонент може ховатися також в синтактиці мовного знака. Наприклад, відома словотвірна модель несе в собі широкий спектр негативних конотацій, коли власна назва приєднується до кореня *-gate*, висхідна до *Watergate* — назва готелю, в стінах якого в штабі Демократичної партії були встановлені прослуховуючі пристрої під час виборчої кампанії 1972 року [3, с. 163].

Така модель активно використовується в мас-медійному дискурсі: недарма журналіст Карл Вік пише, що будь-який скандал може отримати найменування чергового Уотергейту: *Over the decades since, there have been efforts, never quite right, to dub this or that scandal the next Watergate* [10, с. 34].

Прагматика мовного знака також може бути джерелом культурологічного маркування. Наприклад, в колонці «Opinion» газети New York Times Чарльз Сайкс пише: *The conservative media ecosystem - like the rest of us - has to recognize how critical, but also how fragile, credibility is in the Orwellian age of Donald Trump.* / Консервативна еко-система мас-медіа, як і всі ми, повинна визнати, наскільки критично мала ступінь і без того крихкої довіри в Оруеллову епоху Дональда Трампа [9].

Висновки. Отже, національно-культурні відмінності, які спостерігаються на всіх рівнях мови, особливо яскраво проявляються на лексичному рівні. Денотативні реалії найбільш наочно демонструють національну своєрідність культур. Особливо важко виділити конотативні реалії. Звичайні слова в різних національних варіантах мови можуть мати додаткові значення, які зумовлені національно-культурними факторами, пов'язаними з традиціями, фольклором народу-носія мови.

Відповідно, культурологічна модальність, яку реалізує культуронім, стає тотожною за знаком модальності ідеологічній. Ідеологічна модальність повністю поглинає модальність культурологічну, змушуючи останню обслуговувати смислову позицію адресанта. Характерно те, що культуроніми, що вживаються в дискурсі ЗМІ в переважній більшості випадків використовуються для відчуження опонента. В цілому ж, абсолютно очевидно, що культуроніми внаслідок такої характеристики, як оцінна біполярність, при використанні підлаштовуються під необхідний ідеологічний контекст.

Перспективи подальших розвідок обумовлені поширенням й постійним ростом потреби в міжкультурному спілкуванні людей, що представляють різні культури, але прагнуть до ефективного і адекватного взаєморозуміння.

Під час використання англійської мови як засобу опису українського дискурсу мова неминуче переорієнтується на описувану лінгвокультуру. При цьому відбувається своєрідне накладення однієї культури на ментальність іншої, що перешкоджає взаєморозумінню. І навпаки, адекватно описати українську лінгвокультуру засобами англійської мови можна тільки володіючи механізмом створення ксенонімічної номінації для позначення інокультурного елемента.

Підсумовуючи сказане, з упевненістю констатуємо, що володіючи властивостями макрометафоричності і оцінковості, культурологічно-марковані одиниці багаторазово відтворюються і тим самим сприяють постійному реконструюванню культурно-ціннісного простору тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984. С. 303-306.
2. Дускаева Л. Р., Краснова Т. И. Интенциональность и модализация медиатекста в контексте культуры (опыт обобщения). *Политическая лингвистика*. 2014. № 3 (49). С. 51– 57.
3. Иванова С. В., Чанышева З. З. Семантика и прагматика языкового знака как драйверы культураносности. *Вестник рос. университета дружбы народов. Серия: Лингвистика*. 2014. № 4. С. 154–166.
4. Кабакчи В. В. Основы англоязычной межкультурной коммуникации: Учеб. пособие [для изучающих англ. яз.]. Санкт-Петербург: РГПУ им. А. И. Герцена, ИВЭСЭП, 1998. 252 с.
5. Степанов Ю. С. Семантическая реконструкция (в грамматике, лексике, истории культуры). *Proc. Of the Eleventh Intern. Congr. Of Linguists. Bologna-Florence. August 28 – September 2, 1972*. Bologna: Il Mulino. 1975. P. 573–577.
6. Хорошун О. О. Мовна та концептуальна картини світу в дослідженнях сучасної лінгвістичної науки. *Глухівські наукові читання-2011, матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (15–17 лист. 2011 року)*. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. С. 241–246.
7. Coll Steve. Defying Conventions. *New Yorker*. 2016. 8. 15. P. 19–20.
8. Jakobson R. On Linguistic Aspect of Translation. *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
9. Sykes C. J. Why Nobody Cares the President Is Lying. *New York Times*, 2017. 4 Febr. URL: <https://www.nytimes.com/2017/02/04/opinion/sunday/why-nobody-cares-the-president-is-lying.html>.
10. Vick K. Is Putin Taking Sides? *Time*. 2016. 8. 08. P. 34–37.

**СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ
В КИТАЙСКО-РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ
В КОНТЕКСТЕ МОДЕЛЕЙ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО АНАЛИЗА**

Цуй Юн

кандидат культурологии, доцент,
заведующий кафедрой русского языка
Хайнаньский тропический морской университет
Санья, Китай
<https://orcid.org/0000-0001-5472-2269>
e-mail: kostia-cy@163.com

Хабарова И. В.

кандидат филологических наук,
преподаватель кафедры русского языка
Хайнаньский тропический морской университет
Санья, Китай
<https://orcid.org/0000-0001-6974-0187>
e-mail: irrina79@mail.ru

АНОТАЦІЯ

Цуй Юн, Хабарова І. В. Соціокультурна адаптація в китайсько-російських перекладах у контексті моделей перекладацького аналізу.

Стаття розглядає денотативно-ситуаційну, семантичну, трансформаційну та інші моделі перекладацького аналізу в аспекті прийомів соціокультурної адаптації у китайсько-російських перекладах: використанням запозичення з їхньою інтерпретацією, подоланням лакунарних розрізень у концептуалізації часу та простору; експлікацій у російському перекладі контекстуальних імплікованих зв'язків між китайськими паралельними скороченими реченнями на основі структурних трансформацій; відтворенням у російському перекладі граматичних формантів, які відсутні у китайському тексті.

Ключові слова: моделі перекладу, соціокультурна адаптація, китайсько-російський переклад.

SUMMARY

Cui Yong, Khabarova I. V. Socio-cultural Adaptation in Chinese-Russian Translations in the Context of Translation Analysis Models.

The article focuses on the most common models of translation analysis in their correlative relationship with the specifics of socio-cultural adaptation in Chinese-Russian translations. Among such models, the article analyzes the denotative-situational, semantic, transformational models as well as the model using a standard set of certain universal features, partially available in the original and target languages. The application of the denotative-situational model to the Chinese-Russian translations correlates with such adaptation techniques as: “translation using a borrowed word with its interpretations”, “translation by paraphrasing to explicate the idea of the source text”, “translation with generalization, concretization, omission or addition”, elements of transcription or transliteration of the source text. Translation adaptation, which correlates with the semantic model, includes a search for semantic correspondences associated with overcoming lacunar temporal and spatial differences in semantics of source and target texts.

Sociocultural adaptation, based on the application of the transformational model, focuses on the ways of rendering in Russian translations of contextual implicit connections between Chinese parallel short sentences. Adaptation based on translation analysis with the involvement of a comparison standard is carried out as a process of reproducing in a Russian translation of grammatical formants that are absent in the Chinese original text.

The prospect of the research consists in a practical analysis of the texts of Chinese-Russian translations based on various translation models to identify and systematize the types of sociocultural and pragmatic adaptation.

Key words: translation models, social and cultural adaptation, Chinese-Russian translations.

Постановка проблемы. Для выбора успешных переводческих стратегий переводчик должен осуществить предварительный переводческий анализ

текста (далее – ПАТ), выбрав подходящую модель анализа или комбинируя несколько из таких моделей. Особую значимость ПАТ приобретает при необходимости перевода текстов, которые созданы на языках, различных как по своей генетической принадлежности, так и структурно-типологически – как, например, русский и китайский языки. Переводческий анализ текста в подобных ситуациях позволяет выбрать общую стратегию перевода, типы трансформации и адаптации текста-источника к лингвокультурному контексту и системно-языковым требованиям текста перевода.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопрос переводческого анализа текста и коррелирующая с ним проблема моделирования переводческого процесса всегда была одним из основных исследовательских фокусов теоретического переводоведения и практики перевода. В настоящее время предложены такие модели переводческого анализа, как денотативно-ситуационная [1; 2; 4], семантическая [11], трансформационная [1; 4; 5]; модель с использованием языка-посредника и эталонного набора универсальных признаков [8].

Не менее актуальным для переводоведения остаётся проблема переводческих адаптаций, в отношении которой до настоящего времени не достигнуто единогласия как в плане соотношения адаптации и перевода, так и относительно типов [6], факторов [7, р. 105] и стратегий [9; 10] адаптации.

Цель статьи – проанализировать модели переводческого анализа в их коррелятивных взаимосвязях с особенностями социокультурной адаптации в китайско-русских переводах. **Актуальность** исследования определяется недостаточной изученностью данного вопроса ввиду новизны поставленной проблемы.

Изложение основного материала. В современном переводоведении выделяются несколько наиболее распространенных моделей ПАТ, каждая из которых фокусируется на анализе определенной совокупности характеристик анализируемого текста или дискурса. Несмотря на то, что выделение таких

моделей является в определенной степени условным – поскольку в процессе перевода обычно задействованы элементы нескольких моделей, обобщение многочисленных научных источников позволило выявить два основных подхода к моделированию переводческого процесса. Первый подход в большей степени фокусируется на лингвистических методах, используемых при разработке той или иной модели. В зависимости от такого подхода, в переводоведении выделяются денотативно-ситуативная, семантическая, трансформационная модели, а также модель с привлечением *tertium comparacionis* – языка- посредника как эталона сравнения.

Второй подход условно интегрирует модели, которые в большей степени фокусируются на объекте переводческого анализа. В зависимости от такого вектора можно выделить текстоцентрическую (или лингвистическую), функциональную, коммуникативную (в новой версии – коммуникативно-дискурсивную) модели переводческого анализа [4].

Среди моделей, сопоставимых с методами анализа, наиболее устоявшейся является денотативная или денотативно-ситуационная [1; 2; 4], в которой привлекается лингвосемиотический анализ денотата (денотативной ситуации) и, частично, компонентный анализ значений языковых знаков, обозначающих такой денотат (или совокупность денотатов). «Посредником» в процессе перевода становится в этом случае обозначенный текст фрагмент действительности (в отличие, например, от посредника в виде гипотетического эталонного языка, привлекаемого другими моделями ПАТ), в котором определяются общие и отличительные для лингвокультур текста оригинала и текста-перевода предметы, явления и отношения между ними.

В схематическом виде такую модель можно представить следующим образом: анализ значения языковых знаков, обозначающих денотат << интерпретация референтной ситуации, «стоящей» за денотатом (или их определенной совокупностью) в проекции на лингвокультуру текста оригинала

<< воспроизведение ситуации средствами другого языка в тексте перевода с «отбором» денотатов, наиболее близких к тексту оригинала.

Иными словами, денотативно-ситуационная модель отвечает задачам адекватного перевода, который воспроизводит смысловую целостность текста оригинала, заполняя на текстовом уровне смысловые (социокультурные и этнокультурные) лакуны, что осуществляется с помощью примечаний, прямых заимствований, комментариев, объяснений, описательных оборотов, трансформаций с расширением или сужением смыслового объема знаков.

Если применять такую модель к переводческому анализу китайского текста-источника, то совершенно очевидно, что одни и те же референты в русском и китайском языках соотносятся с различными денотатами и денотативными ситуациями. В частности, болезни и методы лечения, используемые в русской (и, шире, в европейской) медицине, не согласуются с философией китайской медицины, согласно которой за основу видимого мира принимаются космические эссенции Ци Цзинь М и Шэнь [3] и которая рассматривается как часть науки о «воспитании жизни» («ян шэн сюе» — 養生學). Другими словами, за названием болезни или симптома в китайской медицине – проявление неуравновешенности между инь и ян, взаимосвязей между Землей, Человеком и Небом. В области диагностики болезней китайская медицина использует, в частности, такие несогласующиеся с научной картиной мира современной европейской (в том числе русской) аллопатии подходы, как синдромы плотных и полых органов, шести каналов, синдромы трёх обогревателей и др.

Соответственно, для адекватного воспроизведения с китайского языка на русский медицинских понятий и текстов по медицине, содержащих подобные лакуны и реалии, культурно специфичные для способа мировосприятия мира китайской нацией, применяется социокультурная адаптация, базирующаяся на денотативно-ситуационной модели перевода. Адаптация в этом случае может осуществляться посредством таких приемов, как «перевод с использованием

заимствованного слова с его интерпретаций», «перевод перефразированием для экспликации идеи источника», «перевод с генерализацией, конкретизацией, опущением или добавлением», элементы транскрипции или транслитерации текста-источника.

Следующая модель ПАТ получила в переводоведении название семантической модели, в которой используется структурный компонентный анализ семантики исходного текста и поиск семантических соответствий в языке-переводе [4, с. 446].

В современной версии такого анализа уместно указать не один, а три варианта семантической модели [11, р. 1-13] собственно структурно-семантический или компонентный анализ, согласно которому переводчик фокусируется на воспроизведении всего «пучка семантических признаков»; 2) прототипно-семантический подход, в соответствии с которым переводчик не обязательно фокусируется на всей совокупности семантических признаков, а выбирает ядро или периферию культурно обусловленного значения; 3) фреймовый или сценарно-семантический подход, учитывающий влияние на значение слова как динамическое образование контекста или других компонентов коммуникативной ситуации.

Таким образом, для современных вариаций семантической модели актуально сочетание компонентного анализа с лингвостилистическим анализом – учитывая необходимость выявления и сопоставления стилистических и коннотативных значений (периферии культурно обусловленного значения) исходного и переводного текстов, а также с когнитивным, в частности, фреймовым анализом.

Семантические несоответствия, выявленные в тексте-источнике и тексте-переводе посредством применения семантической модели ПАТ, в свою очередь, обусловлены социокультурными особенностями исходного текста, которые могут вызвать социокультурную адаптацию. В этой связи китайский исследователь Zixia Chang выделяет такие отличия, которые, на наш взгляд,

могут определять семантический алломорфизм как ядра, так и периферии культурно обусловленного значения – в нашем случае, в семантике китайского источника и его русского перевода:

- различное временное и пространственное восприятие реальности;
- различие в способах концептуализации понятия (например, тенденция к обобщению понятий или, наоборот, к использованию абстрактных понятий);
- различие в выборе лексического значения [9, p. 95].

Следующая модель ПАТ – трансформационная, основывается на трансформационном методе как одном из методов структурного анализа, согласно которому в основе соответствующих по строению (по своей внутренней пропозициональной форме) структур лежит возможность преобразования одной структуры в другую. Для этого переводчиком используются знания и параметров исходного языка и языка перевода, трансформаций и ограничений на них в определенных языках [1; 4]. Одновременно, трансформационная модель перевода по своим истокам также связана с основными постулатами трансформационной грамматики Н. Хомского, согласно которой все синтаксические структуры (производные, поверхностные) по соответствующим правилам можно трансформировать в ядерные структуры, из которых, собственно, они выводятся [5].

Такая модель использует три основных этапа анализа: осуществляется трансформация поверхностных синтаксических структур языка оригинала в ядерные; ядерная структура языка-источника заменяется на эквивалентную ей ядерную структуру языка перевода; ядерная структурная языка перевода трансформируется в поверхностную структуру – несмотря на то, что допускается несколько вариантов трансформации, в связи с чем конечный выбор поверхностной структуры осуществляется с учетом контекстуального фактора и стилистических особенностей текста перевода.

Использование трансформационной модели в процессе китайско-русских переводов мотивировано различием в синтаксической и дискурсивной

организации двух языков. Так, в китайском синтаксисе чаще всего используются параллельные короткие предложения, связь между которыми является имплицитной и восстанавливается контекстом. Соответственно, для восстановления логической последовательности с применением необходимых союзов, связок и др. необходима лингвокультурная адаптация, основанная на первоначальном выявлении ядерных структур и выборе тех трансформаций, которые позволят преобразовать ее в адекватную тексту оригинал поверхностную структуру.

С семантической моделью перевода тесно связана переводческая модель, которая использует язык-посредник и предусматривает применение эталонного набора определенных универсальных признаков, частично имеющих в языке оригинала и в языке перевода. Такая модель, на наш взгляд, коррелирует с методом сопоставительного языкознания, основанным на применении эталона сравнения *tertium comparationis*.

Для обозначения процесса воспроизведения через эталонный набор признаков исследователями используется термин «shift» (изменение), который вводится в научный оборот Дж. Кэтфордом [8].

Идентифицируются два основных типа изменений – изменение уровня и изменение категории. Изменение уровня происходит в том случае, когда для выражения грамматического значения в языке-источнике имеются специальные грамматические форманты, которые отсутствуют в языке перевода, требуя выражения грамматического значения с помощью лексических средств. Типичной иллюстрацией, в этой связи, является перевод с синтетического флективного русского языка на супераналитический изолирующий китайский язык, в котором отсутствуют форманты для грамматических значений, выражающихся лексически и порядком слов.

Что касается изменения категорий, то такие изменения касаются четырех видов: структурные (изменения грамматической структуры), изменения класса (замена одной части речи в другую), изменения ранга (когда переводческий

эквивалент в языке перевода требует выбора иерархически отличной единицы от единицы в языке-источнике: слово переводится предложением, группа слов – одним словом т. п.) и внутрисистемные изменения: когда системы языка-перевода и языка-источника примерно совпадают, но перевод все же требует определенных изменений – например, единственного числа во множественное или определенного артикля в неопределенный.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Материал статьи позволил прийти к следующим основным выводам. Моделирование переводческого процесса базируется на переводческом анализе текста, обобщенным в понятии «модель перевода». Среди таких моделей в статье проанализированы денотативно-ситуационная, семантическая, трансформационная, модель с использованием эталонного набора определенных универсальных признаков.

Денотативно-ситуационная модель базируется на лингвосемиотическом анализе денотативной ситуации с выявлением алломорфных для текста-источника и текста перевода денотатов и «отбором» тех из них, которые наиболее близки к тексту оригинала. В семантической модели на основе компонентного анализа семантики исходного текста осуществляется поиск семантических соответствий в тексте перевода. Современными версиями семантической модели являются, наряду со структурно-семантическим анализом, прототипно-семантический и фреймовый или сценарно-семантический подходы. Трансформационная модель основывается на трансформационном методе как преобразовании глубинных и поверхностных структур на основе знания переводчиком структурных параметров исходного языка и языка перевода, трансформаций и ограничений на них в русском и китайском языках.

Результатом анализа текстов, базирующегося на определенной модели ПАТ, является выбор соответствующих приемов социокультурной адаптации. Применение денотативно-ситуационной модели к китайско-русским переводам

обуславливает такие приемы, как «перевод с использованием заимствованного слова с его интерпретаций», «перевод перефразированием для экспликации идеи источника», «перевод с генерализацией, конкретизацией, опущением или добавлением», элементы транскрипции или транслитерации текста-источника. Переводческая адаптация, коррелирующая с семантической моделью, включает поиск в русском тексте перевода семантических соответствий, связанных с преодолением лакунарных различий в отношении временного и пространственного восприятия реальности, в способах концептуализации лингвокультурных понятий, зафиксированных в семантике китайских лексем.

Социокультурная адаптация, базирующаяся на применении трансформационной модели переводческого анализа, фокусируется на выявлении в китайских высказываниях ядерных структур и выборе тех трансформаций, которые позволяют преобразовать эти структуры в поверхностные с экспликацией в русском переводе контекстуальных имплицитных связей и логико-семантических связей между параллельными короткими предложениями, характерными для китайского текста-оригинала. Адаптация на основе переводческого анализа с привлечением эталона сравнения осуществляется как процесс воспроизведения в русском переводе грамматических формантов, отсутствующих в китайском тексте-оригинале.

Перспективой исследования является практический анализ текстов китайско-русских переводов на основе различных переводческих моделей с целью выявления и систематизации видов социокультурной и прагматической адаптации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Введение в переводоведение. Общие и лексические вопросы. Москва: ИОСО РАО, 2001. 224 с.
2. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода: Учебное пособие. Москва: ЧеРо-Юрайтб 2000. 136 с.

3. Мачоча Дж. Основы китайской медицины. Подробное руководство для специалистов по акупунктуре и лечению травами. Пер. с англ. В 3-х т. Т. 1. Москва: Рид Элсивер, 2011. 440 с.
4. Селіванова О. О. Проблема моделювання перекладацького процесу. Світ свідомості в мові. Черкаси: Ю.Чабаненко, 2012. 488 с.
5. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.
6. Baker M., Saldanha G. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. New York: Routledge, 2011. 704 p.
7. Birdwood-Hedger M. Tension between Domestication and Foreignization In English-language Translations Of Anna Karenina: PhD thesis. Edinburgh, 2006. 291 p.
8. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. L., Oxford: OUP, 1965. 400 p.
9. Chang Z. A. Cognitive-Pragmatic Model for Translation Studies Based on Relevance and Adaptation. Canadian Social Science. Vol. 5. No. 1. 2009. P. 88-111.
10. Chesterman H., Esterman A, Wagner E. Can Theory Help Translators? A Dialogue between the Ivory Tower and the Wordface. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. 148 p.
11. Kussmaul P. Semantic Models and Translating. *Target. International Journal of Translation Studies*. Vol. 6. Issue 1. Jan 1994. P. 1-13.

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Н. Г. Арефьєвої

«Фразеология русских переселенческих говоров Юга Украины».

Одесса: Феникс, 2021. 434 с.

Монографічне дослідження «Фразеология русских переселенческих говоров Юга Украины» Н. Г. Арефьєвої є надзвичайно актуальним, оскільки лексикографічне опрацювання діалектної фразеології тільки набирає оберти. Створення будь-яких регіональних, обласних, районних словників більшістю лексикографів визнається справою виключно важкою, більш трудомісткою і у багатьох аспектах складнішою, ніж написання словників російської літературної мови. Тим більше потрібно цінувати те, що авторка зуміла зафіксувати мовний пласт, який під впливом багатьох соціальних чинників починає зникати з нашої культури, – діалектні фразеологізми Півдня України. До небагатьох відомих діалектних словників фразеологізмів Н. Г. Арефьєва додала новий – «Фразеологический словарь русских говоров Одесщины».

Подібні діалекти досить давно є об'єктом досліджень лінгвістів, проте фраземіка Півдня України системно не вивчалася, тому новизна дослідження є безумовною.

Лінгвокультурологічний підхід до опису фразеології на сьогодні є відносно новим і актуальним, оскільки це надбання власне антропоцентричної парадигми науки про людину. Н. Г. Арефьєвою виявлена і охарактеризована етнокультурна своєрідність діалектних фразем Одеського регіону, вдосконалені методи лінгво- і етнолінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць, що передбачає вивчення мовного матеріалу з обов'язковим залученням знань з історії, культури, основ соціальної організації цього субетносу.

Ми вважаємо, що Н. Г. Арефьєва зробила значний внесок у розвиток актуальних проблем етнолінгвокультурології і діалектної фразеографії, тому її дослідження може служити моделлю виявлення регіональної своєрідності мови. У *першій* главі «Фразеологические студии в контексте культуры: методологические основы исследования» авторкою зроблено всебічний аналіз

сучасного стану української й російської діалектної фразеології, надана їй комплексна критична оцінка. При цьому основна увага приділяється формальній (структура, варіювання), семантичній, етимологічній та етнокультурній сторонам діалектної фразеологічної одиниці. Названо принципи теоретичного й лексикографічного представлення з урахуванням новітніх досягнень в галузі фразеології і фразеології, згідно з якими сьогодні є можливим назвати практично усі параметри діалектної фразеологічної одиниці. Показано, як відбувається лінгво- й етнолінгвокультурне кодування як засіб опису культурного знання і фразеологічної системи мови. До цієї ж глави доречно включені етнокультурологічні етюди, які дозволяють нам проникнути в творчу лабораторію авторки монографії, “побачити”, як дослідниця використовує різноманітні методи аналізу конкретних діалектних фразем.

У *другій* главі «Фраземика русских говоров Юга Украины в интегративном освещении» Н. Г. Арефьева переконливо доводить, що фразеологічний матеріал Одещини – унікальний сплав різних лінгвосистем, сформований в умовах інодіалектного та іншомовного оточення. Така строката картина склалася завдяки неоднорідному, багатонаціональному складу регіону, що у свою чергу зумовило активну міждіалектну взаємодію. За допомогою багатого ілюстративного матеріалу науковиця демонструє, як діалектні фразеологічні одиниці по-різному віддзеркалюють культуру регіону, але, виконуючи кумулятивну функцію, часто виступають як додаткові джерела етнокультурної інформації, яка часто носить імпліцитний характер і приховується у мовних значеннях. Ця інформація відбиває особливості й характерні риси культури, а також образи культури: міфи, архетипи, стереотипи, звичаї і традиції.

У *третьій* главі «Фраземика русских говоров Юга Украины сквозь призму лингвокультурного кодирования» зроблено комплексний аналіз ціннісно-сміслових відношень, що у межах певного етносу укладаються в систему завдяки кодуванню культурно-історичного досвіду. Показано механізми взаємодії мови і культури, які є свого роду етномовною матрицею “означування” (семантизації) навколишнього світу. Охарактеризовано типи або

шари різноманітної інформації, що передається діалектними фразеологічними одиницями: про людину (антропний кодовий простір), природу (природний кодовий простір), час, місце, космогонію (ірраціональний кодовий простір) тощо.

Виконана кропітка робота, пов'язана з численними труднощами. Зокрема, до низки діалектних фразеологізмів органічно вписуються і обороти, які є не стільки діалектними фразеологічними одиницями, скільки лише варіантами загальнонародних сталих сполучень. І це, як здається, правильний підхід, бо він дозволяє зробити обсяг фразеологічного словника повнішим і відбиває динаміку фразеології в живому мовленні. Тим більше, що строгого розмежування «чистих» діалектних фразеологізмів і «варіаційних» оборотів провести неможливо.

У процесі читання дисертації у мене виникло декілька питань. 1. Перше стосується принципів відбору матеріалу дослідження щодо охоплення території, зокрема фразем, створених «на основі індивідуальної фразеотворчості, почутих або записаних від одного інформанта і підтверджених лише одиничними ілюстраціями, що не дають можливості говорити про міру їх «впізнанності» в тому або іншому населеному пункті» (с. 33). В якості аргументу виокремлення подібних ФО авторка посилається на авторитетну думку І. А. Осовецького, В. М. Мокієнка, авторів «Словаря русских говоров Карелии и сопредельных областей», які вважають, що «а) не завжди можна перевірити, чи має це слово загальне поширення або ж воно є індивідуальним утворенням; б) це індивідуальне утворення, що не має поширення в мові, може бути матеріалом для наповнення об'єктивно існуючої моделі, яка має загальне поширення в мові» і в останній главі наводить приклади ідіолектних словників. З іншого боку, уся дисертація Наталії Георгіївни Арефьєвої має культурологічний характер (про це детально говориться в наступному параграфі 1.3.), а діалектні фразеологізми описуються як засоби мовної репрезентації лінгвокультурологічних концептів, однією з основних характеристик яких є конвенціональність, тобто загальноживаність, узгодженість, відповідність умові, договору. Звичайно, існують індивідуальні

концепти, але про них говорять стосовно письменників і поетів. І як бути з такою особливістю ФО, як відтворюваність? Це нестикування впадає у вічі, і його треба обговорити.

2. Є питання і до мовних фактів. Наприклад, в якості діалектного фразеологізму наводиться *не в курсах*. На мій погляд, це просторіччя, яке представлено в Національному корпусі російської мови одинадцятьма прикладами вживання в художніх текстах, не пов'язаних з Півднем України. Або: *День и ночь – сутки прочь*. Прислів'я зафіксоване в словнику 1853 року «Пословицы и поговорки русского народа». *Душа болит (болит душа)* – у кого за кого, за что, от чего ‘сильно волноваться, переживать, тревожиться’. Ми розуміємо, що тут інверсія, але ж знаходимо цю фразему у «Фразеологічному словнику російської мови». *Ешь, пока рот свеж, а завянет – есть не ста нет* знаходимо у «Словнику» С. І. Ожегова і Н. Ю. Шведової; *на дню* – у «Тлумачному словнику» Т. Єфремової тощо. *Не лезь поперёд ба́тька в пекло* є у словнику В. І. Даля. *Посажёный отец* ‘той, хто виконує роль батька нареченого або нареченої під час весільного обряду’ є в інших словниках, але ж у говірках Одещини це – ‘хресний’, тому ми погоджуємося з авторкою стосовно доцільності включення цієї фраземи.

Але ж ці питання лише привід для дискусії. У цілому, враховуючи багатий фактичний матеріал, теоретичні та прикладні результати дослідження, об'ємну джерельну базу, можемо констатувати: монографія Н. Г. Ареф'євої «Фразеология русских переселенческих говоров Юга Украины», безперечно, є значним внеском у розвиток сучасних лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних та діалектологічних студій.

Габідулліна Алла Рашатівна,

доктор філологічних наук,

професор кафедри мовознавства і російської мови

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

e-mail: allagabidullina54@gmail.com

НОТАТКИ ВИКЛАДАЧА

УДК 378.147

TRANSFERENCE INTO ONLINE LANGUAGE TEACHING-LEARNING DUE TO COVID 19. UKRAINIAN CONTEXT

Roman Sytniak

Associate Professor at Roman and
Germanic Languages Department,
Horlivka Institute for Foreign Languages
HSEE “Donbas State Pedagogical University”
Bakhmut, Ukraine.

<https://orcid.org/0000-0002-2630-3195>

sytniakromannest@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Ситняк Р. М. Перехід до формату онлайн навчання у зв’язку з COVID 19.

З 12 березня 2020 року українська система освіти прагне зберегти високий рівень якості викладання в Інтернеті через обмеження спілкування, пов’язане із COVID 19. Вищі та загальноосвітні навчальні заклади постійно намагаються ефективно поєднувати навчання в аудиторії та віддалені форми співпраці, все більше покладаючись на комп’ютерну допомогу. Комп’ютерні технології дозволили вчителям мови значно покращити ефективність занять, впроваджуючи новітні програми та платформи. Стаття є оригінальною роботою вчителя англійської мови, який стежить за процесом переходу від класичної урочної форми навчання в Україні до нового дистанційного он-лайн та змішаного навчання. Те, що трапляється як необхідність, може виявитися новою ефективною тенденцією у навчанні мови.

Ключові слова: комп’ютерна допомога, дистанційне онлайн-навчання, впровадження, навчання на уроці, засвоєння мови, професійний виклик, самомотивація, самоорганізація.

SUMMARY

Sytniak R. M. Transference into Online Language Teaching-learning due to COVID 19. Ukrainian Context.

Since March, 12th, 2020 Ukrainian education system has been striving to maintain the high level of online teaching-learning quality due to COVID 19 communication restrictions. Both High and Higher Schools have been constantly trying to effectively combine in-person and online formats of collaboration relying more and more on computer assistance. After more than a year's experience of various challenges it is time to highlight advantages and disadvantages. Computer assistance in language teaching has been getting more and more essential in preparing young people for realities of the modern globalised environment. Computer technologies have enabled language teachers to considerably enhance language learning via implementation of the latest applications and platforms. The restrictions put on the life of Ukrainian society because of corona virus may have become a booster for active introduction of digital technologies in English teaching-learning process. The article is an original work of an English teacher who monitors the process of transference from classical in-person format of language instruction in Ukraine into an online class. Anything that happens to be a necessity may appear to become a new effective trend in language teaching-learning.

Key words: computer assistance, distant online teaching-learning, implementation, in-class teaching-learning, language acquisition, professional challenge, self-motivation, self-organization.

The author is an English teacher with twenty years of experience at Horlivka Institute for Foreign Languages (Ukraine). He also had a four-year-experience of working as an English Access Microscholarship Program teacher – an international project which aims to help teens from economically disadvantaged backgrounds in my region, and the teens from internally displaced families because of the military conflict in Ukraine to learn English in order to gain opportunities in education. It gave an opportunity for the participant observer to analyze the transference from

language teaching in class, where most part of cooperation was carried out with the help of hand-outs, where teachers and students were physically present in class, and the use of a multimedia interactive board or other computer language programs was a special event, to a new way of online language teaching-learning activity which is almost totally reliant on computer technologies.

Observation data collection method was used in the case-study. It enables to monitor students' progress in an academic surrounding which has been typical for Ukrainian education for many years and non-academic home atmosphere which can unpredictably influence long-term study and surfaces unexpected obstacles and benefits of language teaching-learning. The new format of teaching-learning is undoubtedly reliant on computer assistance.

The participants of the research are a group of 13-17 year old school students and the students of one Ukrainian institute – Horlivka Institute for foreign Languages.

The analysis will initiate teens in Access Program. The group consisted of 20 students, who regularly attended classes conducted by two teachers. The course set off in October, 2019 and it was supposed to have been completed by the end of June, 2021. As the situation with COVID 19 got more serious, all the Access groups in Ukraine were transferred to online format in the spring, 2020. So the 'equator' of the Course divided it into 2 clearly different parts: an *in-person teaching-learning* and an *online teaching-learning*.

Before COVID 19, all classes took place after school. The idea of Access Program is learning through having fun. It combines the elements of CLIL (Content and Language Integrated Learning) methodology with classical English language teaching-learning and cultural studies. The first part of the Course was oriented on active live cooperation in class and outdoors: working with language and culture textbooks, playing games, project work, audio and video exercises, tea parties in class, helping the city community outdoor events: decorating the city, interviewing the citizens, providing social assistance, participating in environmental projects, etc. During all the events the students were constantly progressing English through learning and acquisition.

The classes were dynamic as the students were often divided into groups. It involved a lot of teamwork. While doing the tasks they changed locations, partners, moved around the room, could leave the room and come back. Live cooperation helped the students stay active during a longer period of time. Sometimes, pizza and drinks were welcome during the class. It contributed to the relaxed, enjoyable but at the same time controlled and productive teaching-learning process.

March, 12th, 2020 was the beginning of Ukrainian's first strict COVID 19 lockdown. The physical communication restrictions were put on nearly every sphere of life. All educational establishments had a two- or three-week-vacation, and then were forced to start online format. The Access classes took a three-week-pause. Unfortunately, two students dropped the course because their families considered online way to be inefficient. A lot of help was given by Ukrainian Access Office: financial support to pay for some online platforms, administrative support to organize a new online format of the classes, professional support through online training courses with Access teachers from Ukraine and many other countries to share problems and find the best solutions.

Now, the challenges in switching to successful online language teaching-learning with Access teen school students are:

(technical issues)

- not all the students had computers at their personal disposal – they had one computer for the family and had to share it with all the family members;
- some of the students could only use their smartphones which limited the usage of computer programs and prevented them from having two or three necessary applications on one screen at the same time;
- not all the families had the high speed Internet to provide a stable quality stream connection;
- a lot of students, being children from large families, disadvantaged families or internally displaced families, do not have their private space for study and feel uncomfortable when their family members loudly solve their family problems in the same room, so they sometimes have to leave the online class);

(methodological and psychological issues)

- the use of Internet platforms led to the loss of the video contact with the teen students (some turned off the video option because they lack personal space, some did so due to technical problems, others just did not want to be the small part of the group which is monitored visually);
- the length of classes was restricted to two hours at most, as even this time is a great challenge for a teacher to build up active and effective collaboration, taking into account the fact that nearly all the group students spend the first half of their day having their Secondary School education also online;
- lack of classroom physical dynamism (classroom jokes, standing up and giving answers, examples or blackboard presentations, teachers' approaching the students in order to explain or answer questions, mere presence of all the group mates with their looks, haircuts, mood, outfits, perfumes, etc.) turned out to have contributed to the completeness of the class;
- lack of self-motivation also added to the challenges, as 13-17 year-old teens are rarely able to organize their work when they know that during the class they are not observed as it should be muted to avoid noise pollution of the class;
- the students add other activities during their class (talking to family members, looking after their young siblings, surfing the Internet, chatting online, even having snacks and drinks) which had been unbelievable before. It didn't start from the first online class but gradually they started accompanying one activity with another as they study at home, surrounded by their home atmosphere and routine;
- some students are not motivated without in-person classes; they need regular meetings to get inspiration from their teachers and group mates.

The situation with the Higher education students is noticeably different:

(technical issues)

- almost all university students have a computer at their disposal and they got used to actively working online. Therefore, online mode of study is not something completely unusual for them;

- a lot of university students are quite independent and have their own rooms or an individual space for study;
- a lot of the students solved the problem with a better internet connection for efficient online work simply by choosing a better option pack from their Internet providers;
- because of the increased amount of time spent at home, most graduates found a job. Most of those who had had part-time-jobs found full-time-online-jobs as it became possible to combine jobs and online learning.
(methodological and psychological issues)
- most university students might treat online study mode as a part of their professional challenge, which, in a way, prepares them for the future teaching and career-making; consequently, a lot of them are eagerly absorbing new methods of online teaching-learning;
- it requires more time to cooperate through online messengers and email which also demands constant “staying in touch” online even during the class, and forces both teachers and students to seriously reconsider their time-managing skills;
- the level of focusing on study lowered as staying at home most part of the day became a necessity because of COVID-19 restrictions; it is inevitably connected with issues at home that were possibly previously ignored as well as with lowered attention span that distracts students from an academic task at hand;
- home atmosphere can hardly be a quality substitution of the campus atmosphere; studying at home may sometimes lead to a relaxed and reluctant condition of the students; moreover, one can argue that immersion into student life has always been an essential part of successful learning;
- online mode of study requires a higher level of self-motivation and self-organization which many students were not ready for, despite being adults.

However, online classes have brought new advantages and advances in language teaching-learning. It took teachers a few months to start finding and utilising more useful computer programs, Internet platforms, applications, as well as

introducing new activities that are benefitting most teachers, school and university students. The advantages of online format of classes might be considered:

(technical advantages)

- most families of Access group have updated computers, tablets, smartphones and the Internet connection which has improved knowledge acquisition and quality of their social and professional life;
- university students have actively began to combine work in teaching or tutoring English and study; that, in regard, has changed their individual and family lives on different levels, but has ultimately made them more responsible and work-focused.

(methodological and psychological advantages)

- language teaching-learning has gone up to a new level of expertise; teachers and students have acquired new computer skills most of which they would have never got acquainted with but for online teaching-learning;
- a few students of Access group who had previously been shy in class showed increased activity during online meetings;
- Internet browsing, which had not been welcome in class before, has become a natural part of nearly every class;
- the use of smartphones during the classes, which had been the point of conflict between teachers and students and had caused a lot of unpleasant administrative situations, at last became a technical necessity;
- in order not to lose the audience, school teachers have to make their lessons fun and engaging;
- multiple universities across the country have implemented Moodle online educational platform that has enabled the teachers and students to keep in constant contact and follow the curriculum in a much more effective way; this platform had been introduced some time before the COVID-19 pandemic but the lack of urgency in transferring to online teaching slowed down the implementation of the platform in all spheres of universities activities. Now that

we rely greatly on online work, we are all getting great benefits from it and are motivated to continue introducing online platforms;

- project work has become a very popular way of learning; both school and university students have got used to individual and group presentations of the material and demonstrate high level of computer programs proficiency.

After more than a year of active online work our university professors and Access Program teachers are still having difficulties with choosing the best programming and methodologies in such circumstances. Sharing experience now is the most important way to monitor and analyze successes and failures of the innovations that are being actively introduced but may not work out equally as well in different countries and even in different parts of one country.

Although the article describes the situation with the transfer to online teaching-learning of school and university students focusing on the examples of only two separately taken students' groups, it can be theorised that the situation is most likely quite similar in most educational establishments of Ukraine. Online academic work has boosted creation of a great amount of online webinars and language teaching training courses. Ukrainian language teachers are constantly staying in touch with their colleagues not only within the country, but with their foreign affiliates as well.

The number of international language training course certificates issued has lately skyrocketed. Computer assistance in language teaching has widened academic opportunities. Thanks to openness and willingness to share knowledge, experience and new technologies we, teachers, have got new effective tools to carry out our work more efficiently.

There is one very strong tendency in Ukraine that is not going to change in the near future. Nowadays, Ukrainian youth want a lot and they want it now. They are ready to work to provide for themselves. So, the students are strongly motivated to combine work and studies; therefore, they simply choose universities that have a mixed type of in-class and online modes of study. Consequently, computer assistance, especially in language teaching, is vital in developing an online mode of

working from home. It gives both students and teachers flexibility and privilege to be on top of successful education.

There are no possible ways to return to the same type of classroom education we had before COVID 19 and it is obviously a great benefit. Online teaching-learning will hardly ever fully replace in-person classes but what has recently been done is definitely a great computer assistance evolution which certainly will harmoniously coexist and collaborate with in-class live methodologies.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Алексєєва Олена Михайлівна – старший викладач кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Бондарєва Ольга Олегівна – аспірантка кафедри світової літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава, Україна);

Вей Вей – старший викладач Ланьчжоуського міського державного університету (Китай). Аспірант, Бішкецький державний університет імені академіка К. Карасаєва (Киргизька Республіка);

Власова Ганна Олександрівна – викладач-стажист кафедри української філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Габідулліна Алла Рашатівна – доктор філологічних наук, професор кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Дьячок Наталя Василівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна);

Колесніченко Олена Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Комаров Сергій Анатолійович – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Крижановська Ольга Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава, Україна);

Макаров Валерій Анатолійович – магістрант Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Марченко Тетяна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Пронькіна Ольга Федорівна – професор Університету політики та права провінції Ганьсу. Аспірантка, Ланьчжоуський університет (Китай);

Ситняк Роман Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Скляр Ірина Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Суховецька Людмила Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна);

Хабарова Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри російської мови Хайнанського тропічного морського університету (м. Санья, Китай);

Цуй Юн – кандидат культурології, доцент, завідувач кафедри російської мови Хайнанського тропічного морського університету (м. Санья, Китай);

Шистко Анна Олексіївна – магістрант Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

ЗМІСТ

Алексєєва О. М. Своєрідність втілення архетипів Гери і Деметри в оповіданнях збірки Е. Манро «Забагато щастя».....	3
Власова Г. О. Засоби інтерпретації концепту «митець» у циклі Ліни Костенко «Силуети».....	17
Вэй Вэй. Терминология торгово-экономической отрасли как лингвальная микросистема.....	33
Дьячок Н. В., Бондарєва О. О. Словосполучення та юкстапозит як репрезентанти номінатем комплексного зразка (на матеріалі російської мови).....	43
Колесниченко Е. Л. Воплощение морфологической компенсаторности форм причастий в русском и украинском языках.....	52
Комаров С. А. Проблематика роману М. Уельбека «Карта і територія».....	61
Крижановська О. О. Художня інтерпретація Біблії в поезії Т. Осьмачки «Хто».....	75
Макаров В. А. До проблеми поширення англійської лінгва франка з формуванням її нормативних ознак.....	84
Марченко Т. М. Роман Фаины Гримберг «Примула» как имагологически значимый текст.....	96
Пронькина О. Ф. Платонизм творчества Абая Кунанбаева.....	108
Скляр І. О. Романи «Закохані жінки», «Коханець леді Чаттерлі» Д. Г. Лоуренса у психопоетикальному зрізі.....	120
Суховецька Л. В. Соматичні фразеологізми як складник англійської лінгводидактики.....	133
Шистко А. О. Проблеми адаптації культурно-зумовлених лексичних одиниць в іншомовному середовищі.....	146
Цуй Юн, Хабарова И. В. Социокультурная адаптация в китайско-русских переводах в контексте моделей переводческого анализа.....	162
Габідулліна А. Р. Рецензія на монографію Н. Г. Арефєвої «Фразеология русских переселенческих говоров Юга Украины».....	173
НОТАТКИ ВИКЛАДАЧА. Roman Sytniak. Transference into Online Language Teaching-learning due to COVID 19. Ukrainian Context.....	177
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	186

Східнослов'янська філологія

Збірник наукових праць

Випуск 33

Відповідальний редактор

І. М. Архінова

*За зміст поданих матеріалів
несуть відповідальність автори статей*

Підписано до друку 12.11.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 12,0.
Наклад 100 прим. Зам. № 1992.

Видавництво Б. І. Маторіна
84116, м. Слов'янськ, вул. Батюка, 19.
Тел.: +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
